کلیات
غزلیات
خسرو
جلد چہارم

کلیاتِ غزلیاتِ خسرو

یمین الدین ابوالحسن خسروؔ

۶۵۱ — ۷۲۵ھ

جلد چہارم

جمع و تصحیح

اقبال صلاح الدین

تجدید نظر

سیّد وزیر الحسن عابدی

ناشر

پیکیجز لمیٹڈ۔ لاہور

ناشرین :

پیکیجز لمیٹڈ ،

لاهور ، پاکستان

چاپ کننده :

سید اظهارالحسن رضوی ،

مطبع عالیه ، ۱۲۰ ٹمپل روڈ ، لاهور

تعداد : ۲۰۰۰

طبع اوّل : ماه اوت (اگست) ۱۹۷۵ م

بها : ۷۰ روپیه

9V02

بیاد بود

مادرِ گرامیم مرحومہ و مغفورہ سیّدہ مبارک بیگم

تا خانه بود ز دولت آباد	قدرش نشناسد آدمی زاد
آنکس شرفِ حضور دانَد	کز ذوقِ حضور دور ماند
ذاتِ توکه حسنِ جانِ من بود	پشتِ من و پشتبانِ من بود
نامِ تو ز نقشِ دولت انباز	هم دولتِ بنده بود و هم ناز
نے نے که ترا چو نام زنده ست	خود دولتِ من همان بسنده ست
روزے که لبِ تو در سخن بود	پندِ تو صلاحِ کارِ من بود
امروز همم به مهر و پیوند	خاموشیِ تو همی دهد پند
دانم که تو در بهشتِ جاوید	رخشنده تری ز ماه و خورشید
یاد آر به حضرتِ رفیعم	خوشنودیِ خویش کن شفیعم

(امیر خسروؒ)

سید بابر علی

فہرست مندرجات

جلد چہارم
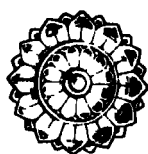
کلیات غزلیات خسرو

۱	حرف آغاز	جناب سید بابر علی	صفحہ ۷
۲	تجدید نظر	وزیرالحسن عابدی	۹
۳	علائم و رموز		۱۷
۴	دیباچہ	مرتب	۱۹
۵	فہرست غزلیات		۴۱
۶	غزلیات		متن ۱
۷	فہرست اختلافات و اشتباہات نسخ		۴۴۳
۸	فہرست رجال و اماکن		۴۷۷
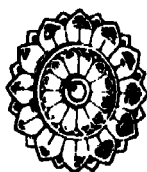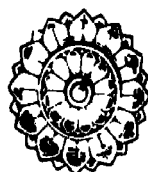
حرف آغاز

عهدها را که آن شد که ز سر تازه کنیم
مهرها را بدلِ خسته اثر تازه کنیم
(امیر خسروؒ)

همهٔ بزرگانِ شعر و ادبِ فارسی جهان بین و بشردوست بوده اند، مخصوصاً نوابغی مانندِ شیخِ اجلّ حضرتِ سعدیِ شیرازیؒ که آثارِ وی جزوِ ادبیاتِ جهانی و شاهکارهایِ جاودانی است ـ حضرتِ امیرِ خسروؒ نیز که دراین نیم قارهٔ ما زمانِ این شاعرِ بزرگِ ایران را درک کرده است درین راه با وی همکمی داشته و بر بساطِ سخن سازِ محبت و دوستی را برایِ جهان و جهانیان نواخته و با اشعارِ خود که شعلهٔ جاویدِ آسمانی است وسائلِ آسایش و آرامشِ درونی را برایِ بنی نوع فراهم ساخته است ـ اینک کلیاتِ غزلیاتِ شیرین و سوزناکِ وی به علاقمندان و سخن دوستان تقدیم میگردد ـ

سید بابر علی
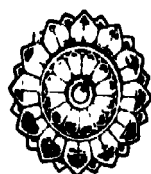
چند مورد بعنوان نمونه از مواردی که متن غزلیات مجلد حاضر مغشوش یا نادرست بوده و از روی حدس طبق موازین علمی تصحیح نموده ام بقرار زیراست :

گر کام رسد ورنرسد دوست پسندست
خسرو نرسد از رخ زیبا بدگر سو

۱۰ : ۱۶۵۴ : ۱۶

پس از مردن دعای تربت من
پسندست آنکه گوئی ، گو فلان کو

۶ : ۱۶۵۶ : ۱۹

در هر دو بیت فوق 'پسند' تصحیفی است از 'بسند' ـ

دل زان سر زلف دو تا زیر کلاهش کرده جا
گر جان من پرسی کجا اینک ته یکتای او

۳ : ۱۶۵۹ : ۲۲

در مصراع دوم املای 'یکتای' باید 'یک تای' باشد ـ

کس را ازآن خود نشد آن بیوفای سنگدل
بیهوده سودا می پزی خسرو به جستجوی او

۵ : ۱۶۶۵ : ۲۳

بجای 'جستجوی' باید 'جست و جوی' باشد ۔

از پی تو ز خونِ دل شربت مهر ساختم
تیر نکرد رحمتی چشمِ حرامخوارِ تو

٦ : ١٦٦٢ : ٢٦

'تیر' تصحیفے است از 'نیز' ۔

گر ترا جولان نباشد گر تو از من صد کشی
یا مرا اول بکش یا بیش در جولان مشو

٦ : ١٦٦٤ : ٣٢

'از' ظاهراً سهوِ نساخ است ۔ حتماً بجای این کلمه 'چون' بوده است ۔

ابرِ ترش مکن که شود کشته عالمے
زین چاشنی که می نگرم در کمانِ تو

٥ : ١٦٤٥ : ٤١

'ابرِ ترش' ظاهراً تصحیفے است از 'ابرو ترش' ۔

خسرو چو خسروی ز سفالِ سگِ کویش
جمشید برد خرمی از جامِ جم او

٥ : ١٦٨٤ : ٥٦

در مصراعِ اول 'خسروی' تصحیفے است از 'خورد مے' ۔

از بس که کویت هیچگه خالی نباشد راهِ کس
هر لحظه بینم تازه تر داغِ سگانِ کوے تو

٣ : ١٦٨٩ : ٥٨

'راه کس' ظاهراً تصحیفے است از 'ز آهِ کس' ۔

گفتی که سویِ باغ رو تا بو که دل بکشایدت
او فتحِ ما را کے دود چندین گره در موے تو

۷ : ۱۶۸۹ : ۵۹

'دود' تصحیفے است از 'زند' ۔

امشب که مہمانِ منی فردا که خواهی زیستن ؟
بگذار تا یک ساعتے می بینم اندر روے تو

۸ : ۱۶۸۹ : ۵۹

'خواهی' نادرست است ۔ حتماً 'خواهد' بوده ۔
میگوید : فردا که خواهد زیست ؟ معلوم نیست فردا درین دنیا باشم ۔

غمِ من بشنواے باد و چو هست این گله اے نوعے
مگو آن جا وگر گوئی بسان شرمساران گو

۷ : ۱۶۹۱ : ۶۲

'گله اے نوعے' تصحیفے است از 'کلبهٔ نوحے' ۔

بیا اے باغِ جانان تا بنگرم سروِ روانِ تو
مرا دربان رها کن تا بمیرد باغبانِ تو

۱ : ۱۶۹۳ : ۶۳[1]

در مصراع اول 'جان' باید باشد نه 'جانان'

من چون زیم که جهد تو درخانه و برون
سنگ ملامتم سگ دیوانه ساخته

۳ : ۱۷۳۷ : ۱۳۶

در مصراع اول 'جهد' نادرست است حتماً این کلمه 'مهد' بوده است۔

مردم چو بیوفاست همه آهوان دشت
کارامگاه خویش بویرانه ساخته

۸ : ۱۷۴۷ : ۱۳۷
'کارامگاه' نادرست است و حتما این کلمه درینجا 'آرامگاه' بوده است۔

من از تو می طلب کرده و تو بادشنام
جواب داده ای ومن مست آن جواب شده

۸ : ۱۷۴۹ : ۱۳۵
در مصراع اول اشتباه عجیبی است ۔ بجای 'می' حتماً درینجا کلمه 'باده' بوده است که کاتب بجای آن مترادف آنرا نوشته 'داده ای' هم تصحیفی است از 'دادی' ۔

بیا بمجلس رندان و برکف ساقی
قرآن چشمهٔ خورشید من ببیک شبه ماه

در مصراع دوم بجای 'قرآن' ظاهراً 'قران' بوده و 'من' تصحیفی است از 'بین' ۔

ببرد تشنگی از خلق را که از لب تو
بتاب چشمهٔ حیوان شد آشنا روزه

۶ : ۱۷۵۲ : ۱۴۳
در مصراع دوم حتماً بجای 'بتاب' 'به آب' بوده است ۔

لپرسدت ز تو این راکه از کرشمه و ناز
قصاص میکنم و بر گناه نا کرده

۶ : ۱۷۵۳

درجای 'میکنم' که درینجا نادرست است حتماً 'میکنی' بوده است ۔

گل از رخ تو بدزدید و روی پنهان داشت
ولیک پاره شدش ناگه از صبا پرده

۱۳۵ : ۱۷۵۵ : ۴

بجای 'بذردید و روی پنهان' دراصلِ شعر حتماً 'بد ز دید روی و پنهان' بوده است ۔

تو دور افتاده از ماونگنجد شوق در ناله
بیا کزدست تو هم پیش تو پاره کنم جامه

۱۷۰۱ : ۱

'ناله' ظاہراً تصحیفے است از 'نامه'

به چندین پیش هر چشمے زچشم خسروت رفتی
پسندت نیست آخر بریکے خادم دو بادامه

۱۷۰۱ : ۸

'پیش' تصحیفے است از 'نیشِ' و 'خادم' از 'خارم'

جولانِ خیانت را چشم تو بیک غمزه
اندر دل تنگ من بشگافته ره کرده

۱۷۰۲ : ۳

'خیانت' تصحیفے است از 'خیالت'

با عشق دو چشمش چون رفتی ز پی خویش
خسرو تو رهے رفتی رندانه و یارانه

۱۷۰۳ : ۴

ظاہراً 'خویش' تصحیفے است از 'کویش'

تو مرده فتاده بنده در عشق
در مذہب غم قدیم گشته

۲ : ۱٦۱۲ : ۸۹

'تو' تصحیفے است از 'نا'

بہر توام میکشد هدیهٔ من روی تو
جلوهٔ عاشق بده هدیه بده یا مده

۷ : ۱۳۳۰ : ۱۲۷

بجای 'میکشد' 'میکشند' و بجای 'جلوهٔ عاشق' 'جلوه به عاشق' باید باشد ۔

زاندم که دید خسرو مستانه خفت و خیزش
ماجاء کل شیٔی راسن علی نیاده

۸ : ۱۷۴۳ : ۱۳۲

باید باشد ماجاء کل شیء راساً علی بناده

چشم مقامر تو از بس دغا که دارد
مالیده صبرمارا همچون حروف حیره

۲ : ۱۷۴۴ : ۱۳۲

'حروف حیره' تصحیفے است از 'سفوف زیره' ۔

آباد بر تو جانا کز کشتن عزیزان
وه کوخراب کرده آباد صد حطیره

۳ : ۱۷۴۴ : ۱۳۳

بجای 'حطیره' 'حضیره' باید باشد ۔

روزی بهلاغ گفتم کت نسبتی است بامه
من بعد لست حیاً من شدة النوامه

۱۳۳ : ۱۷۴۵ : ۱

بجای 'النوامه'، 'الندامه'، باید باشد ۔

هر شبی تا روز میسوزم گدازان همچو شمع
دم بدم از سوزش من حله روشن کرده ای

حله، تصحیفے است از 'حجله'، ۔

برای این توفیق در درگاه خداوند متعال سپاسگزارم ۔

وزیرالحسن عابدی

یکم ماه اوت ۱۹۷۵ء

این ۵۹ ، سمن آباد ، لاهور (پاکستان)

علائم و رموز
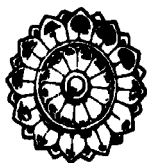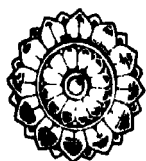
الف : شعر کا مصراعِ اول

ب : شعر کا مصراعِ ثانی

پ۱ : نسخهٔ خطّیِ دیوانِ خسرو ،
دانشگاهِ پنجاب ، لاهور ،
بشماره : Pi VI 40

پ۲ : نسخهٔ خطّیِ دیوانِ امیر خسرو ،
دانشگاهِ پنجاب ، لاهور ،
بشماره : APi VI 31

پ۳ : نسخهٔ خطّیِ بقیهٔ نقیه ،
دانشگاهِ پنجاب ، لاهور ،
بشماره : Pi VI 40 A

ت : دیوانِ کاملِ امیر خسرو دهلوی ،
مطبوعهٔ تهران ، ۱۳۴۲ ھ ش

ج : نسخهٔ خطّیِ دیوانِ امیر خسرو ،
فٹز ولیم میوزیم ، کیمبرج ،
بشماره : 199 (P) 506

رک : رجوع کنید به

ق : تصحیحِ قیاسی

م ۱ : نسخهٔ خطّی مجموعهٔ دیوانہای چہار شاعر ،
برٹش میوزیم ، لندن ،
بشمارہ : 220 or 3486
م ۲ : نسخهٔ خطّی دیوانِ امیر خسرو ،
برٹش میوزیم ، لندن ،
بشمارہ : Add. 22, 700
م ۳ : نسخهٔ خطّی کلیاتِ امیر خسرو ،
برٹش میوزیم ، لندن ،
بشمارہ : Add. 21, 104
مطلع أ : مطلع کا مصراعِ اول
مطلع ب : مطلع کا مصراعِ ثانی
مقطع أ : مقطع کا مصراعِ اول
مقطع ب : مقطع کا مصراعِ ثانی
ن ۱ : کلیاتِ عناصرِ دواوینِ خسرو ،
مطبوعہ کانپور ، ۱۹۱٦ء
ن ۲ : دیوانِ امیر خسرو دہلوی ،
مطبوعہ لکھنئو ، ۱۹٦۷ء
* : اضافہ شدہ غزل یا بیت

دیباچہ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم
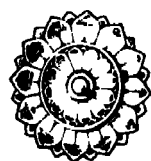
دیباچہ

خدائے ذوالجلال سبحانہ و تعالیٰ کا لاکھ لاکھ شکر ہے کہ "کلیاتِ غزلیاتِ خسروؒ" کی طباعت کا کام تکمیل کو پہنچا۔ اگرچہ اس کی طباعت کے مراحل بے حد طویل اور صبر آزما تھے مگر پھر بھی یہ بات میرے لیے انتہائی مسرت و اطمینان کی موجب ہے کہ حضرت امیر خسرو علیہ الرحمہ کی "سات سو سالہ برسی" کے موقع پر ہونے والی تقریبات کے آغاز سے پہلے پہلے "کلیاتِ غزلیاتِ خسروؒ" کی آخری جلد بھی چھپ گئی۔ الحمد للہ علیٰ ذلک۔

"کلیاتِ غزلیاتِ خسروؒ" کی اس (چوتھی) جلد میں ۳۳۸ کی تعداد میں غزلیات شامل ہیں، جن کی ردیف وار تفصیل حسبِ ذیل ہے:

ردیف و	:	۵۴
" ہ	:	۷۸
" ی	:	۲۰۶
کل غزلیں	:	۳۳۸

یہ تعداد ہمارے "کلیات" کے شمارۂ مسلسل کے مطابق ۱۶۴۴ ا

سے ۱۹۸۱ تک کی غزلوں پر مشتمل ہے ۔ اس تعداد میں ۲۶۴ غزلیں ہمارے بنیادی نسخے (ت) کی ہے جب کہ اس میں ۴۷ غزلوں کا اضافہ دوسرے نسخوں کی مدد سے کیا گیا ہے ۔ ان اضافہ شدہ غزلوں کی تفصیلی فہرست ذیل کے مطابق ہے :

اضافہ شدہ غزلوں کی فہرست

ترتیبی شمارہ	زیرِ نظر نسخے میں غزل کا ترتیبی شمارہ	ماخذ
۱	۱۶۸۷	ن ۱ ، ن ۲
۲	۱۶۸۸	ب ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۳	۱۶۸۹	ن ۱ ، ن ۲
۴	۱۶۹۰	م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۵	۱۶۹۱	پ ۱ ، ب ۲ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۶	۱۶۹۲	ج ، م ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۷	۱۶۹۳	ب ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۸	۱۶۹۴	ب ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۹	۱۶۹۵	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۱۰	۱۶۹۶	ب ۲ ، م ۳
۱۱	۱۶۹۷	پ ۲ ، م ۲ ، م ۳
۱۲	۱۷۶۴	ب ۱ ، پ ۲ ، ج ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲

۱۳	۱۷۶۵	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۱۴	۱۷۶۶	ن ۱ ، ن ۲
۱۵	۱۷۶۷	پ ۱ ، ج ، م ۲ ، م ۳
۱۶	۱۷۶۸	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۳
۱۷	۱۷۶۹	پ ۲ ، م ۲
۱۸	۱۷۷۰	پ ۲
۱۹	۱۷۷۵	ب ۱ ، م ۲ ، م ۳
۲۰	۱۷۹۰	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۲۱	۱۷۹۱	م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۲۲	۱۷۹۲	پ ۱ ، ج ، م ۲ ، م ۳
۲۳	۱۸۸۵	م ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۲۴	۱۸۸۶	پ ۱ ، م ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۲۵	۱۸۸۷	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۲۶	۱۸۸۸	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۲۷	۱۸۸۹	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۲۸	۱۸۹۰	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۲۹	۱۸۹۱	م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۳۰	۱۸۹۲	ج ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۳۱	۱۸۹۳	پ ۲ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲

۳۲	۱۸۹۴	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۳۳	۱۸۹۵	ج ، م ۲ ، ن ۱ ، ن ۲
۳۴	۱۸۹۶	ج ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۳۵	۱۸۹۷	پ ۱ ، م ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۳۶	۱۸۹۸	م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۳۷	۱۸۹۹	م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۳۸	۱۹۰۰	پ ۱ ، ب ۲ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۳۹	۱۹۰۱	م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۴۰	۱۹۰۲	م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۴۱	۱۹۰۳	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱ ، ن ۲
۴۲	۱۹۰۴	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳
۴۳	۱۹۰۵	پ ۱ ، م ۲
۴۴	۱۹۰۶	پ ۱ ، م ۲
۴۵	۱۹۰۷	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳
۴۶	۱۹۰۸	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳
۴۷	۱۹۰۹	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳
۴۸	۱۹۱۰	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲
۴۹	۱۹۱۱	پ ۲ ، م ۱ ، م ۲ ، م ۳
۵۰	۱۹۱۲	پ ۲ ، م ۲

۵۱	۱۹۱۳	پ ۲، م ۲
۵۲	۱۹۱۴	پ ۲، م ۳
۵۳	۱۹۱۵	پ ۲
۵۴	۱۹۱۶	پ ۲
۵۵	۱۹۱۷	پ ۲، م ۳
۵۶	۱۹۶۳	پ ۱، م ۲، م ۳، ن ۱، ن ۲
۵۷	۱۹۶۴	پ ۱، پ ۲، م ۱، م ۲، م ۳، ن ۱، ن ۲
۵۸	۱۹۶۵	پ ۱، م ۳، ن ۱، ن ۲
۵۹	۱۹۶۶	پ ۱، پ ۲، ج، م ۲، م ۳، ن ۱، ن ۲ (متن میں * کی علامت چھپنے سے رہ گئی ہے۔)
۶۰	۱۹۶۷	م ۱، م ۲، ن ۱، ن ۲
۶۱	۱۹۶۸	پ ۱، م ۲، م ۳، ن ۱، ن ۲
۶۲	۱۹۶۹	پ ۱، م ۳، ن ۱، ن ۲
۶۳	۱۹۷۰	پ ۱، ج، م ۲، م ۳، ن ۱، ن ۲
۶۴	۱۹۷۱	ج، م ۲، م ۳، ن ۱، ن ۲
۶۵	۱۹۷۲	ج، م ۲، م ۳، ن ۱، ن ۲
۶۶	۱۹۷۳	پ ۱، م ۲، م ۳، ن ۱، ن ۲
۶۷	۱۹۷۴	م ۲، م ۳، ن ۱، ن ۲
۶۸	۱۹۷۵	م ۲، ن ۱، ن ۲

۶۹	۱۹۷۶	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳
۷۰	۱۹۷۷	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳
۷۱	۱۹۷۸	پ ۱ ، م ۳
۷۲	۱۹۷۹	پ ۲ ، م ۲
۷۳	۱۹۸۰	پ ۲
۷۴	۱۹۸۱	پ ۲

اس جلد کے حدود میں نسخۂ "ت" کی غزلیات میں ۳۷ غزلوں کے اضافے کے علاوہ مطبوعہ غزلوں کے ابیات کی تعداد میں بھی حسبِ ذیل ۱۶۰ ابیات کا اضافہ ہوا ہے :

اضافہ شدہ ابیات کی فہرست

ترتیبی شمارہ	زیرِ نظر نسخے میں غزل کا ترتیبی شمارہ	شمارۂ بیت	مآخذ
۱	۱۶۴۷	۲	پ ۱ ، م ۳
۲	۱۶۴۸	۲	ن ۱
۳		۳	پ ۲ ، م ۲ ، ن ۱
۴	۱۶۵۱	۴	پ ۲
۵	۱۶۵۴	۴	پ ۱
۶		۵	پ ۱
۷		۶	م ۳ ، ن ۱
۸		۹	ن ۱
۹	۱۶۵۶	۳	پ ۱ ، ج ، م ۱ ، م ۳ ، ن ۱

۱۰	۱۶۶۴	۵	ب ۱ ، پ ۲ ، م ۲
۱۱		۷	پ ۱
۱۲	۱۶۷۴	مقطع	پ ۱ ، پ۲ ، م ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۱۳	۱۶۷۵	۵	پ ۱ ، م ۳ ، ن ۱
۱۴	۱۶۷۷	۷	پ ۱ ، م ۲ ، ن ۱ (متن میں * کی علامت چھپنے سے رہ گئی ہے ۔)
۱۵	۱۶۷۹	۵	پ ۲ (متن میں * کی علامت چھپنے سے رہ گئی ہے ۔)
۱۶	۱۶۸۲	۷	پ ۱ ، پ ۲ ، ج ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۱۷	۱۶۸۳	۴	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۱۸	۱۶۹۰	۴	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳
۱۹		۵	ب ۱ ، م ۲ ، م ۳
۲۰	۱۶۹۳	۶	ب ۱ ، م ۲ ، م ۳
۲۱	۱۶۹۴	۳	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳
۲۲		۸	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳
۲۳	۱۷۰۰	۲	پ ۱ ، م ۳ ، ن ۱
۲۴	۱۷۰۱	۳	ب ۱ ، م ۲ ، ن ۱

۲۵	۱۷۰۴	۴	ن ۱
۲۶	۱۷۰۶	۲	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، م ۳
۲۷		٦	ب ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۲۸		۷	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۲۹	۱۷۱۱	۵	ب ۲ ، م ۳ (متن میں * کی علامت چھپنے سے رہ گئی ہے ۔)
۳۰	۱۷۱۸	۲	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۳۱	۱۷۲۰	۳	پ ۲
۳۲		۴	پ ۲
۳۳		۵	پ ۲
۳۴		۱۷	پ ۲
۳۵		۱۸	پ ۲
۳٦	۱۷۲۴	۵	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۳۷		٦	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۳۸	۱۷۲٦	۳	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳
۳۹		۴	پ ۱ ، م ۲

۴۰	۱۷۲۷	۴	پ ۱، م ۳، ن ۱
۴۱	۱۷۲۸	۸	پ ۱، پ ۲، م ۲، م ۳، ن ۱
۴۲	۱۷۳۱	۳	ب ۱، ج، م ۲، م ۳، ن ۱
۴۳		۴	پ ۱، ج، م ۲، م ۳، ن ۱
۴۴	۱۷۴۶	۳	پ ۱، م ۲، م ۳، ن ۱
۴۵	۱۷۴۷	۵	پ ۱، م ۲، م ۳
۴۶	۱۷۴۹	۸	پ ۲، م ۲، م ۳
۴۷	۱۷۵۳	۸	م ۲، م ۳، ن ۱
۴۸		۹	ن ۱
۴۹	۱۷۵۴	۶	پ ۱، ن ۱
۵۰		۷	پ ۱، م ۲، م ۳، ن ۱
۵۱	۱۷۵۶	۲	پ ۱، م ۲، م ۳
۵۲	۱۷۵۷	۵	پ ۱، پ ۲، م ۱، ن ۱
۵۳		۶	پ ۱، پ ۲، ن ۱
۵۴		۷	پ ۱، پ ۲، م ۱، ن ۱
۵۵		مقطع	پ ۱، م ۱
۵۶	۱۷۵۸	۴	پ ۱، پ ۲، م ۲، م ۳، ن ۱
۵۷		۵	پ ۱، پ ۲، م ۳، ن ۱
۵۸	۱۷۶۳	۳	پ ۱، پ ۲، م ۲، م ۳

۵۹	۱۷۶۴	۴	پ ۱ ، ب ۲ ، ج ، م ۲ ، م ۳
۶۰		۸	پ ۱ ، پ ۲ ، ج ، م ۲
۶۱	۱۷۶۵	۳	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳
۶۲		۷	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳
۶۳		۸	ب ۱ ، م ۲ ، م ۳
۶۴	۱۷۷۷	۳	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳
۶۵	۱۷۷۸	۴	ب ۱ ، ن ۱
۶۶	۱۷۸۹	۴	ب ۱ ، م ۲ ، م ۳
۶۷		۵	ب ۱ ، م ۲ ، م ۳
۶۸		۶	پ ۱
۶۹	۱۷۹۰	۵	پ ۱ ، ب ۲ ، م ۲ ، م ۳
۷۰		۸	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳
۷۱	۱۷۹۴	۶	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، ن ۱
۷۲		۷	ب ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۷۳	۱۷۹۵	۷	پ ۱ ، پ ۲
۷۴	۱۷۹۹	۶	پ ۱ ، م ۳ ، ن ۱
۷۵		۸	پ ۱ ، م ۳ ، ن ۱
۷۶	۱۸۰۲	۳	پ ۲ ، ج ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۷۷	۱۸۰۴	۴	پ ۲ ، م ۲

۷۸	۱۸۰۴	٦	پ ۲، م ۲
۷۹	۱۸۰۵	۸	پ ۱، م ۲
۸۰	۱۸۰۹	٦	پ ۱، پ ۲، م ۲، م ۳؟
۸۱	۱۸۱۰	٦	پ ۱، پ ۲، م ۲
۸۲	۱۸۱۴	مقطع	پ ۱، م ۱، ن ۱
۸۳	۱۸۱٦	۵	پ ۲، م ۲، م ۳
۸۴	۱۸۲۱	٦	پ ۱، ن ۱
۸۵		۸	پ ۱، ن ۱
۸٦	۱۸۲۲	۸	پ ۱، م ۳
۸۷	۱۸۲۴	۲	پ ۱، پ ۲، م ۲
۸۸		۵	پ ۲، م ۲، م ۳
۸۹		٦	پ ۱، پ ۲، م ۲، م ۳
۹۰		۷	پ ۲، م ۲
۹۱	۱۸۳۳	۲	ج، م ۲، م ۳، ن ۱
۹۲		۴	م ۲، ن ۱
۹۳	۱۸۴۵	۴	پ ۱، م ۲، م ۳
۹۴		۵	پ ۱، م ۲
۹۵		۷	پ ۱، م ۲، م ۳
۹٦		۸	پ ۱، م ۲، م ۳
۹۷		۹	پ ۱، م ۳
۹۸		۱۰	پ ۱، م ۲
۹۹		مقطع	پ ۱، م ۲

۱۰۰	۱۸۳۹	۳	پ ۲ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۱۰۱		۴	پ ۲ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۱۰۲	۱۸۵۴	۳	پ ۲ ، م ۲ ، م ۳
۱۰۳		۴	پ ۲ ، م ۳
۱۰۴		۵	ب ۲ ، م ۳
۱۰۵		۹	ب ۲ ، م ۲ ، م ۳
۱۰۶	۱۸۵۹	۲	ج ، م ۲ ، ن ۱
۱۰۷	۱۸۶۲	۴	پ ۱ ، م ۲
۱۰۸		۶	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳
۱۰۹	۱۸۶۹	۳	پ ۱ ، م ۲ ، ن ۱
۱۱۰		مقطع	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۱۱۱	۱۸۷۱	۲	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۱۱۲	۱۸۷۲	۶	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۱۱۳		مقطع	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۱۱۴	۱۸۷۴	۸	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، م ۳
۱۱۵		مقطع	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، م ۳
۱۱۶	۱۸۷۷	۴	پ ۲ ، م ۲
۱۱۷	۱۸۸۸	۷	پ ۲ ، م ۲ ، م ۳
۱۱۸	۱۸۸۹	۵	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳
۱۱۹		۶	پ ۱ ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۱۲۰	۱۸۹۳	۷	پ ۲
۱۲۱	۱۹۰۰	۸	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، م ۳

۱۲۲	۱۹۰۳	۳	پ ۱ ، م ۳
۱۲۳	۱۹۱۹	۳	پ ۲ ، م ۳
۱۲۴		مقطع	پ ۲ ، م ۳ (متن میں * کی علامت چھپنے سے رہ گئی ہے ۔)
۱۲۵	۱۹۲۲	۴	پ ۱ ، ج ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۱۲۶		۷	پ ۱ ، ج ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۱۲۷	۱۹۲۳	۲	پ ۱ ، ج ، م ۲ ، م ۳ ، ن ۱
۱۲۸	۱۹۲۸	۷	ن ۱
۱۲۹		۸	ن ۱
۱۳۰		مقطع	م ۲ ، ن ۱
۱۳۱	۱۹۳۲	مقطع	پ ۱ ، پ ۲ ، ن ۱
۱۳۲	۱۹۳۶	۳	پ ۲ ، م ۳
۱۳۳	۱۹۴۱	۴	پ ۱ ، م ۲ ، ن ۱
۱۳۴		۵	پ ۱ ، م ۳ ، ن ۱
۱۳۵	۱۹۴۵	۸	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، ن ۱
۱۳۶		مقطع	پ ۱ ، پ ۲ ، م ۲ ، ن ۱
۱۳۷	۱۹۴۶	۵	پ ۱ ، م ۳
۱۳۸		۶	پ ۱ ، م ۳

۱۳۹	۱۹۴۸	۲	پ ۱، پ ۲، م ۲، م ۳، ن ۱
۱۴۰	۱۹۵۱	۴	پ ۱، م ۲، ہ ۳
۱۴۱	۱۹۵۴	مقطع	پ ۲، ن ۱
۱۴۲	۱۹۵۵	۶	پ ۱، م ۲، ن ۱
۱۴۳	۱۹۵۶	۵	پ ۱، ج، م ۲، ہ ۳
۱۴۴	۱۹۵۷	۳	ب ۱، م ۲، م ۳
۱۴۵		۵	پ ۱، م ۲، م ۳
۱۴۶		۹	پ ۱، ب ۲، ہ ۲، ہ ۳
۱۴۷	۱۹۵۹	۵	پ ۱، ج، ہ ۱، ہ ۲، م ۳، ن ۱
۱۴۸		۶	ب ۱، ح، م ۲، م ۳
۱۴۹		۷	ب ۱، م ۱، ہ ۲، ہ ۳، ن ۱
۱۵۰	۱۹۶۳	۴	پ ۱، م ۲، م ۳
۱۵۱		۵	پ ۱، م ۳
۱۵۲		۷	ب ۱، م ۳
۱۵۳		۸	ب ۱، م ۲، م ۳
۱۵۴	۱۹۶۴	۴	پ ۱، ب ۲، ہ ۱، ہ ۲، م ۳
۱۵۵	۱۹۶۶	۴	پ ۱، م ۳
۱۵۶	۱۹۶۸	۵	ب ۱، ہ ۲، ہ ۳
۱۵۷		۶	پ ۱، م ۲، م ۳

۱۵۸	۱۹۷۵	۴	پ ۲
۱۵۹		۷	پ ۲ ، م ۲
۱۶۰		۹	پ ۲ ، م ۲

اس طرح ہمارے ''کلیات'' کی چاروں جلدوں میں شامل اضافہ شدہ غزلیات اور ابیات کی کل تعداد بالترتیب ۲۵۵ اور اور ۸۳۳ ہو گئی ہے ، جو الگ الگ ہر جلد کے اعتبار سے بتفصیلِ ذیل ہے :

جلدِ اول	:	غزلیات	۴۴	ابیات	۱۱۵
'' دوم	:	''	۵۷	''	۳۲۷
'' سوم	:	''	۸۰	''	۲۳۱
'' چہارم	:	''	۷۴	''	۱۶۰
کل تعداد	:	غزلیات : ۲۵۵		کل ابیات : ۸۳۳	

☆ ☆ ☆

ہمارے بنیادی نسخے (ت) میں شامل غزلوں کی تعداد ۱۷۲۷ ہے ، جو شمارۂ مسلسل کی غلط طباعت کے باعث ۱۷۲۶ معلوم ہوتی ہے ۔ اس تعداد میں سے صرف ایک یعنی آخری غزل ہم نے اپنے ''کلیات'' میں شامل نہیں کی کیونکہ یہ غزل در اصل عبید زاکانی (وفات ۷۷۲ھ) کی ہے اور حضرت امیر خسروؒ سے اس غزل کی نسبت ہنوز مشکوک ہے ۔ زیرِ بحث غزل کا مطلع یہ ہے :

افتاد بازم در سر هوائی
دل باز دارد میلی بجائی

اور اس غزل کا مقطع نسخۂ "ت" میں اس طرح مندرج ہے:

گر چشم خسرو تیرش به بیند
دیگر نه بیند چشمش بلائی

اس کے مقابل عبید زاکانی کے ہاں اس غزل کا مقطع ذیل کے مطابق ملتا ہے:

چشمِ عبید ار تیرش به بیند
دیگر نه بیند چشمش بلائی[1]

قیاس یہ چاہتا ہے کہ پہلی مرتبہ یہ غزل دسویں صدی ہجری میں حضرت امیر خسروؒ سے منسوب ہوئی کیونکہ ابھی تک اس سے پہلے کے کسی نسخے میں اس غزل کا سراغ نہیں ملتا۔ الغرض اس محذوف غزل کے علاوہ نسخۂ "ت" کی ۱۷۲٦ غزلیں ہمارے "کلیات" میں شامل ہیں۔ ان میں ۲۵۵ غزلوں کے اضافے کے بعد ہمارے "کلیات" میں شامل غزلوں کی کل تعداد ۱۹۸۱ ہو گئی ہے۔ ان میں سے پہلی جلد میں ۴۰۹، دوسری جلد میں ٦۵۸، تیسری جلد میں ۵۷٦ اور چوتھی جلد میں ۳۳۸ غزلیں شامل ہیں۔

☆ ☆ ☆

۱ ۔ کلّیاتِ عبید زاکانی، مرتبہ: عباس آشتیانی، تہران، ۱۳۳۴ ھش

بعض احباب کو شکایت ھے کہ حضرت امیر خسروؒ سے منسوب معروف ترین غزل ، جو

نمی دانم چہ منزل بود ، شب جائے کہ من بودم
بہرسو رقص بسمل بود ، شب جائے کہ من بودم

سے شروع ھوتی ھے ، کلیات (جلد سوم) میں شامل نہیں کی گئی -

اس سلسلے میں عرض ھے کہ "کلیات" کی تدوین و تصحیح کے دوران میں مجھے حضرت امیر خسروؒ کی غزلیات پر مشتمل بہت سے مطبوعہ اور خطی نسخے دیکھنے کا اتفاق ھوا ھے مگر کسی ایک میں بھی اس غزل کا نشان نہیں ملا - البتہ بعض تذکرہ نویسوں نے حضرت امیر خسروؒ کے ترجمہ میں اسے ضرور نقل کیا ھے -

☆ ☆ ☆

ان امور کے بیان اور ضروری اعداد و شمار کو پیش کرنے کے بعد میں ان فروگزاشتوں کا ذکر کر دینا بھی ضروری سمجھتا ھوں ، جو ھر ممکن کوشش اور احتیاط کے باوجود مجھ سے سرزد ھو گئی ھیں - ان فروگزاشتوں میں سب سے اھم فروگزاشت کا تعلق ایک غزل کی دوبارہ طباعت سے ھے - اس کی تکرار کا مسئلہ اپنی نوعیت کے اعتبار سے ان تمام مسائل سے منفرد حیثیت کا حامل ھے ، جن کا ذکر جلدِ اول کے دیباچے میں غزلیاتِ خسرو کی تدوین و ترتیب اور تصحیح کے ضمن میں کیا جا چکا ہے -

مکرّر طبع ہو جانے والی یہ غزل پہلی مرتبہ ردیف "غ" (جلدِ سوم) میں شمارہ ۱۲۱۱ پر اور دوسری مرتبہ ردیف "ی" (جلدِ چہارم) میں شمارہ ۱۹۷۸[1] پر چھپی -

"کلیات" میں ہونے والی دوسری فروگزاشتوں کا تعلق زیادہ تر ٹائپ کی طباعت سے ہے ، جس کے باعث بعض اعراب اور علامتیں تھوڑی بہت آگے پیچھے ہو گئی ہیں - دو چار مقامات پر کچھ الفاظ یا ان کے کچھ حصے طباعت کے دوران میں کر گئے ہیں - علاوہ ازیں جلدِ چہارم میں شمارہ ۱۹۴۲ اور شمارہ ۱۹۵۲ کے مابین شمارہ ہائے مسلسل ۱۹۴۳، ۱۹۴۴، ۱۹۴۵ ، ۱۹۴۶ ، ۱۹۴۷ ، ۱۹۴۸ ، ۱۹۴۹ ، ۱۹۵۰ اور ۱۹۵۱ کی بجائے بالترتیب ۱۹۴۴ ، ۱۹۴۵ ، ۱۹۴۶ ، ۱۹۴۷ ، ۱۹۴۸ ، ۱۹۴۹ ، ۱۹۵۰ ، ۱۹۵۱ اور ۱۹۵۲ چھپ گئے ہیں - قارئین سے درخواست ہے کہ وہ ان شماروں کی تصحیح فرما لیں کیونکہ دیباچے، فہرست غزلیات ، فہرست اختلافات و اشتباہات اور فہرست رجال و اماکن میں اعداد و شمار کے حوالہ جات اصل شماروں کے مطابق ہی درج کیے گئے ہیں -

ان تمام فروگزاشتوں کے باوجود مجھے توقع ہے کہ اہلِ علم حضرات میری علمی بے بضاعتی ، اعراب اور فصل و وصل کی پابندی کے سلسلے میں آنے والی دشواریوں کو

---

۱ - اس غزل کے مکرر اندراج کو مدِنظر رکھتے ہوئے جلد چہارم میں شامل غزلوں کی تعداد ۷۳۳ اور "کلیات" میں شامل غزلیات کی کل تعداد ۱۹۸۰ شمار کی جانی چاہیے -

سامنے رکھتے ہوئے ، میری ان فروگزاشتوں سے صرفِ نظر فرمائیں گے ۔ انشاء اللہ العزیز ''کلیاتِ غزلیاتِ خسروؒ'' کی دوسری اشاعت میں ان فروگزاشتوں کا اعادہ نہ ہوگا ۔

☆ ☆ ☆

سپاسگزاری

میں جناب سید بابر علی شاہ صاحب کی علم دوستی ، حوصلہ مندی و حوصلہ افزائی کے لیے سراپا سپاس ہوں کہ جن کی بدولت حضرت امیر خسرو علیہ‌الرحمہ کی غزلیات پر مشتمل اس ضخیم مجموعے کی دیدہ زیب طباعت کا کام تکمیل پذیر ہوا اور جنھوں نے اس عاجز کو اپنی پیاپے نوازشات سے سرافرازی بخشی ۔ جزا ھم‌اللہ احسن الجزاء ۔

ناچیز اپنے استادِ مکرم و معظم جناب پروفیسر سیدوزیرالحسن عابدی صاحب کا تہِ دل سے شکرگزار ہے ، جن کی بدولت میں ''کلیاتِ غزلیاتِ خسروؒ'' کی جمع و تصحیح کا اہم کام کرنے کے قابل ہوا اور جنھوں نے ''کلیات'' کے مسودے کی نظرثانی بھی فرمائی ۔

میں جناب علامہ غلام قادر اور جناب ڈاکٹر محمد بشیر حسین صاحب کا بھی بہت ممنون ہوں ، جنھوں نے مجھے مفید مشورے دیے ۔ میں اپنے گرامیقدر دوست جناب عالمگیر شجاع صاحب کا بھی رہینِ منت ہوں ، جنھوں نے اپنے عظیم ذاتی کتابخانے کی نادر اور نایاب کتب میرے لیے ارزاں کر دیں ۔ علاوہ ازیں

اداره "مطبع عالیہ" بھی بجا طور پر سپاس گزاری اور تحسین کا مستحق ھے ، جس نے متن میں اعراب اور فصل و وصل کے کام کو بڑی محنت سے انجام دیا ۔

☆ ☆ ☆

بارِ خدایا ! ان حروف کے اختتام پر میں ایک مرتبہ پھر تیری بارگاہ میں سر بسجدۂ سپاس ھوں کہ محض تیرے ھی فضل و کرم کے باعث یہ حقیر و ھیچمدان اس عظیم کام کو انجام دینے کے قابل ھوا ۔

احقر العباد
اقبال صلاح الدین
عفی عنہ

لاھور ،
یکم ماہ رجب المرجب ۱۳۹۵ھ
(۱۲ جولائی ۱۹۷۵ء)
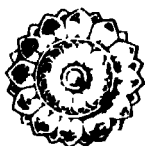
فہرستِ غزلیات

جلد چہارم

کلّیات غزلیات خسرو
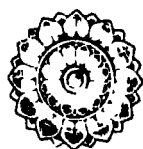
فهرستِ غزلیات

جلدِ چهارم

کلّیاتِ غزلیاتِ خسرو

رین فهرست حرفی که در برابرِ مصراع نوشته شده
اختصاریِ دیوانِ خسرو[3] است که آن غزل ازان گرفته
این نشانه‌ها طبقِ مندرجاتِ دیوانِ کاملِ امیر خسرو
، چاپِ تهران وکلیاتِ عناصرِ دواوینِ خسرو، چاپِ نولکشور
'ت' برایِ تحفة‌الصغر ، 'و' برایِ وسط‌الحیوة ، 'غ' برایِ
مال ، 'ب' برایِ بقیه‌ٔ نقیه و مآخذِ سایرِ غزلها ازین
یقاً مشخص نیست ، ولی حدس زده میشود که باستثنایِ
از نهایة الکمال است و غزلهائی بین اینهاست که مسلماً
لکمال میباشد] -

ردیف " و "

سلسل	مصراعِ اول	صفحه
	دلم را کرد صدپاره به سینه خارخارِ تو (غ)	۳
	دلم آشفته شد ، جانا ، به بالایِ بلایِ تو	۴

شمارهٔ مسلسل	مصراعِ اول	صفحه
۱۶۴۶	مه شبگرد من امشب حومه می‌گشت و من با او	۵
۱۶۴۷	دو رخ بنمای و بازارِ کواکب بشکن از هر دو	۶
۱۶۴۸	بدینسان کز غمت برخاک دارم هر زمان پهلو (ب)	۸
۱۶۴۹	بیچاره دلم خون شد در پیش خیالِ تو	۹
۱۶۵۰	اے جانِ من آویزان از بندِ قبای تو	۱۰
۱۶۵۱	آن کیست که می آید صد لشکرِ دل با او (غ)	۱۲
۱۶۵۲	از دوری خود ، جانا ، حالِ دلِ من بشنو (ت)	۱۳
۱۶۵۳	اے رهزنِ عشّاق ، چه عیّار کسی تو (ت)	۱۴
۱۶۵۴	خلقے همه در شهر و مرا جا به دگر سو (و)	۱۵
۱۶۵۵	اے سبزه دمانید به گِردِ قمر از مو	۱۷
۱۶۵۶	من اینجا و دل گمره درآن کو (ت)	۱۸
۱۶۵۷	زینسان که ناوک میزند چشمِ شکار انداز تو	۱۹
۱۶۵۸	آن شکلِ جولانش نگر ، وان خلق در دنبالِ او	۲۰
۱۶۵۹	ترکے ست بدخو آنکه من دارم سرِ و سودایِ او	۲۱
۱۶۶۰	خیزد چو ازخواب آن پسر تا کس نشوید رویِ او	۲۳
۱۶۶۱	اے زندگانی بخشِ من لعلِ شکرگفتارِ تو	۲۴
۱۶۶۲	گرچه که هست خون دل بادهٔ خوشگوارِ تو	۲۵
۱۶۶۳	تا به زمانه شد خبر از مهِ با کمالِ تو (و)	۲۶
۱۶۶۴	باز به خون خلق شد چشمِ جفا نمایِ تو	۲۸
۱۶۶۵	نیست گشاده چشم من جز به‌خیالِ رویِ تو	۲۹
۱۶۶۶	رویِ یار از سبزهٔ تر بوستانے یافت نو	۳۰

شمارهٔ مسلسل	مصراعِ اول	صفحه
۱۶۶۷	مست میگردی زِ خانه ، بیش نافرمان مشو (ب)	۳۱
۱۶۶۸	مردمِ چشم مرا برد آب وگر آئی درو (ت)	۳۳
۱۶۶۹	اِز من ، اے ساده پسر ، دور مشو	۳۴
۱۶۷۰	پر ز خم است و شکست زلفِ گرانبارِ تو	۳۵
۱۶۷۱	پردهٔ صبرم درید غمزهٔ دلدوزِ تو	۳۶
۱۶۷۲	گرنه کمندِ بلاست بر دلِ عشّاقِ تو	۳۷
۱۶۷۳	نوبتِ خوبی زدند در شبِ گیسویِ تو	۳۸
۱۶۷۴	عاشق و دیوانه ام ، سلسلهٔ یارکو (غ)	۳۹
۱۶۷۵	خون گریم ارچه از ستمِ بیکرانِ تو (و)	۴۰
۱۶۷۶	هرجا که لب به‌خنده کشاید دهانِ تو	۴۱
۱۶۷۷	کس چون جهد زگیسویِ همچون کمندِ تو (غ)	۴۲
۱۶۷۸	گر باده میخورم به سرِ من خمارِ تو (ب)	۴۴
۱۶۷۹	هر شب منم فتاده به گِردِ سرایِ تو (ب)	۴۵
۱۶۸۰	بویِ وفا زطرهٔ عنبرفشانِ تو	۴۶
۱۶۸۱	مست آمد آن نگار که ما مستِ رویِ او	۴۷
۱۶۸۲	عشقِ نوست و یارِ نوست و بهارِ نو (و)	۴۸
۱۶۸۳	سویِ شکار ، اے پسرِ نازنین ، مرو (و)	۵۰
۱۶۸۴	اے خرد مستِ لعلِ چو میِ تو	۵۱
۱۶۸۵	اے به بالا بلند و زیبا تو	۵۳
۱۶۸۶	یا دلم را به راز محرم شو	۵۴
۱۶۸۷	لاله دمد از خونِ شهیدانِ غمِ تو (ب)*	۵۵

شمارهٔ مسلسل	مصراعِ اول	صفحه
۱۶۸۸	تاشدم چشم آشنا بر رویِ تو (و)*	۵۶
۱۶۸۹	آئینِ تو دل بردن است، اے چشمِ خلقے سویِ تو*	۵۷
۱۶۹۰	دل و جانِ مرا زاندازه بگذشت آرزویِ تو (و)*	۵۹
۱۶۹۱	ز دلہا لشکرے دارد سخن با تاجداران گو (ب)*	۶۰
۱۶۹۲	اے گلستانِ ترا بالایِ سرو (و)*	۶۲
۱۶۹۳	همی گویم که وقتے، زانِ مشتاقانِ مجنون شو (غ)*	۶۳
۱۶۹۴	بیا، اے باغِ جان، تابنگرم سروِ روانِ تو (ت)*	۶۴
۱۶۹۵	امشب، اے باد، یکے جانبِ آن بستان شو (غ)*	۶۵
۱۶۹۶	عارضِ همچون نگارستانِ تو*	۶۷
۱۶۹۷	کارم از دست برفته ست ز نادیدنِ تو*	۶۸

ردیف "ہ"

شمارهٔ مسلسل	مصراعِ اول	صفحه
۱۶۹۸	دلے دارم چو دامانِ گل از غم چاک گردیده (ب)	۷۳
۱۶۹۹	چه شکل است این که می آید سمندِ ناز برکرده	۷۴
۱۷۰۰	من ارچه هر شب از شبهایِ هجرش میکنم ناله (و)	۷۵
۱۷۰۱	تو دور افتاده از ما و نگنجد شوق در نامه (ب)	۷۶
۱۷۰۲	اے از رقم شبگون دیباچهٔ مه کرده	۷۷
۱۷۰۳	اے جان، چو سخن گویم مستانه و رندانه	۷۸
۱۷۰۴	اے رفته و ترکِ منِ بدنام گرفته (ت)	۷۹
۱۷۰۵	دلے دارم زهجران پاره پاره	۸۰
۱۷۰۶	دلم در عشقِ جانان گشته پاره	۸۱
۱۷۰۷	نسیمِ زلف بر دست صباده (غ)	۸۳

شمارهٔ مسلسل	مصراعِ اول	صفحه
۱۷۰۸	چو بنمائی رخِ گلنار گونه	۸۴
۱۷۰۹	کشادم دیده و رویِ تو ناگه	۸۵
۱۷۱۰	تا دل ز توام به غم نشسته	۸۶
۱۷۱۱	در خون منم ، اے صنم ، نشسته	۸۸
۱۷۱۲	اے در دلِ من مقیم گشته (غ)	۸۹
۱۷۱۳	اے در دلِ من چو جان نشسته	۹۰
۱۷۱۴	اے آرزویِ دلِ شکسته	۹۱
۱۷۱۵	اے آمده جانِ هرِ شکسته	۹۲
۱۷۱۶	اے دهلی و اے بتانِ ساده	۹۳
۱۷۱۷	اے غالیه گِردِ ماه سوده (ب)	۹۵
۱۷۱۸	اے حسن ، تو آفتِ زمانه (و)	۹۷
۱۷۱۹	اے آرزویِ هزار سینه (و)	۹۸
۱۷۲۰	عید است خوبان نیم شب درکویِ خمّار آمده	۹۹
۱۷۲۱	اے قبلهٔ ابرویِ تو محرابِ ابرار آمده	۱۰۲
۱۷۲۲	عیداست و ساقی در قدح جامِ مصفّا داشته	۱۰۴
۱۷۲۳	جانا ، روان کن راحتے، اےراحتِ جانِ همه (ت)	۱۰۵
۱۷۲۴	اے غمزهٔ خونریزِ توخونم به افسون ریخته (غ)	۱۰۶
۱۷۲۵	دوش درآمد از درم تازه چو بادِ صبحگه	۱۰۷
۱۷۲۶	گرکنی گشتِ چمن باشوخ و باشنگے دوسه	۱۰۸
۱۷۲۷	همه شب رود رهی رو به رهِ صبا نشسته (غ)	۱۰۹
۱۷۲۸	مهِ من خراب گشتم ز رخت بیک نظاره (و)	۱۱۱

شمارهٔ مسلسل	مصراعِ اول	صفحه
۱۷۲۹	نو بهار است وچمن جلوهٔ جوزا کرده	۱۱۲
۱۷۳۰	اے به خشم از برِ من رفته و تنها مانده (ب)	۱۱۴
۱۷۳۱	منم امروز ز رویِ چو تو یارے مانده (غ)	۱۱۵
۱۷۳۲	اے صبا ، از زلفِ او بندے بخواه	۱۱۷
۱۷۳۳	هر شب از سودايِ آن زلفِ سیاه	۱۱۸
۱۷۳۴	اے جفایت بر منِ مسکین همه (غ)	۱۱۹
۱۷۳۵	اے ترا جور و جفا آئین همه	۱۲۰
۱۷۳۶	جانِ من بر دست بیدادم مده	۱۲۱
۱۷۳۷	باغ بین فصلِ بهاری ساخته	۱۲۲
۱۷۳۸	اے جهان چشم سیاهت بسته	۱۲۴
۱۷۳۹	خسروا ، گر عشقی جامِ بلا پیش نه (ت)	۱۲۵
۱۷۴۰	از لبِ او ، اے خیال ، نقلِ لبِ ما مده	۱۲۶
۱۷۴۱	اے از گلِ تو مارا در دیده خار مانده (ب)	۱۲۸
۱۷۴۲	مهرِ تو در دلِ من مانندِ جان نشسته (و)	۱۲۹
۱۷۴۳	مائیم و مجلسِ مے خوبے سه چار ساده (ب)	۱۳۱
۱۷۴۴	از بسکه ریخت چشمم بهرِ تو خونِ تیره	۱۳۲
۱۷۴۵	روزے به لاغ گفتم کت نسبتے ست با مه	۱۳۳
۱۷۴۶	شمعِ فلک برآید با آتشین زبانه (ت)	۱۳۴
۱۷۴۷	من بهرِ تو به دیده و دل خانه ساخته (غ)	۱۳۶
۱۷۴۸	اے عشقت آتشے به همه شهر در زده (و)	۱۳۷
۱۷۴۹	بیا شبے برِ من سرخوش از شراب شده	۱۳۹

شمارهٔ مسلسل	مصراعِ اول	صفحه
۱۷۵۰	رسید وقت که هر روز بامداد پگه	۱۴۰
۱۷۵۱	به کوی عقل مرو ، گر به عشوه بردی راه	۱۴۲
۱۷۵۲	مدار جانِ من از بهر جانِ ما روزه	۱۴۳
۱۷۵۳	مهرے درآمده و در درونه جاکرده (ت)	۱۴۴
۱۷۵۴	چو بوی زلفِ تو همراهیِ صباکرده (ب)	۱۴۴ ل
۱۷۵۵	بکش به گردِ رخِ خطِ دلربا پرده (ت)	۱۴۵
۱۷۵۶	چو خاست صبحدم آن مه زخواب پژمرده	۱۴۶
۱۷۵۷	مکش به ناز مرا ، اے به ناز پرورده	۱۴۷
۱۷۵۸	اے فراقِ تو یارِ دیرینه (و)	۱۴۹
۱۷۵۹	اے رخت شمعِ حسن بر کرده	۱۵۰
۱۷۶۰	مه به زلفِ تو در شود بسته	۱۵۲
۱۷۶۱	جهان تا مهِ روشنت ساخته	۱۵۳
۱۷۶۲	لبت در سخن انگبین ریخته	۱۵۴
۱۷۶۳	در اوصافِ خود عقل را ره مده	۱۵۵
۱۷۶۴	قلاشم ، اے منکر، مرا دربانیِ میخانه ده (ب)*	۱۵۶
۱۷۶۵	جانِ بهانه طلب و شکلِ تو ناز آلوده (ب)*	۱۵۷
۱۷۶۶	اے گل که چنین در بغلت تنگ گرفته (و)*	۱۵۹
۱۷۶۷	اےدل، ارتو عاشقی،زین‌غم‌خلاص‌جان مخواه*	۱۵۹
۱۷۶۸	به گردت بادِ سردے هردم از عشاقِ دیوانه*	۱۶۱
۱۷۶۹	به باغ سایهٔ ابرست و آب در سایه*	۱۶۳
۱۷۷۰	اے لبت شهر پر شکر کرده*	۱۶۴

شمارهٔ مسلسل	مصراعِ اول	صفحہ
۱۷۷۱	قاصد نیامد کآورد زان نامسلمان نامهٔ (ت)	۱۵
۱۷۷۲	شهرے ست معمور و درو از هرطرف مه پارهٔ	۰۶
۱۷۷۳	جان ز هجرت چیست ، زار افتادهٔ	۷
۱۷۷۴	هر روز کآفتاب برآرد زبانهٔ	۹
۱۷۷۵	فریاد کاندر شهر ما خون می کند عیارهٔ*	۱

ردیف "ی"

شمارهٔ مسلسل	مصراعِ اول	صفحہ
۱۷۷۶	خردی هنوز و کودکی ، اے نازنین ، برنانه ای	۵
۱۷۷۷	دلبرے ست، کہ بے برگ تر بر روی ما خندان نه ای	۶
۱۷۷۸	اے دردِ بیدردِ دلم، تاراجِ پنهان کرده ای (ت)	۸
۱۷۷۹	اے که چشمِ من بروی خویش روشن کرده ای (ب)	۹
۱۷۸۰	سینه ام را از غمِ عالم تو بے غم کرده ای	۰
۱۷۸۱	اے که در هیچ غمے با دل من یار نه ای	۲
۱۷۸۲	اے که در دیده درونی و در آغوش نه ای	۳
۱۷۸۳	خنده را سوختنِ جان من آموخته ای	۴
۱۷۸۴	آتش اندر آب هرگز دیده ای	۵
۱۷۸۵	باز بر خونم کمر بربسته ای	۶
۱۷۸۶	سر در حجر ، شب به کنار که بوده ای ؟ (و)	۰
۱۷۸۷	اے که بکے ز خوبیِ تو مه ، چگونه ای ؟	
۱۷۸۸	مشک براطرافِ مه آورده ای	
۱۷۸۹	ز آبِ ملاحت که رخ آلوده ای	
۱۷۹۰	گرچه به هر سخن دلم از تن ربوده ای (غ)*	

شمارهٔ مسلسل	مصراعِ اول	صفحه
۱۷۹۱	تو شوخ هرکجا لبِ خندان کشوده ای (و)*	۱۹۳
۱۷۹۲	آن دل خراب شد که تو آباد دیده ای*	۱۹۴
۱۷۹۳	تو با آن رو بگومه را ، چه باشی ؟ (ت)	۱۹۵
۱۷۹۴	چه بدکردیم کز ما بر شکستی ؟ (و)	۱۹۶
۱۷۹۵	چون می نرسد دست به پائے که تو داری	۱۹۸
۱۷۹۶	رخساره مکن راست به جائے که تو باشی	۱۹۹
۱۷۹۷	مست آمده ای باز به مهمانِ که بودی ؟	۲۰۰
۱۷۹۸	دیدی که حقِ خدمتِ بسیار ندیدی	۲۰۱
۱۷۹۹	اے باد ، حدیثِ دلم آنجاش بگوئی (و)	۲۰۳
۱۸۰۰	اے باد ، سلامِ دلم آنجا برسانی (غ)	۲۰۴
۱۸۰۱	اے آنکه تو سلطانِ همه سیمبرانی	۲۰۵
۱۸۰۲	شتربانا ، دمے محمل میارای (ت)	۲۰۷
۱۸۰۳	مرا زان میرِ خوبان نیست روزی (ت)	۲۰۸
۱۸۰۴	چه کردم کاخرم فرمان نکردی	۲۱۰
۱۸۰۵	چنین کان خندهٔ شیرین تو کردی	۲۱۱
۱۸۰۶	ز رحمت چشم بر جا کر نداری	۲۱۳
۱۸۰۷	شکستی طرّه ، تا در سرِ چه داری ؟ (غ)	۲۱۴
۱۸۰۸	مرا چند آخر از خود دور داری ؟	۲۱۶
۱۸۰۹	دلا ، با غمزهٔ خوبان چه بازی ؟	۲۱۷
۱۸۱۰	رخساره چه میپوشی ، در کینه چه می کوشی	۲۱۸
۱۸۱۱	اگر تو سرگذشتِ من بدانی	۲۲۰

شمارهٔ مسلسل	مصراعِ اول
۱۸۱۲	نگارین مرا شد نوجوانی
۱۸۱۳	سزد گر نیکوئی در من ببینی
۱۸۱۴	دیوانه شدم ز یار بدخوی (غ)
۱۸۱۵	برلب اثرِ شراب داری
۱۸۱۶	جانا ، تو ز غم خبر نداری
۱۸۱۷	نه کار کسی ست عشقبازی (ت)
۱۸۱۸	اے برده دلم به دلستانی
۱۸۱۹	اے آنکه تمام هم جو ماهی
۱۸۲۰	اے مردم دیدهٔ نکوئی
۱۸۲۱	بخرام ، اے سرو روان، کز باغِ رضوان خوشتر
۱۸۲۲	اے قامتت چو شاخِ گل، از برگِ گل خندان تر
۱۸۲۳	اے مه ، بدین چابک روی ، از آسمانِ کیستی
۱۸۲۴	زنتسان که از هر مویِ خود زنجیرِ هر دل میکنی
۱۸۲۵	اے چهرهٔ زیبایِ تو ، رشکِ بتانِ آزری (ب
۱۸۲۶	جان به فدات میکنم ، بوکه ازآنِ من شوی
۱۸۲۷	نیست دلے که هردمش آفتِ دین نمیشوی
۱۸۲۸	قصدِ که داری ، اے پسر ، بازچنین که میروی
۱۸۲۹	میگذری که سینه را وقفِ هوایِ خود کنی
۱۸۳۰	دست به گل نمیزنی ، زانکه نگارِ من توئی
۱۸۳۱	کج کلها ، کمان کشا ، تنگ قبایِ کیستی ؟
۱۸۳۲	اے ز غبارِ خنگِ تو یافته دیده روشنی

شمارهٔ مسلسل	مصراعِ اول	صفحه
۱۸۳۳	رخِ خوبت به چه ماند ، به‌گلستان و بهاری (و)	۲۴۸
۱۸۳۴	خواستم زو آبروئے ، گفت ’’بیهوده مگوی	۲۵۰
۱۸۳۵	باز این ابرِ بهاری ازکجا آید همی ؟	۲۵۱
۱۸۳۶	سبزه نوخیزست و باران درفشانِ آید همی	۲۵۲
۱۸۳۷	باز بهرِ جانِ مارا ناز در سر میکُنی	۲۵۳
۱۸۳۸	اے پریوش ، هرچه رسمِ مردمی کم میکُنی (ت)	۲۵۴
۱۸۳۹	هر زمانے از کرشمه خویشتن بینی کُنی	۲۵۵
۱۸۴۰	چترِ عنبروش کُن ازگیسوکه سلطانِ منی	۲۵۶
۱۸۴۱	گر تو سیمین سرو را شکلِ سرافرازی دهی (ت)	۲۵۸
۱۸۴۲	جانِ شیرینِ منی ، اے از لطافت چون پری	۲۵۹
۱۸۴۳	چه شدت که از کرشمه نظرے به ما نکردی؟	۲۶۰
۱۸۴۴	ز نظر اگرچه دوری، شب وروز درحضوری (غ)	۲۶۱
۱۸۴۵	بسم از جمالِ ساقی و شرابِ ارغوانی	۲۶۳
۱۸۴۶	نفسے که بانگارے گذرد به شادمانی	۲۶۵
۱۸۴۷	خندهٔ کن شکّرستانِ دهن بازکشای	۲۶۶
۱۸۴۸	عالَم آشوب‌تر از طرّهٔ طرّارِ خودی	۲۶۷
۱۸۴۹	مے به جام ارچه ز خونِ منِ مسکین داری (و)	۲۶۸
۱۸۵۰	بختم از خواب درآمد چو تو بامن خفتی	۲۶۹
۱۸۵۱	گر تو رنجِ منِ مسکینِ گدا بشناسی	۲۷۰
۱۸۵۲	نوبهار است وگل و موسمِ عید ، اے ساقی	۲۷۱
۱۸۵۳	باز ، اے سروِ خرامان ، زکجا می آئی ؟	۲۷۲

ۂ مسلسل	مصراعِ اول	صفحه
۱۸	آن نه روئے ست که ماهے ست بدان زیبائی	۲۷۳
۱۸	حو منے را مده از دست که کمتر یابی	۲۷۵
۱۸	جانِ من ، بے من درماندۂ تنها چونی ؟	۲۷۶
۱۸	شبِ تو ، اے بے تو به جان آمده جانم ، چونی ؟	۲۷۷
۱۸	دلها به غمزه دزدی ، چون خنده برکشائی	۲۷۸
۱۸	اے بے غم از دلِ من بسیار شد جدائی (ت)	۲۷۹
۱۸	اے که تاراج دل و دین میدهی	۲۸۰
۱۸	سرمه اندر چشم خودبین میکنی	۲۸۱
۱۸	آنکه جان گویند خلقے ، آن توئی	۲۸۲
۱۸۰	اے ز رویت چشم جان را روشنی	۲۸۳
۱۸	ترکِ من ، بر شکلِ دیگر میروی	۲۸۴
۱۸	تا فراقت تاخت بر من بارگی	۲۸۵
۱۸۰	آمد آن شادیِ جان بر ما دی	۲۸۶
۱۸۰	هرشب ، اے ماه ، کجا میگردی ؟	۲۸۷
۱۸۰	گرچه سعادت بسے ست در فلکِ مشتری	۲۸۸
۱۸	اے رفته در غریبی ، باز آ که عمر و جانی (غ)	۲۹۰
۱۸۰	اے باد ، باز برسر کوی که میروی ؟ (ت)	۲۹۱
۱۸۰	نامردم است ، هرکه درو نیست مردمی (ت)	۲۹۲
۱۸۰	به بت نمای مرا ره ، اگر بدین نتوانی (و)	۲۹۳
۱۸۰	هلالِ عید نمود ، اے مهِ دو هفته ، کجائی ؟	۲۹۵
۱۸۰	سلام و خدمتِ ما ، اے صبا، به یار بگوی (ب)	۲۹۶

شمارهٔ مسلسل	مصراعِ اول	صفحه
۱۸۷۵	اے باد ، صبحگاه به من نامِ او بگوی (ت)	۲۹۸
۱۸۷۶	گاهم ز غمزه ها هدف تیر میکُنی	۲۹۹
۱۸۷۷	اے یارِ پر نمک ، جگرم ریش میکُنی	۳۰۰
۱۸۷۸	بتِ من ، بت پرست را چه زنی ؟	۳۰۱
۱۸۷۹	هیچ شکّر چو آن دهان دیدی ؟	۳۰۳
۱۸۸۰	گر منت میکنم عنان گیری	۳۰۴
۱۸۸۱	تا تو روئِ چو ماه بنمائی (غ)	۳۰۵
۱۸۸۲	چو کار جهان نیست جز بیوفائی	۳۰۷
۱۸۸۳	مرا دوش گوئی به خواب آمدی (ت)	۳۰۸
۱۸۸۴	زمن بر شکسنی بیکبارگی	۳۱۰
۱۸۸۵	تو خود به غمزه سراسر کرشمه و نازی (غ)*	۳۱۱
۱۸۸۶	اے شبِ تیره به گیسوئِ کسے می مانی (و)*	۳۱۲
۱۸۸۷	کرشمه کردنِ تو وقتِ ناز و بدخوئی (ت)*	۳۱۳
۱۸۸۸	سمن داری بهٔزیرِسبزه یاخود یاسمین داری (و)*	۳۱۴
۱۸۸۹	تا داشت به جان طاقت ، بودم به شکیبائی (ت)*	۳۱۶
۱۸۹۰	مگر، اے بادِ نوروزی، گذربر یار من داری (و)*	۳۱۷
۱۸۹۱	دلا، آن ترک را دیدی، کنون سامان کجاییی؟(غ)*	۳۱۸
۱۸۹۲	عزیزی همچو جان، ارچه چو خاکم خار بگذاری(و)*	۳۲۰
۱۸۹۳	گہے بنما گه پوشیده دار آن روئِ گلناریِ (و)*	۳۲۱
۱۸۹۴	ز من که عاشق و مستم صلاح کار مجوی (و)*	۳۲۳
۱۸۹۵	اے بادِ صبح گاهی ، خه ازکدام سوئی ؟ (ت)*	۳۲۴

شمارهٔ مسلسل	مصراعِ اول	صفحه
۱۸۹۶	نه از ره است که گوئیم کبکِ خوش گامی (و)*	۳۲۶
۱۸۹۷	دلم که لاف زدے ازکمالِ دانائی (و)*	۳۲۷
۱۸۹۸	هر بار که تو در دلِ شب در دلم آئی (ت)*	۳۲۹
۱۸۹۹	تو ، اے پسر ، که ازین‌سو سوار می‌گذری (و)*	۳۳۰
۱۹۰۰	مارا در آرزویت بگذشت زندگانی (غ)*	۳۳۲
۱۹۰۱	هوس بخت ست پروانه زبهرِخوشتن سوزی(ب)*	۳۳۳
۱۹۰۲	به ناز هر نفسے سویِ من گذر چه کنی ؟ (ب)	۳۳۴
۱۹۰۳	اے جان ز تن رفته ، به تن باز کے آئی ؟ (غ)*	۳۳۵
۱۹۰۴	تو نیز، اے بے وفا، تا کےستم برجانِ‌من خواهی؟*	۳۳۶
۱۹۰۵	ز من برگشته ای، جانا، ندانم باکه می سازی؟*	۳۳۷
۱۹۰۶	بدین صفت که توئی در زمانه ، معذوری*	۳۳۹
۱۹۰۷	هندویِ زلف را چو تو یغما چنین دهی*	۳۴۰
۱۹۰۸	حولب زنی نه مے و درمیان بگردانی*	۳۴۱
۱۹۰۹	گرچه به نظاره ایم ، نیز بخوانی*	۳۴۳
۱۹۱۰	اے دل ، مرا به هرکو افسانه چند خواهی ؟*	۳۴۴
۱۹۱۱	بدین صفت که بِمستی کمر به خونخواری*	۳۴۶
۱۹۱۲	سزد که سجده کنند ، این برهمنِ عجمی*	۳۴۷
۱۹۱۳	نشانِ آن دهن از من چه پرسی ؟*	۳۴۹
۱۹۱۴	به یک کرشمه کزان چشمِ دلربا کردی*	۳۵۰
۱۹۱۵	به خوبی همچو مه تابنده باشی*	۳۵۱
۱۹۱۶	اے که امروز به زیبائیِ او می نازی*	۳۵۲

مصراعِ اول	صفحہ

اے دوست، به خون ریختنم داری رأی* ۳۵۴
مش ار خوابم نبستے (غ) ۳۵۶
در او دردے و داغے ۳۵۷
مرا با تو سر و کار نبودے ۳۵۸
از مشکِ تر آلوده نبودے (ب) ۳۶۰
ارچه مرا یک نظر از وے (ب) ۳۶۱
واهم که وزد بر چو تو باغے (و) ۳۶۳
ترا گر دم ندادے (غ) ۳۶۴
ت شگفته لاله زارے ۳۶۶
باشد کورا نبود دردے ۳۶۷
هر مرغے زد نغمه به هر باغے (ت) ۳۶۹
بلندت را صد فتنه به هرگامے (غ) ۳۷۰
د شکلِ کج کلاهے ۳۷۱
بایکے مانده ست جائے (ت) ۳۷۳
تو هر گره کشادے ۳۷۴
ز چشمِ تو نشانے (ت) ۳۷۶
نِ در رویِ آن خورشید رخسار آمدے ۳۷۷
عالمے بکُشا ز زلفِ خود خمے (ت) ۳۷۸
ده هیچگه تن به رضایِ چون منے ۳۷۹
برم کجا تا به برش در آرمے ؟ ۳۸۱
مندِ زلفِ تو من نه چنین اسیرمے ۳۸۲

سلسلہ	مصراعِ اوّل	صفحہ
۱۹۳۸	پیش ازین من باجوانان آشنائی کردمے (و)	۳۸۳
۱۹۳۹	پیش ازین من داشتے عشقت نمی ورزیدمے	۳۸۴
۱۹۴۰	همه شب فرو نیاید به دلم کرشمه سازے	۳۸۶
۱۹۴۱	سرا و نازنینا، به کرشمه ده کدهے (و)	۳۸۷
۱۹۴۲	به فراغ دل زمانے نظرے به ماهروئے (ب)	۳۸۸
۱۹۴۳	من ترا دارم و جز لطف توام نیست کسے	۳۹۰
۱۹۴۴	در سر افتاده ز عشق توام، اے جان، هوسے	۳۹۱
۱۹۴۵	بسیار باشد، اے جان، از همچو من غریبے	۳۹۲
۱۹۴۶	آن چشم شوخ را بین هر غمزه بلائے	۳۹۳
۱۹۴۷	هر شبم دهم به ستانم ده رخے	۳۹۵
۱۹۴۸	من ندیدم چون تو هرگز دلبرے (و)	۳۹۶
۱۹۴۹	آنکه مرا در دل است گر به کنار آمدے	۳۹۷
۱۹۵۰	یک ره بکن ز غمزهٔ خونین اشارتے	۳۹۸
۱۹۵۱	آمد بهار و سرو بر آراست قامتے	۳۹۹
۱۹۵۲	مردانه میکشد به جفائے ستمگرے	۴۰۱
۱۹۵۳	اے صد شکست زلفِ ترا زیر هر خمے (ت)	۴۰۲
۱۹۵۴	ساقی، بیا که موسم عیش است و بزم وے (غ)	۴۰۴
۱۹۵۵	تو میروی و به نظارهٔ تو چشم جهانے (و)	۴۰۵
۱۹۵۶	بسے نماند که جانے برون رود ز تنے	۴۰۷
۱۹۵۷	یار است و صد کرشمه شهر است و خوبروئے	۴۰۸
۱۹۵۸	اے که به چشم تو تماشا همے (ت)	۴۰۹

شمارهٔ مسلسل	مصرعِ اول	صفحه
۱۹۵۹	هر کسے را هوایِ سیم و زرے (و)	۴۱۱
۱۹۶۰	دوش میگفت پیرِ ترسائے	۴۱۲
۱۹۶۱	اے ز زلفِ تو مشکِ تر بوئے	۴۱۴
۱۹۶۲	دلے دارم ، امّا جز افگارے	۴۱۵
۱۹۶۳	مسلمانان ، گرفتارم به دستِ نامسلمانے (ب)*	۴۱۶
۱۹۶۴	اے گل، دهنِ تنگت صد تنگِ شکرچیزے (ب)*	۴۱۷
۱۹۶۵	لعل است چنان یالب یاهست ز جان چیزے (ت)*	۴۱۹
۱۹۶۶	بهارے این چنین خرّم مرا آواره دل جائے (ب)*	۴۲۰
۱۹۶۷	دو چشمِ مستِ ترانیست از جهان خبرے (غ)*	۴۲۱
۱۹۶۸	من اشکِ بیدلان راخنده می پنداشتم روزے (و)*	۴۲۳
۱۹۶۹	صبا آمد ، ولے بوئے ازان گلزار بایستے (ب)*	۴۲۴
۱۹۷۰	نیست در شهر گرفتارتر از من دگرے (و)*	۴۲۵
۱۹۷۱	سخن چون زان دو لب گوئی ، چگونه انگبین بارِے ؟ (و)*	۴۲۷
۱۹۷۲	گل آمد و همه در باغ با مے و جامے (ت)*	۴۲۸
۱۹۷۳	کشان دلِ تو بسویِ گلے و نسترنے (غ)*	۴۳۰
۱۹۷۴	گذشت آن کین دلِ زارم شکیبا بودیک چندے (ب)*	۴۳۱
۱۹۷۵	خوش آن شبها که آن جانِ جهان مهمانِ من بودے (ب)*	۴۳۲
۱۹۷۶	نبود یارِ من آن را که یار داشتمے*	۴۳۴
۱۹۷۷	اے غنچه رابربسته لب، شکل ودهانِ چون توئے *	۴۳۵

شمارۂ مسلسل	مصراع اول	صفحہ
۱۹۷۸	شاهِ حسنی وز متاعِ نیکوئی داری فراغے*	۴۳۷
۱۹۷۹	نوبهار آمد و بگذشت به شادی مهِ دے*	۴۳۸
۱۹۸۰	اے معدنِ ناز ، ناز تاکے ؟*	۴۳۹
۱۹۸۱	اے که به غمزه میکنی قصدِ شکار دیگرے*	۴۴۰

ردیف

و

۱۶۴۴
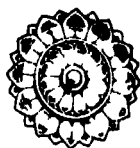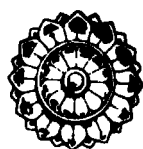
دلم را کرد صدپاره به سینه خارِ خارِ تو
مرا این گُل شکفت و بس همه عمر از بهارِ تو

تو، سلطان، چون گدایان را زکوٰةِ حسن فرمائی
مرا این بس که زیرِ پا شوم هنگامِ بارِ تو

سرِ خود سیزنم بر آستانت تا برآید جان
که این سر درد خواهم بُرد با خود یادگارِ تو

همه کس بیندت جز من، روا باشد کزین نعمت
به محرومی بمیرد پیشِ در امّیدوارِ تو

نیارم چشمِ کس پوشید، لیکن چشمِ خود بندم
اگر بینندگان بینند رویِ چون نگارِ تو

به خشمم گفته‌ای کاندر دل و جانت زنم آتش
زهے دولت، اگر خاشاکِ من آید به‌کارِ تو

اگر بشکافیم سینه، من از جالت کُنم یاری
وگر بیرون کُنی چشمم، منم از دیده یارِ تو

اگر نگرفتیم دستے، لکد بر سر هوس دارم
بدین مقدار هم روزے نگشتم شرمسارِ تو

عفاک الله ز چشمِ خسرو آن خونها که افشاند
معاذالله که گویم پیشِ چشمِ پرخمارِ تو

۱۶۴۵

دلم آشفته شد، جانا، به بالایِ بلایِ تو
بکن رحمے به جانِ من که گشتم مبتلایِ تو

اگر رأیِ تو این باشد که من دائم جفا بینم
جفایِ جملهٔ عالَم را کَشم، جانا، برایِ تو

میان بگشای، ورنه پیرهن صدچاک خواهم زد
که در دل بسکه ره دارم من از بندِ قبایِ تو

رقیبت را نمی خواهم ، الهی ، نیست گردانش
که دایم میکُند محروم مارا از لقای ِ تو

اگر تو هر رقیبے را بجای ِ بنده میداری
محمدالله که خسرو را کسے نبوَد بجای ِ تو

۱۶۴۶

مه ِ شبگرد ِ من امشب چو مه می‌گشت و من با او
لبے و صد فسون در وے ، خطے و صد فتن با او

قبا را بر زده دامن به خونریزی و از مژگان
چو قصّابے کشیده تیغ و زلف ِ چون رسن با او

ز بیم ِ خَلق ازو در میکشیدم پای ِ خود ، لیکن
مرا برداشته می بُرد آب ِ چشم ِ من با او

فلک هرگز گذارد ماه را در ِ گرد ِ شب گشتن
اگر زان طرّۀ شبرنگ باشد یک شکن با او؟

مرا گوئی که هرکس بیند از سودای آن روزے
که آن دیوانه می آید ، جهانے مرد و زن با او

گریبانم به صدچاک است ازین حسرت که تا روزے
برهنه در برش گیرم که نبود پیرهن با او

نگارا ، همچو جان در تن درآ اندر بر خسرو
برون کن جان رسمی را که راضی نیست تن با او

۱٦۴۷

دو رخ بنمای و بازار کواکب بشکن از هر دو
که گردد تافته خورشید و ماهت روشن از هر دو

ببندند ار کمر نیشکر و نے پیش بالایت
تو بنما دست خویش و کمرها بشکن از هر دو *

ز جان و دل چو یادت میکنم ، دارم عجب از وے
که جان و دل ز یک دیگر به رشکند و من از هر دو

ـ دو لب فتوای خط همچون مسلمانان
، تعلیم تو چون کشت این فن از هر دو

یوسف جان ، گریه زآن دوچشم یعقوب[۴]
ن و خوناب است یک پیراهن از هر دو

میدهد پندم ، ولی چون من گرفتارم
نزدیک من به دشمن از هر دو

و عقل چون شد بے خلل از وے
اے اجل ، بنیاد هستی بر کن از هر دو

دو عالم جزای طاعت ، اے زاهد
کردم گریبان چاک و چیدم دامن از هر دو

شق لافد مرد و نامرد و بنازد پر
که خسرو مردتر باشد ازآن هر دو

۱۶۴۸
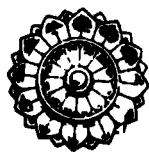
بدینسان کزغمت بر خاک دارم هر زمان پهلو
از آهن بایدم یا سنگ ، نه از استخوان پهلو

تو شب بر بستر نازی و من تا روز در کویت
میان خاک و خون غلطان ازین پهلو ، ازآن پهلو *

خیالی ماندم از دستت ، برهنه چون کنم خود را
که بر اندام من یک یک شمردن میتوان پهلو *

چنین شبهای بی پایان و من بر بستر اندوه
ازآن پهلو برین پهلو ، وزین پهلو برآن پهلو

اگر بالا کُنی یک گوشهٔ ابرو ، فروماند
مه نو کز بلندی میزند باآستان پهلو

وفاداری بیاموز از خیال خویشتن بارے
که از من وا نگیرد روز تا شب یک‌زمان پهلو

تا برهم لشیند پشت و پهلویم
ـ شده‌ست و مانده جانے درمیان پهلو

ـخسپ کز خوابِ جوانی بسکه سرمستی
سیخسپی نمیگردی ازآن پهلو

و خاکِ در که داد آن بخت خسرو را
بِ پهلویت نهد ، اے دلستان ، پهلو

۱۶۴۹

خون شد در پیشِ خیالِ تو
ـز آخر دُوری ز وصالِ تو

جان از تن ، بُرد این همه عقل از من
ـده ام و چشمے حیرانِ جمالِ تو

و بازم کُش تا باز رهم زین غم
بَود ، جانا ، هرچند وبالِ تو

زینگونه که من دیدم شکلِ تو و حالِ خود
دشوار بَرَم جان را از دستِ خیالِ تو

اے لشکرِ مشتاقان در پیشِ رکابِ تو
اے گردنِ سربازان در پیشِ دوالِ تو

یارب که چه ظلم است آن ، یارب که چه داغ است این
بر جانِ مسلمانان از هندویِ خالِ تو

جانے ست مرا هدیه ، مناّی چنان رُوم
کاندازهٔ من نبوَد تعظیمِ جمالِ تو

صد قصّه فزون دارم از دردِ دلِ خسرو
لیکن به زبان نارم از بیم ملالِ تو

۱۶۵۰

اے جانِ من آویزان از بندِ قبایِ تو
بیچاره دلم خون شد در عهدِ وفایِ تو

افتاده نخواهم بُود، الّا به درت زین پس
گر خاک شَوَم بارے زیرِ کفِ پایِ تو

گفتی که بدین زاری از بہرِ که می میری
واللہ که برایِ تو، باللہ که برایِ تو

یارب، نفَسے باشد کز عشق امان یابم
وآسوده بخسپم شب ایمن ز بلایِ تو

جان تیغِ ترا دادم از شرمِ رُخت مُردم
زیرا بہ ازاین باید تعظیمِ جفایِ تو

بارِ دگرم گوئی، وز آه نمی ترسی
یعنی که کسے دیگر، آنگاه بجایِ تو؟

هرچند که شد خسرو سلطانِ سخنگویان
از بہرِ یکے بوسه هم هست گدایِ تو

۱٦٥۱
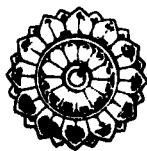
آن کیست که می آید صد لشکرِ دل با او
درویشِ جمالش ما ، سلطانِ دلِ ما او

بے صبح و شبے خواهم کورا غمِ خود گویم
من گویم و او خندد ، تنها من و تنها او

مستم ز خیالِ او من با وے و وے با من
یارب ، چه خیال است این ، اینجا من و آنجا او

هجرم که ز چرخ آمد ، از آهِ خودش زین پس
تا سوختهٔ نگذارم ، یا من به جهان یا او *

مهتاب چه خوش بودے ، گر بودے و من تنها
لب بر لب و رو بر رو ، او با من و من با او

گویند مرا آخر دیوانگیت خو شد
دیوانه چرا نبوم ، ماهِ منِ شیدا او

من خسرو و او زیبا بنگر که چه لنگ است این
دیباچهٔ دلها من ، آئینهٔ جانها او

۱۶۵۲

از دوری خود ، جانا ، حال دل من بشنو
اندوه فراق گل از مرغ چمن بشنو

زان موی بناگوشت هرکس گلهٔ دارد
آن طرّه به یک سو نه از گوش ، سخن بشنو

نافه همه بوی خوش از بوی تو میدزدد
غمّازی آن دزدی از مشک ختن بشنو

با اینهمه نیکوئی اندر حق مسکینان
مشنو سخن بدگو ، گفت بد من بشنو

از باد هوایت دل صد جان بدرید ، این خود
بشگفت گلے دیگر ، اے غنچه‌دهن ، بشنو

تو جانِ منی و من دور از تو همی میرم
اے جانِ جدا مانده، آخر غمِ تن بشنو

بشکست میِ لعلت چون توبۂ خسرو را
اکنون صفتِ مستی زان توبه شکن بشنو

۱۶۵۳

اے رهزنِ عشاق، چه عیّار کسی تو
وے ماهِ شب‌افروز، چه طرّار کسی تو

خون است میِ نوشگوارت ز دلِ خلق
اے ظالمِ بے مهر، چه خونخوار کسی تو

هرچند که گویند مکن جور، کنی بیش
زین خویِ مخالف چه جفاکار کسی تو

خنجر زنی از غمزه و رحمت نکنی هیچ
زین بیش عفاالله چه ستمگار کسی تو

ـ ندهم ، سر نهم ، آزرده کُنی دل
ـن و سرِ تو که دل‌آزار کسی تو

کُنی و عزّتم این بس که بگوئی
بر درم افتاده ، توئی ، خوار کسی تو

که جفا بُرد ز تو خسروِ مسکین
نگفتی که وفادار کسی تو

۱۶۵۴

همه در شهر و مرا جا به دگر سو
به رهی و منِ تنها به دگر سو

چو به راهش بدَوم ، پاش بگیرم
به دگر سو رَود و پا به دگر سو

ـ چه زمان بُود که کردیم وداعش
ات به سویِ دگر و ما به دگر سو

می نلنهد خسته دلم جز به وے آرے
کس رود از بهرِ تماشا به دگر سو*

وف ، مدهم پند که رَو از سرِ کویش
را که نخواهم شد ازینجا به دگر سو*

ان برد و من از دل طلبم ، وه که چه طرفه
مم به دگر سو و تقاضا به دگر سو*

رفت و من از بیخودیِ خویش ندیدم
و باز سویِ خانه بشد یا به دگر سو

عشق عفاالله طلبِ وصلِ تو ، زشت است
شوق دگر سو و تمنّا به دگر سو

بود آن روز که باهم بنشینیم
وب دگر سو شده . غوغا به دگر سو*

کام رسد ور نرسد ، دوست بسنداست
سرو نرسد از رخِ زیبا به دگر سو

۱٦۵۵

اے سبزہ دمالید بہ گردِ قمر از مو
سرسبزیِ خطِ سیہت سر بہ سر از مو

موئے ست دہانِ تو و در موی‌شگافی
ہنگامِ سخن ریختہ لؤلؤیِ تر از مو

کس مویِ میالت نکُند یک سرِمو فرق
تا ساختہ‌ای مویِ میان را کمر از مو

بیرون ز خیالِ تو کہ مانندۂ موئے ست
کس بر تنِ سیمینت نبندد اثر از مو

جز عارضِ سیمینِ تو بر طرّۂ شبرنگ
ہرگز نشنیدیم طلوعِ قمر از مو

برطرفِ بناگوشِ تو آن طرّۂ مشکین
صد سلسلہ الگیختہ بر یکدگر از مو

خسرو که به وصفِ دهنت سوی شگافی ست
یک نکته نگوید ز دهانت مگر از مو

۱۶۵۶

من اینجا و دلِ گمره درآن کو
ازآن گم‌گشتهٔ مسکین نشان کو

مگو، ای پندگو، بی او بزی خوش
خوشم گر زنده مانم، لیک جان کو

مرا گوئی که رو با صابری ساز
تو خود می گوئی امّا گو که آن کو *

به دل گویم که غمها خواهمش، گفت
چو او پیشِ نظر آید، زبان کو

بپرس این ناتوان را، پیشتر زانک
بپرسی خَلق را کان ناتوان کو

پس از مردن دعای تربتِ من
بسندست آنکه گوئی ، گو فلان کو

به گستاخی حدیثِ بوسه گفتم
به خنده گفت کاے خسرو ، دهان کو

۱۶۵۷

زیستان که ناوک میزند چشمِ شکار انداز او
بسیار مردِ شیر دل کاید شکارِ ناز او

جانے که با هر تارِ مو شد بسته صدگردن کَشش
باما چه عیّاری کُند زلفِ کمند انداز او

بر حکمِ آن خطِ قضا بنوشته اش بر گِردِ رخ
جان وام دارد او ببین مر عاشقِ جانباز او

گفتی که مرغِ جانت را بند و قفس بسیار شد
اینهم نماند ، اے جان ، بسے نزدیک شد پروازِ او

شوقے که هست از شمعِ خود آلودهٔ آتش مرا
گر مطرب آرد در نوا ترسم ، بسوزد ساز او

خسرو ننالد پیشِ کس زیرا که گرید خَلق خون
بس کز جراحتهایِ دل خون میچکد زآوازِ او

۱۶۵۸

آن شکلِ جولانش نگر ، وان خَلق در دنبالِ او
وان خوابِ ناز آلود بین ، وین غمزهٔ قتّالِ او

یک تارِ مویش را صبا هر دو جهان گوید بها
هرگز بدین ندهم رضا گر من بوم دلّالِ او

خنگش چو از جا در جهد هرگز نه‌پیشش سر نهد
سبزه به خطِّ خود دهد فتوایِ خون و مالِ او

گر در شکار آن کینه کش گاهے به میدان مست و خوش
مسکین دلِ دیوانه‌وش سرگشته در دنبالِ او

این چشمِ ترکان رویش آید در نظر
، کالدر اثر خون میچکد از خالِ او

م کنون سوزان نمی آید برون
ا اندر درون گنجد ، نگنجد حالِ او

ن زلفِ دو تا دیوانه‌ام دایم ، دلا
، اے صبا ، گه گه بپرسی حالِ او

مد سوزِ من ، وآن نالهٔ دلسوزِ من
ت از روزِ من ، شبهای همچون سالِ او

۱۶۵۹

بدخو آنکه من دارم سر و سودایِ او
، کافر آنکه شد جان و دلم یغمایِ او

ل پنهان شده ، بالا بلایِ جان شده
بو من قربان شده برقدّ و بر بالایِ او

دل زان سرِ زلفِ دوتا زیرِ کلاهش کرده جا
گر جانِ من پرسی کجا ، اینک ته یک تای او

زو ناوک و از من تنی ، زو تیغ وز من گردنی
این است رأیِ چون منی تا خود چه باشد رای او

گر خواست ببریدن سرم ، زان رفت بر تن خنجرم
تا وقتِ مردن بنگرم باری رخِ زیبای او

امروز در جانم سخن ، فردای وصلم در دهن
او در غمِ امروزِ من ، من در غمِ فردای او

تن شد به رنج آموخته ، دل شد به درد افروخته
جان با بدن هم سوخته از آتشِ سودای او

هر شب روم با چشمِ تر آنجا که بود آن سیم‌بر
گرچه از او نبود اثر ، باری ببینم جای او
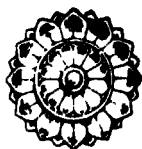
در چشمِ من آن خاکِ پا کهٔ سرمه‌شد ، که تو‌تیا
درمانِ چشم آمد مرا ، خسرو ، به خاکِ پایِ او

۱۶۶۰

خیزد چو از خواب آن پسر تا کس نشوید روی او
کاندر خمارم خوش کشد آن نرگسِ جادویِ او

زینگونه کز این دیده‌ام خون میرود پے درپے اش
مشکل که آبِ خوش خورد هرگز کسے از جویِ او

شمشیر در دستم نهید امشب به کویش میروم
تا خویش را بسمل کنم آنجا که بینم رویِ او

اے باد ، کز وے آمدی قالبِ مکن کز گلشنم
این نیست بویِ باغ و گل ، من میشناسم بویِ او

کس را ازآنِ خود نشد آن بیوفایِ سنگدل
بیهوده سودا می پزی ، خسرو ، به جست و جویِ او

۱۶۶۱

اے زندگانی بخش ِ من   لعل ِ شکرگفتار ِ تو
در آرزوی ِ مردنم   از حسرت ِ دیدار ِ تو

گر شهد بینم در زبان یا آب ِ حیوان در دهان
تحقیق میدانم که آن نبوَد بجز گفتار ِ تو

معذوری از زلف ِ سیه پوشی به رُوی ِ همچو مه
سیری ندارد هیچگه چون دیده از دیدار ِ تو

گر خود ترا زین چشم ِ تر دشوار می آید نظر
بیرون کَشم دیده ز سر آسان کُنم دشوار ِ تو

زین پس به خوبان ننگرم ، در کوی ِ ایشان نگْذرم
گر هیچ یک ره جان بَرم از غمزهٔ خونخوار ِ تو

خواهی نمک زن ریش را ، خواهی بکَش درویش را
هرخون که باشد خویش را دربسته‌ام دربار ِ تو

در کوی ِ تو بر هر درے افتاده می بینم سرے
این نیست کار ِ دیگرے جز کار ِ تو ، جز کار ِ تو

چون غم به‌گفتار آورم یا دیده درکار آورم
چون رُو به دیوار آورم بارے بوَد دیوار ِ تو

خواهی که بهر ِ خندهٔ پیش افگنی افگندهٔ
اینک چو خسرو بندهٔ او بندهٔ دیدار ِ تو

۱۶۶۲

گرچه که هست خون ِ دل بادهٔ خوشگوار ِ تو
سرخوش و شیرگیر شد نرگس ِ پُرخمار ِ تو

سرو ِ بلند و نخل ِ تر که‌گهے آورم به بر
وه که بدین کجا رَوَد آرزوی ِ کنار ِ تو

تیر بر آهوان زنی ، غمزه به ما ازآن سبب
رشک ِ شکار ِ تو ز من ، رشک ِ من از شکار ِ تو

چشمِ من است و خاکِ رهِ رفته، بتا، بیا ببین
دیده که خاک میخورد در رهِ انتظارِ تو

چون سر و کار شد مرا با چو توئے به دوستی
رسمِ وفا نباشد، ار سر ننهم به کارِ تو

از پیِ تو ز خونِ دل شربتِ سیهر ساختم
نیز نکرد رحمتے چشمِ حرامخوارِ تو

هست چو یادگارِ تو غم که مباد در دلے
جای به سینه کردهام از پیِ یادگارِ تو

بے تو که زنده ماندهام صبر نمای رُو به من
تا برهد ز تنگِ جانِ خسروِ بیقرارِ تو

۱۶۶۳

تا به رساله شد خبر از مهِ باکمالِ تو
شیفته گشت عالمے ز ابروی چونِ هلالِ تو

تا به دو هفته ماه اگر راست کند جمال تو
تیز نگاهش اوفتد هرشبے از کمال تو

از خطت ار چه گشته شد خلق بترس از خدا
نامهٔ او سیاه باد از رقم وبال تو

قرعه دروغ میزنم بهر صبوری ، ارنه کو
دولت آنکه بنگرم روی خجسته فال تو

دور ز بندگی تو گرچه خیال گشته ام
از دل و دیده میکنم بندگی خیال تو

گیر که ذره بررود ، کے رسد آفتاب را
همت مدبرے چو من ، پس هوس وصال تو

خال تو کشت و چشم من رهزن خال چون منے
کافر سرخ چشم من دزد دلم خیال تو

نخل قد تو در دلم کاب همی خورد ز خون
بین که چه میوه میدهد زین خورشم نهال تو

عمر به کنجِ فرقم رفت و نگفتیم گہے
این قدرے که خسروا ، چیست به گوشه حالِ تو

۱۶۶۴

باز به خونِ خلق شد چشمِ جفانمایِ تو
عمر اگر وفا کند جانِ من و جفایِ تو

بسکه امید کز نوام یک گلِ غنت بشگفد
عمر به باد میدهم بیهده در هوایِ تو

گریه و آهِ سردِ من گر بربایدت کسے
تا نروی ز جایِ خود، اے دل و دیده، جایِ تو

وقتے اگر ز جانِ من ناوکِ تو خطا شود
من به قصاص در دهم معذرتِ خطایِ تو

من که ز دولتِ غمت خونِ دو دیده میخورم
هست حرامخوارگی گر نکنم دعایِ تو *

ـ ِ تو خاک شده وجودِ من
ستان بوکه رسَم به پایِ تو

ت گهی بوده بود خراششی
بشمِ من خاکِ درِ سرایِ تو*

ال تو با دلِ خود به غربتم
کشد هودجِ کبریایِ تو

رو آر شب تا که ببینی از کجا
میزند بلبلِ خوشنوایِ تو

۱۶۶۵

بشمِ من جز به خیالِ رویِ تو
د دلم جز بهشکنجِ سویِ تو

ِ بیدلان آیم و بر تو بنگرم
ند مرا فالِ خجسته رویِ تو

پیشِ من آ که ساعتے با تو مگر دمے زنم
زانکه به لب رسیده شد جانم از آرزویِ تو

دیدهٔ من ز نیکوان رُویِ تو اختیار کرد
از پیِ چشم زخمِ تو کم اگرم بہ‌سویِ تو

مُرد چو خسرو از غمت بویِ وفا بدو رسان
تا بہ‌وسیلۂ صبا زندہ شود بہ بویِ تو

۱۶۶۶

رُویِ یار از سبزۂ تر بوستانے یافت نو
چشمِ من بہرِ تماشا گلستانے یافت نو

با لبِ او در تہِ ہرموی خطِ جان نمود
بندہ زان لب در تہِ ہر موی جانے یافت نو

بُود ناپیدا دہانش تیز دیدم بوسہ‌جاش
در لب از دندان نشانے شد دہانے یافت نو

ف سیه بر خطِّ سبزت سر نهاد
خورت هندوستانے یافت نو

و در وے بسته شد موئے ز جعد
بودی تهی‌گاهت میانے یافت نو

ز ضعیفی بسته در مویت نماند
ارِ موئے خانمانے یافت نو

داستانت فتنه شد بر هر زبان
قصّهٔ من داستانے یافت نو

روی زردِ خویش بر خاکِ درت
زآستانت زعفرانے یافت نو

۱۶۶۷

ی ز خانه ، پیش نافرمان مشو
کو نباشد ، جایها مهمان مشو

گر ترا جولان نباشد ، گر تو چون من صد کشی
یا مرا اوّل بکش، یا بیش در جولان مشو

طوقِ شاهان است فتراکِ تو در ما سهل گیر
شرم دار و بر گدایان صاحبِ فرمان مشو

غمزه می آری و می گوئی مرو از خود عجب
تیغ می رانی و می گوئی مرا ، قربان مشو

دل ز من بستانی و گوئی نمیدانم که بُرد
این چنین یکبارگی هم جانِ من نادان مشو

از غمت شبها نخفتم وآن زمان کت یافتم
گر مرا خوابِ دگر گیرد تو دیگرسان مشو

دوستان کشتند دشمن ، اے دل ، آخر آگهی
زانِ من بُودی تو بارے جانبِ ایشان مشو

دل که ویرانیست اندر طالعش از نیکوان
گفتِ مردم کے شود گر گویدش ویران مشو

خسروا، دیدی که حیران مانده ای درکارِ خویش
من ترا صد ره نگفتم کاین چنین حیران مشو

۱۶۶۸

مردمِ چشمِ مرا بُرد آب و گر آئی درو
مردمی باشد که بنْشینی چو بینائی درو

ماه را با چون توئے بارے که نسبت میکُند
نیست چون عیّاری و شوخی و رعنائی درو

در رُخت گم گشت عقل و گفت، یارب، چون کُنم
وصفِ زیبائے که حیران است زیبائی درو

عشق استاد است و شاگردش بلایِ کویِ دوست
مکتبش بدبختی و تعلیم رسوائی درو

تشنهٔ تو میرد آبِ زندگی گر بیندت
زندهٔ سیراب گردد گر فرود آئی درو

گردِ کویت را نبیزم من به دامانِ دوچشم
زانکه کم گردد دلِ بدروزِ هرجائی درو

خلق گوید ، خسروا ، از عشق کے دیوانه شد
چون کُند بیچاره ، چون نبوَد شکیبائی درو

۱۶۶۹

از من ، اے ساده پسر ، دُور مشو
بر شکسته مگذر دُور مشو

گرچه سر تا به قدم از نمکی
هم ازاین خسته جگر دُور مشو

مردنم از غمِ تو نزدیک است
یک زمانیم ز سر دُور مشو

مرو از پیشِ من و مهرِ خدا
مطلق از پیشِ نظر دُور مشو

نرگسِ دیدهٔ پُر خون دیدی
وه گزین دیدهٔ تر دُور مشو

لب به خسرو ده و آنگاه به لاغ
با مگس گو، ز شکر دُور مشو

۱۶۷۰

پُر ز خم است و شکست زلفِ گرانبارِ تو
زانکه هزاران دل است بستهٔ هر بارِ تو

خط که بر آن لب کشید از سرِ کلکِ قضا
نقشِ فنا زد رقم بر لبِ خونخوارِ تو

زنده به کویش نماند، وه که چه مَردُم‌کش است
همچو طبیبانِ خام نرگسِ بیمارِ تو

فاتحه خوان است خَلق سویِ سرایش که هست
خاکِ شهیدانِ عشق کهگلِ دیوارِ تو

هر که زبان میکشید از پیِ تو سویِ من
همچو منِ بیزبان کشت گرفتارِ تو

ای سرِ خسرو ترا مژده که هر بامداد
فتنه به قصاییست بر سرِ بازارِ تو

۱۶۷۱

پردهٔ صبرم درید غمزهٔ دلدوزِ تو
زهرهٔ من آب کرد عشقِ جهانسوزِ تو

منکه سحر هر شبی دم نزنم تا به صبح
ترسم روشن شود مهرِ دل افروزِ تو

رنگِ گلِ عارضت روز بروز است نو
خارکشی را چه رنگ از گلِ نو روزِ تو

هندویِ چشمِ ترا غارتِ ترکانِ چین
نیکوئی آموخته است زلفِ بدآموزِ تو

تا تو بر اهلِ صواب تیر زنی بے خطا
هست کمانِ بلند ابروی کین‌توزِ تو

خسروِ بیچاره کرد وقفِ هوایِ تو دل
گرچه پیِ جانست کرد غمزهٔ دلدوزِ تو

۱۶۷۲

گر نه کمندِ بلاست بر دلِ عشّاقِ تو
هر چه بازی کُند زلفِ تو با ساقِ تو

تو که به غلتاقِ تنگ چُست درآمد تنت
پردهٔ دل را درید رشک به غلتاقِ تو

بو که بیابد ز تو شُستنِ نعلِ سمند
پای بزرگان گرفت گریهٔ عشّاقِ تو

گریه کُنم تا مگر ز ابرو اشارت کُنی
لیک ز بارانِ من غم نخورَد طاقِ تو

پیش تو مردن مرا چون نگذارد رقیب
بهر چه بارے زید خسرو مشتاق تو

۱۶۷۳

نوبت خوبی زدند در شب گیسوی تو
فتنه عسس گشت باز گرد سر کوی تو

گر به ترازوی چرخ دست رسد مر مرا
حسن تو یکسو نهم ، مه به دگر سوی تو

روی مرا زرد کرد روی تو منکر شود
اینک اگر راست است ، روی من و روی تو

نیست کمان غمت چونکه به بازوی من
گوشه گرفتم ، ولے گوشهٔ ابروی تو

من به فسون وفا ران خودت میکُ
تفرقه گر نفگند نرگس جادوی تو

کسته دلان بستهٔ زلفت شدند
اران شکست در سرِ هر موی تو

ورخ چون پری زلف ز رخ دور کن
نیکو بود خاصه به پهلوی تو

سرو ز غم چون دمِ سگ حلقه شد
طوق ساخت بهرِ سگِ کوی تو

۱۶۷۴

دیوانه‌ام ، سلسلهٔ یار کو
بران بسوخت ، شربتِ دیدار کو

ن خوش است ، ورچه چمن دلکش است
م ، ولے آن گلِ رخسار کو

ر عاشقے از دلِ افکارِ خویش
مسکین مپرس کان دلِ افکار کو

نفسِ منِ بت‌پرست هست به کشتن
تیغِ سیاست کجاست ، بازوی این کار

آه که دعوی عشق ، پس غم جان ، چون
دوستی جان گرفت ، دوستی یار

وه که جالی چنان روزی این چشم
دیدهٔ بیدار هست ، دولت بیدار

بر سخن دردِ ما گوش نهد گرچه
خسرو بیچاره را طاقتِ گفتار

۱۶۷۵

خون گریم ارچه از ستمِ پیکران
هم خاک رویم از مژه بر آستان

بسیار آبگینهٔ دلها شکسته
زین جرم سنگ شد دلِ نامهربان

جان رفت و نه وصالِ توام شد نه عیشِ خویش
نه من ازآنِ خویش شدم نه ازآنِ تو

در دل که شب جفایِ تو میگشت تا به روز
گفتم که ، اے تو، در دلِ من ،گفت، جانِ تو

ابرو تُرش مکن که شود کُشته عالَمے
زین چاشنی که می نگرم در کمانِ تو

از تنگیِ دهانِ توام دست کے دهد
روزیِ من چو تنگ تر است از دهانِ تو

گفتی که خسرو آنِ من است این چه دولت است
یعنی منم که میگذرم بر زبانِ تو

۱٦۷٦

هرجا که لب به خنده کشاید دهانِ تو
خونابه ایست از لبِ چون نارِدانِ تو

اے بس عنان که بر سرِ کوی تو شد ز دست
کز راهِ جور باز نتابد عنانِ تو

شد خانمانِ صبر همه غارت و خراب
از تُرکتازِ غمزهٔ نامهربانِ تو

از خوی بد چه ظلم که بر ما نمیکنی
آخر چه کرده ام منِ مسکین ازآنِ تو

عشقِ تو بسکه بر دلِ خسرو زده ست زخم
گر هست امیدِ زیستنم هم به جانِ تو

١٦٧٧

کس چون جهد ز گیسوی همچون کمندِ تو
جانے که آن کمند شود پای بندِ تو

آموخت چشمهای مرا گریه‌های تلخ
در دیده خنده‌های لبِ نوشخندِ تو

شّویم ز گریه رُوی زمین را که هست حیف
کافتد به خاک سایهٔ سروِ بلندِ تو

ای پندگو که گولَیم از عشقِ او بخیز
چون دل به جای نیست ، چه خیزد ز پندِ تو

تا کی هنوز در دلت از خستهٔ غبار
کز خونِ دل نشانْد غبارِ سمندِ تو

دل تنگیَم بکُشت ، مفرمای عیب اگر
تنگ است این قبا به تنِ ارجمندِ تو

دلهاست آخر این ، نه سپند ، اینچنین مسوز
یک پندِ من به گوش کُن ، ای من سپندِ تو

گو تا به روحِ من کُند از بعدِ مردنم
کش گر بوَد نصیبه ز حلوای قندِ تو

گرد آر زلف را که ز عالَم برون گریخت
خسرو هنوز می نجهد از کمندِ تو

۱۶۷۸

گر باده میخورم به سرِ من خمارِ تو
ور در چمن روم به دلم خار خارِ تو

خون شد ز نالشم جگرِ سنگ و همچنان
با سنگِ خویشتن دلِ با استوارِ تو

از دیدنِ تو مست و خرابم تمام روز
جان میکنم تمام شب اندر خمارِ تو

بیرون جهان سمند که پیشت به صد هوس
مردن به پایِ خویشتن آید شکارِ تو

دل را تبِ غمِ تو چو بے من نمی خورد
شرمندۂ دامِ من و دل شرمسارِ تو

عمرم به یاریِ سگِ کویِ تو شد بسر
روزے نگفتیش که چگونه‌ست یارِ تو

داغِ تو دارم ار نکُنم خدمتے دگر
کم زانکه با زمین نَرم این یادگارِ تو

بهرِ کدام روز بوَد عقل و جان و دل
گر این متاع خرج نگردد به کارِ تو

صدپاره شد چو غنچه دلِ خسرو و هنوز
بارے گُلے شگفت مرا در بهارِ تو

۱۶۷۹

هر شب منم فتاده به گِردِ سرایِ تو
تا روز آه و ناله کُنم از برایِ تو

روزے که ذرّه ذرّه شود استخوانِ من
باشد هنوز در دلِ تنگم هوایِ تو

هرگز شبِ وصالِ تو روزے نشد مرا
اے وای بر کسے که بوَد مبتلایِ تو

جانِ را روان برایِ تو خواهم نثار کرد
دستم نمیدهد که نهم سر به پایِ تو

جانا ، بیا ببین تو شکسته دلیِ من
عمرے گذشته است منم آشنایِ تو

بر حالِ زارِ من نظرے کُن ز رُویِ لطف
تو پادشاهِ حسنی و خسرو گدایِ تو

۱۶۸۰

بویِ وفا ز طرّهٔ عنبرفشانِ تو
عشّاق را نه جز ستمِ بیکرانِ تو

شب نیستی که می نکُنم تا به وقتِ صبح
افغانِ ز جورِ غمزهٔ نامهربانِ تو

برق از نفَس کشایم و ژاله زنم ز اشک
شاخِ وفا دمد مگر از گلستانِ تو

نادیده کس میانِ تو و تا بدیده‌ام
گم گشته ام ز لاغری اندر میانِ تو

تن موی شد مرا و به هر موی از تنم
غم کوه کوه در غمِ کوهِ روانِ تو

زرد و خمیده شد تنِ خسرو که تا شود
خلخالِ پایهایِ سگِ پاسبانِ تو

۱۶۸۱

مست آمد آن نگار که ما مستِ رُویِ او
دیوانگیست کارِ من از جستجویِ او

با خود بَرید چشمِ من از رُویِ مردمی
گر آرزو کَنید که بینید رُویِ او

بر خاکِ کویِ وے دلِ من دوش گم شده ست
یک ره طلب کُنید دل از خاکِ کویِ او

خواهید تا چو من نشوید از بلای هج
در من نگه کنید و ببینید سوی ا

گر تلخ پاسخی دهد از خوی تلخ خویش
هم بشنوید و تلخ مدانید خوی ا

گر هیچ نیست، پیش نسیم صبا رو
بر خسرو شکسته رسانید بوی ا

۱۶۸۲

عشق نوست و یار نوست و بهار نو
زان روی خوب روز نو و روزگار نو

چون در نیاید از در من نوبهار من
زانم چه خوشدلی که درآید بهار نو

در نوبهار چون تو نه‌ای در چمن مر
از سرو و گل چه خیزد و از لاله‌زار نو

بس نوبهارِ کهنه که بشکست زانکه کرد
در چشمِ نیم‌مستِ تو هردم خمارِ نو

دارم دلِ غمین و ندانسم این‌که باز
هرروز نو شود غمم از غمگسارِ نو

با خاک یادگار برم دردِ تو که باز
هم یادگارئ شود و یادگارِ نو

بردی دلم مرغ ز گستاخیش ، ازانک
نوبرده ایست پیشِ خداوندگارِ نو*

خواهی ببین و خواه نه ، بارے من از دو چشم
ریزم به خاکِ کویِ تو هردم نثارِ نو

خسرو ز عشق لاف و جوئی قرارِ دل
بخشد مگر خدای دلت را قرارِ نو!

۱۶۸۳
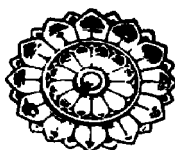
سوی ِ شکار ، ای پسر ِ نازنین ، مرو
رحمی بُکن به این دل ِ اندوهگین مرو

شیران ، اَیند مردِ تو ، چون غمزه میزنی
بر آهوان ِ خسته به‌آهنگ ِ کین مرو

بگذار تا به‌خویشتن آیم ز بیهُشی
روزی دو مردمی کُن و بر پشت ِ زین مرو

چشم ِ تو آفت است ، به‌روی ِ کسی مبین
پای ِ تو نازک است ، به‌روی ِ زمین مرو*

شب تیری از کمان ِ توام میکَند هوس
امروز هم مرا کَش و حالی به‌کین مرو

دی گشت رفتی و دل ِ خلقی ز جا برفت
رفت آنچه رفت ، بار ِ دگر اینچنین مرو

یک پارسا نماند به شهر ، از خدا بترس
مست و خراب موی ، برو ، بیش ازین مرو

گل کیست تا به پات رسد ، یا مرا بکش
یا پابرهنه بر گل و بر یاسمین مرو

گفتی ببینم ار نروی ، خون بریزمت
میکن بر آنچه رأیِ تو باشد ، همین مرو

بر نازکانِ باغ ببخشای و لطف کن
زینسان به ناز در چمن ، اے نازنین ، مرو

اے آنکه در نظارۂ آن شوخ میروی
دیوانگیِ خسروِ مسکین ببین ، مرو

۱۶۸۴

اے خرد مستِ لعلِ چون میِ تو
ما ز آزاده ابروی خویِ تو

مے مرا دہ کہ لب بہ گوش برم
بسکہ مستم ز لعلِ چون مئ تو

چون کنی وعدہ ، باز گوئی "کے"
من بصد جان غلامِ آن کئ تو

چون غمت بکشدم ، بگوئی "ھے"
روح بخشد بہ تن ہمان مئ تو

گویم مردنِ تو از پئ کیست
هم بہ جان و سرِ تو از پئ تو

گفتم از تو حیات دارم ، گفت
"تو نگر وآن حیاتِ لاشئ تو"

خسروا ، چون سزای سوختنی
مهربانی ست شعلہ برئ تو
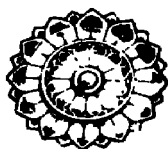
۱۶۸۵

اے بہ‌بالا بلند و زیبا تو
رشکِ سروِ بلندبالا تو

زرگر از سیم چون تو بت نکُند
خواه هم برد و خواه فرما تو

در دلت هیچ جا نمی گیریم
گرچه ما هسته ایم و خرما تو

تیغ بر کَش که جان فدا کردیم
گر نخواهی بُرید از ما تو

خیز و بر دیده شین چنانکه بوَد
مردمِ دیده زیر و بالا تو

روزها شد که اندر این هوسم
که شوم همنشین شبے با تو

گُل دمانید اشکِ من از خاک
بو که آئی بدین تماشا تو

همه راحت برفتم از مژگان
گرچه دُور است ره ز من تا تو

جانِ خسرو ، چو جایِ خود کردی
دُور تا کے شوی ازینجا تو

۱۶۸۶

یا دلم را به راز محرم شو
یا تنم را بدوز و مرهم شو

گر نه‌ای آگه از درولهٔ من
یک زمانے بیا و همدم شو

نشوی کم به پرسشے که کُنی
ور شوی کم بدین قدر کم شو

چند سر برکُنی ز جیبِ جفا
پا بهدامن کَش و فراهم شو

ور غمت بهرِ بردنِ دلِ ماست
دلِ ما را بگیر و بے غم شو

گر شوی دیده ، میتوانی شد
مردمِ دیده گر شوی ، هم شو

جای در چشمِ خسرو ار کُنی
خاکِ پایِ سرِ معظّم شو

۱۶۸۷

لاله دمد از خونِ شهیدانِ غمِ او
تا حشر در آیند بهخوانِ علمِ او

ز جور و وفا و ستمِ هرکه بپرسی
در عشق مساویست وجود و عدمِ او

می زد رقمِ غالیه نقّاشِ سیه‌کار
بشْکست ز رشکِ خطِ سبزت قلمِ او

در پای خم امروز چو من صاف دلی نیست
جز دُرد که پیوسته بوَد در قدمِ او

خسرو چو خورد مے ز سفالِ سگِ کویش
جمشید حسد می برَد از جامِ جمِ او

۱۶۸۸*

تا شدم چشم‌آشنا با رویِ تو
چشم‌ها از من روان شد سویِ تو

بس‌که مویت در خیالِ من نشست
در خیالم کین منم یا مویِ تو

عاشقِ رویِ توام کز بس صفا
روَی توان دیدن اندر رویِ تو

من کجا خسپم که از فریادِ من
شب نمی خسپد کسے در کویِ تو

گفتیَم بےرویِ من در گُل مبین
چون کُنم ، می آیدم زو بویِ تو

نفْکنی در گردنم دستے که نیست
این کمان را طاقتِ بازویِ تو

سر بەزانو ماندەام از دامنت
تا چرا بوسد سرِ زانویِ تو

بنده خسرو از سرِ جان خواستت
تا نشیند ساعتے پہلویِ تو

*۱۶۸۹

ت ِ تو دل بردن است ، اے چشمِ خَلقے سوی
ی ِ تو مردم کُشتن است ، اے من غلامِ روی

گه جان به‌بوئے می دهم، گه دل به‌سوئے می نهم
کارے‌ست افتاده مرا با هر خمِ گیسویِ تو

از بسکه کویت هیچگه خالی نباشد زآهِ کس
هرلحظ بینم تازه‌تر داغِ سگانِ کویِ تو

نزدیک مردن می شوم از بوی زلفت می زیم
تا حال چون خواهدشدن روزے که نبوَد بویِ تو

گر من نمانم، ظن مبر کز کویِ او دامن کَشم
با باد همراهی کُند خاکِ من اندر کویِ تو

آیم به‌کویت هرشبے چون خواب ناید چون کُنم
مشغول دارم تا سحر خود را به‌گفت و گویِ تو

گاهی که سویِ باغ رو تا توکه دل بگشایدت
او نتجِ مارا کے زلد چندین گره در مویِ تو

امشب که مهمانِ منی، فردا که خواهد زیستن ؟
بگذار تا یک ساعتے می بینم اندر رویِ تو

دستِ رقیبت بس بُود ، گر تیغ بر من می زنی
پیکارِ خسرو چون نهم بر ساعد و بازویِ تو

*۱۶۹۰

دل و جانِ مرا ز اندازه بگذشت آرزویِ تو
بباید خونِ من تا جان کُنم قربانِ خویِ تو

دلم بستی چو در زلفِ درازش آن قدَر رشته
که گردد هر زمان گِردِ سرِ هرتارِ مویِ تو

تو خود هم زین دلِ پُر خون برون بر حالِ دل ، جانا
که من گفتن نمی آرم برآن خویِ نکویِ تو

نمازت را به خون بودے وضویِ مردمِ دیده
چو خون کم شد تیمّم میکُند از خاکِ کویِ تو*

تو خوش خوش میروی چون گُل به پیشت بادها خندان
هزاران جانِ سرگشته دوان دنبالِ بویِ تو*

به‌راهت خاک گشته عاشقانست و تو در جولان
مبادا کاین چنین گردے نشنید گردِ روی تو

نمی یابد خبر خلق از دلِ گم‌گشته جز آن دم
که بوی خونِ دلها باد می آرد ز سوی تو

نه بر تو بلکه هم بر دیدهٔ خود می نهم منّت
اگر دزدیده‌ها گردم ز مهرِ جُست و جوی تو

من و شبها و بیداری و حیرانی و خاموشی
که محرم نیست خسرو را زبان در گفت و گوی تو

۱۶۹۱*

ز دلها لشکرے دارد سخن با تاجداران گو
قرارِ لشکرِ خود نه به ترکِ بے قراران گو

ترا دوچشمِ جادو کَش ، من از دُوری به مردن خوش
خود از خنجر نمی رانی ، بدان خنجر گذاران گو

مگو با من که در کویم بلا و فتنه می بارد
ز بارانم چه ترسانی ، حدیثِ تیرباران گو

چه گوئی این که پامالِ غلامانت کُنم بر در
به راهِ خویشم ، اے سلطان ، لگدکوبِ سواران گو

چرا هردم همی گوئی که سوزِ عشق بد باشد
مرا در سینه دوزخهاست این با خامکاران گو

جفا گر می‌کُند بر روی ِ او چون گویم ، اے محرم
ولے زانگونه کالدر گوشِ او افتد به یاران گو

غم ِ من بشنو، اے باد و چو هست این کلبهٔ نوحے
مگو آن جا و گر گوئی بسانِ شرمساران گو

تو اے کز بادهٔ عشقِ بتانم توبه می گوئی
مرا عمرے ست مستم ، این سخن با هوشیاران گو

چه گُل چیند کسے کز خار ترسد ، خسروا ، سر نه
به تیغِ همچو سوسن بس حدیثِ گُلعذاران گو

*۱۶۹۲

اے گلستانِ ترا بالای سرو
وز تو زیبِ قامتِ زیبایِ سرو

شکلِ سرو ارچه بہ بستان ها خوش است
با چنان قدّے کرا پروایِ سرو

هرکرا با گلعذارے سرخوش است
کے سرِ باغ است یا سودایِ سرو

راستی گویم مرا با تست کار
راست ناید کار از بالایِ سرو

می درم بر یادِ بالایت چو گل
جامه پیشِ قامتِ یکتایِ سرو

هیچگه باشد که زیرِ پایِ تو
سر نهم چون سبزه زیرِ پایِ سرو

خسروت بر چشمها جا کرد ، ازآنک
بر گذارِ سرو باشد جایِ سرو

۱۶۹۳*

همی گویم که وقتی ، زآنِ مشتاقانِ مجنون شو
تو ، نافرمانِ بد خورا نمی گویم که اکنون شو

چه حاجت نامه‌هایِ دردِ مارا مهر وا کردن
ببین عنوانِ خونِ آلوده و بر حرفِ مضمون شو

من امشب جانِ شیرین در سروکارِ وفا کردم
تو در دولت بمان جاوید هرروزے برافزون شو

بده سرجرعه و درکش ز جامِ شوق ، اے زاهد
پس آنگه پای کوبان پیشِ آن لب هایِ میگون شو

بەدیوارِ خرابات اوفگندم خرقهٔ رسمی
حلالت کردم ، اے دزد ، از درونِ بستان و بیرون شو

مسافر می شود مهمان و دل همراهِ او ، اے جان
هنوز او فرصتے دارد تو بارے پیش ازو خون شو*

نباید عاقلان را ، خسروا ، سودایِ تو باور
گر این را محرمے خواهی ، به گورستانِ مجنون شو

۱٦۹۴

بیا ، اے باغِ جان ، تا بنگرم سروِ روانِ تو
مرا ، دربان ، رها کن تا بمیرد باغبانِ تو

ز فریادم بنالد کوه و ره ندهی به‌سویِ خود
تعالی‌الله چه سنگ است این دلِ نامهربانِ تو

بسوزم وآه برنارم ، گرفتم مردمی آمد
نه آخر دوستم من ، چون روا دارم زیانِ تو*

بخواهی دید کز ظلمِ تو ناگه بهترین روزے
منِ مظلوم خواهم هر دو دست اندر عنانِ تو

مرا گفتی "که باشی تو که بوسی آستانِ من"
گر آن گستاخیم بخشی، غلامِ رایگانِ تو!

وگر زین لنگ می داری که خود را زآنِ تو گفتم
منِ تنها ازآنِ خود، دل و جانم ازآنِ تو

تو آگه نی و من با تو ازینسان عشق می سازم
که خود را گه گہے دشنام گویم از زبانِ تو

رقیبا، گفتمِ کو گفت خاکم در دهان کردی
تو گر این راست میگوئی، شکر الدر دهانِ تو*

به حیله زیستی خسرو که دی پیش آمد و دیدی
کنون باز آمد آن مردم کش، اینک بهرِ جانِ تو

*۱۶۹۵

امشب، اے باد، یکے جانبِ آن بستان شو
سرِ آن زلف پریشان کن و مشک‌افشان شو

من که زان بوی شوم کُشته و خواهی بروم
از پیِ بویِ دگر جالبِ آن بُستان شو

چون شدی، اے دلِ بدخو، که نمودت این راه
که برآن سرکشِ خودکامه و بے سامان شو؟

تشنهٔ خونِ دلِ ماست دوچشمِ مستت
هردم، اے دیدهٔ من، ساقیِ آن مستان شو

صبا، رفت چو جانم به غمت لطفے کُن
تا شوم زنده ز سر، هم تو درین تن جان شو

همه در مجلسِ شاهان نتوان خوردْ کباب
یک شبے بر جگرِ سوخته هم مهمان شو

آرزو دارم کامے ز لبت یک روزے
تا مگر گوئی که غارتگرِ خوزستان شو

رکنِ دین آصفِ ثانی حسن آن کش به دعا
آسمان گفت که فرمان دهِ چار ارکان شو

گر همی خواهی در دیده کَشندت خوبان
گفتِ خسروست که خاکِ درِ خسرو خان شو

*۱۶۹۶

عارضِ همچون نگارستانِ تو
شاهدِ حال است بر دستانِ تو

شب جهانے کُشته‌ای وآنگه هنوز
بویِ خون می آید از پیکانِ تو

عذرخواه آن غمزه را از ما که او
خونِ ما را ریخت بے فرمانِ تو

موی بر اندامِ من پیکان شود
چون کُنم یاد از سرِ مژگانِ تو

سنگ گوهر را به دلدان بشْکند
بشْکند گر گوهرِ دلدانِ تو

گُل بخندد در چمن گر خندهٔ
وام یابد از لبِ خندانِ تو

با چنین خوبی تو زآنِ کیستی ؟
بنده خسرو هست بارے آنِ تو

۱۶۹۷*

کارم از دست برفته‌ست ز نادیدنِ تو
زین پس، اے دیده، کجا ما و کجا دیدنِ تو

آن کجا وقت که در کوچه ما به‌جولان رفتن
دل بدزدیدن و دزدیده به ما دیدنِ تو

آن به‌خونریزِ خود از چشمِ رضا دیدنِ من
وآن بر احوالِ من از چشمِ جفا دیدنِ تو

حالِ زارِ گذرِ من شبِ تیره دانی
که چه فرق است ز نادیدن تا دیدنِ تو

خواست خسرو که نبیند غمے ، امّا چہ کند
دیدنی بُود ، نگارا ، غمِ نادیدنِ تو

ردیف

ہ

۱۶۹۸
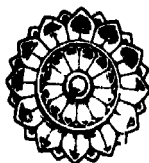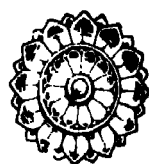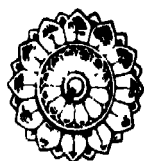
دلے دارم چو دامان ِ گل از غم چاک گردیده
سرے بر آستان ِ او ز محنت خاک گردیده

ز بس کز غمزهٔ او تیغ ِ بیداد آمده بر من
سراسر سینه‌ام چون دامن ِ او چاک گردیده

به تاپاک افگند پروانه را شمع ِ وفا پیشش
که ِ گرد ِ سر هنوزش اندرآن تاپاک گردیده

به آن شکل و شمایل باوجود ِ حسن ِ خورشیدی
ندیده چون توئے هرچند در افلاک گردیده

عجب گر شادمان گردد درونها بعد ازین هرگز
دل ِ خلقے چنین کز درد ِ من غمناک گردیده

به زهر ِ هجر خسرو جان نخواهی داد دور از وے
ازآن روئے کز آئین ِ وفا ترباک گردیده

۱۶۹۹

چه شکل است این که می آید سمندِ ناز برکرده
هزاران جان و دل آویزهٔ بندِ کمر کرده

گہے خواهم کَشم دیده ، گہے خواهم نکو دارم
چو بینم سویِ او انگشت‌ها در دیده درکرده

سرِ آن چشم گردم ، دیده چون دزدیده سویِ من
چو سویش دیده‌ام ، از ناز دیگرسو نظر کرده

چه شرمش آید از تلخی که از شوخی و بدگوئی
کُند با من حدیثِ تلخ رُو سویِ دگر کرده

نه من مردم به خونِ گرم و عشقِ شهوت آلوده
عروسے دان مرا گلگونه از خونِ جگر کرده

خوش آن مجلس که خسرو گشته غرقِ جرعهٔ خوبان
لباسِ هستیِ خود پیشِ شان از گریه ترکرده

۱۷۰۰

رشب از شبهای ِ هجرش میکُنم ناله
سبادا بر لبش آزار ِ تبخاله

خود صدخراش است و یکے راحت
آن سلطان سگان ِ خویش را ناله *

ید درازی ِ شبم ترسم که ناگاهان
ےپایان دراین یک روز صد ساله

، گر ره بوَد در آتش و تیغم
که گوئی میروم بر سوسن و لاله

، دادنی باشد که من از تلخی ِ مردن
ِ خویش آخرش شربت درآن حاله

اک زیر ِ پای ِ توسن بےسپر سازی
و گردے شوم ، آیم ز دنباله

فراقت کُشت خسرو را که ترسیدے ز روزِ بد
ملخ زد کشتِ دهقان را که می ترسید از ژاله

۱۷۰۱

تو دُور افتاده از ما و نگنجد شوق در نامه
بیا کز دستِ تو هم پیشِ تو پاره کُنم جامه

ترا حالِ بلاپرور چو نقطه بر رخِ چون مه
مرا داغ به‌پیشانی چو عنوان بر سرِ نامه

هزاران نامه تر کردم به خون آخر چه گم‌گشتے
اگر تو بیوفا را تر شدے روزے سرِ خامه *

ز خونریز تو هم در سایهٔ زلفِ تو آویزم
رقیب گر بخواهد کُشت دارے اندرآن شامه

من از جان خاستم ، تو خوی بد بگذار جانِ من
که مردن خوش بود از دستِ چون تو شوخِ خود کامه

ز آهِ خویشتن یک سینه بے آتش نمی بینم
ببین دیوانۂ خودرا که چون گرم است هنگامه

همه شب خون خورم با دل ، ندارم عقل را محرم
که هست این شربتِ خاصان نگنجد در دلِ عامه

به‌چندین نیشِ هر چشمے ز چشمِ خسروت رفتی
پسندت نیست آخر بر یکے خارم دو بادامه

۱۷۰۲

اے از رقمِ شبگون دیباچۂ مه کرده
صد نامۂ پاکان را خطِّ تو سیه کرده

چاهِ ذقنت کانجا جانها به‌حیَل گنجد
طرفه که هزاران دل خون گشته به چه کرده

جولانِ خیالت را چشمِ تو بیک غمزه
اندر دلِ تنگِ من بشگافته ره کرده

هرکس رخِ زیبائے بیند بەنظر هرسو
من دیده خیالت را هرسو که نگه کرده

خاکِ درِ تو صوفی ببزد بەکلاهِ خود
خاکِ درِ ایشان هم تعظیمِ کله کرده

اوّل دلِ من خود را خون کرد بەصد زاری
وانگاه بەصد زاری یادِ تو چو مه کرده

شد پخته دلِ خسرو کِش خام همی خوالدی
تو سوخته سر تا پا پُر خاکِ سیه کرده

۱۷۰۳

اے جان، چو سخن گویم مستانه و رندانه
سرمستم و لایعقل زان نرگسِ مستانه

پرسد ز سرشکِ خون جانم ز غمت، آرے
پُر گشته مرا آخر در عشقِ تو پیمانه

ت ، سرِ زلفت در سینهٔ من بکشا
این در را ، ِسرهاست درین خانه

دو چشمش چون رفتی ز پیِ کویش
تو رهے رفتی رندانه و یارانه

۱۷۰۴

رفته و ترکِ منِ بدنام گرفته
ستِ وفایِ دگران جام گرفته

مده‌ای تا بنهائی و بسوزی
وز میاور دلِ آرام گرفته

نور ، اے دوست ، که این باده غم آرد
دید توان آن رخِ گلفام گرفته ؟

ـِ دل ار شاه بگوید که بگیرند
گیرم هرمویِ ترا نام گرفته *

دشنام مرا گفته بُدی دوش ، همه شب
من لذّتِ آن گفتنِ دشنام گرفته

از پیش مران بندهٔ دیرینهٔ خود را
گر دل شدت ، اے کافرِ خودکام گرفته

من دوزخیِ عقل و بسا دوزخیِ عشق
گو صد چو منِ سوخته را خام گرفته

اے گُل ، چه زنی خنده ز نالیدنِ خسرو
کازرده بوَد بلبلِ در دام گرفته

۱۷۰۵

دلے دارم ز هجران پاره پاره
جگر هم گشته پنهان پاره پاره

بیا کت بنم و همچون سپندے
بر آتش افگنم جان پاره پاره

حالے که کردم گردِ کویت
خون ، گریبان پاره پاره

کرده‌ام شب گریهٔ خون
اینک به‌دامان پاره پاره

نخواهد شد جدا دل
ار خود به‌پیکان پاره پاره

ابه ایمان در دل آویخت
اے نامسلمان ، پاره پاره

خورْد خونم ، گر دهد دست
سرو به دندان پاره پاره

۱۷۰۶

ر عشقِ جانان گشته پاره
آن شوخ را یا سنگِ خاره

شبانگاهِ تو بر مه‌پاره آمد
مرا در دل غمِ آن ماه‌پاره *

کنارِ خود نمی بینم ز گریه
که نتْوان دید دریا را کناره

چو بگْشادم به‌گریه چشمِ دُربار
کشاد ابرو ، پدید آمد ستاره

دو بوسم داد دوش و تا به‌امروز
خرابم زان شرابِ مستکاره

من و مستی و بدنامی و زین پس
سگان رسوا و طفلان در نظاره *

به عشقم چاره فرمایند یاران
ولی با یارِ بی‌فرمان چه چاره *

نگارا ، بگْسلان سررشتهٔ خود
که نتْوان دوخت این دلهایِ پاره

اگر خون خورد خواهی ، شیوه بگذار
که خسرو نیست طفلِ شیرخواره

۱۷۰۷

نسمِ زلف بر دستِ صبا ده
مرا خون غیر را مشکِ ختا ده

بسے کس چشم میدارند لطفت
مرا خاک و کسان را توتیا ده

ازآن مے کت چو خونِ من حلال است
پیاله خود خور و شربت به ما ده

بکش از یک نظر، چون کشته گردم
یکے دیگر بیفگن ، خونبها ده

به‌حکمِ خطِّ خویش ، اے آیتِ حسن
همه فتوی به خون آر و مرا ده

دلیری میکُند در دیدنت خَلق
به‌دستِ غمزه شمشیرِ بلا ده

مرا صدپاره کُن بر چشمِ بیمار
غلیواژان و زاغان را صلا ده

چو خاکستر شوم از سوزِ عشقت
به دستِ خویش بر بادِ صبا ده

به صد تعویذِ جان دردم نشد به
بیک دشنام خسرو را دوا ده

۱۷۰۸

چو بنمائی رخِ گلنارگونه
گُل اندر خار غلتد خارگونه

همیشه چشمِ تو مست است ، جانا
ولے در دلبری هشیارگونه

شفا حاصل نشد دردِ دلم را
مگر زان نرگسِ بیمارگونه

خرد در صدرِ دیوانخانهٔ عشق
همی گردد دلِ بیکارگونه

چه غم، اینک پیِ تو میگذارم
نفس پیمودنِ مکّارگونه

۱۷۰۹

کشادم دیده و رویِ تو ناگه
به‌جانم در شدی ناکرده آگه

اگر گویم که از جورت کُنم آه
زنی فی‌الحال تیغ و گویَم وه

قدت شاخِ انار و رویِ تو نار
تعالی‌الله ازآن قدِّ اناره

اگر پرتو زند خورشیدِ رویت
بسوزد مه درونِ هفت خرگه

مکن با چشمِ خود نرگس مقابل
کسے آئینہ ننہد پیشِ امقه

صفا از رویِ او برد آینه ، به
بنامیزد زهے دخلِ موجّه

بگریم هر سحر بر یادِ رویت
که باران خوش بوَد اندر سحرگه

بہ گفتِ خسرو ار خط سویِ معنی
مسلسل کرد اَعَزَّ اللهُ شأنَه

۱۷۱۰

تا دل ز تو ام بہ غم نشسته
جان در گذرِ عدم نشسته

بر خاکِ درِ تو من مقیمم
مانندِ سگِ حرم نشسته

هرکس که بدید حسنِ رویت
در خانهٔ زهد کم نشسته

آن خطِّ غبار بر عذارت
چون هندویِ پشت‌خم نشسته

هستم به‌رقیبِ ناکس، اے دوست
چون خار به‌گُل دژم نشسته

سہر از هوسِ رخِ تو هرشب
تا وقتِ سحر به غم نشسته

از دولتِ وصلِ تست خسرو
بر مسند و تختِ جم نشسته

۱۶۱۱
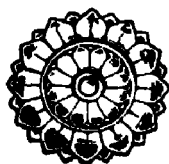
در خون ستم، اے صنم، اشستہ
وز عشقِ تو در الم نشستہ

مانندِ تو دلبرے بہ‌خوبی
در مُلکتِ حسن کم اشستہ

آن ابروی شوخِ دلربایت
بگْرفتہ دل و بہ‌خم نشستہ

ہرکس بہ‌مقام و منزلِ خویش
در کویِ تو چون سگم نشستہ

ق

اے صوفیِ بے‌صفا بہ محراب
چون مردمِ بے ندم نشستہ

خسرو بہ حریمِ عشق فارغ
از زمزم و از حرم نشستہ

۱۷۱۲

اے در دلِ من مقیم گشته
دل بے تو اسیرِ بیم گشته

خالِ تو چو نقطهٔ دو ابروت
یک دایرهٔ دونیم گشته

پشتِ صدف از لبت شکسته
دُر در شکمش یتیم گشته

از میمِ دهان و نونِ ابروت
چشمم همه نون و میم گشته

خطّت به سوادِ دیدهٔ من
بنْشسته و مستقیم گشته

نومَرده فتاده بنده در عشق
در مذهبِ غم قدیم گشته

من بے زر و آستینِ تنگت
از دستِ تو پر ز سیم گشته

خسرو به گدائیِ چنان سیم
پیشِ درِ او مقیم گشته

۱۷۱۳

اے در دلِ من چو جان نشسته
در سینه درون نهان نشسته

بالات که راست کرده تیرےست
تیرےست به مغزِ جان نشسته

من رفتنِ جان چگونه خواهم
تو شوخ چو درمیان نشسته

جان بر لبم آمد و نرفته
تا نامِ تو بر زبان نشسته

من غرقه و دست و بازنان ، وای
می خند تو برکران نشسته

اے خاک ، بهزاریَم مکُن دوَر
گردےست بر آستان نشسته

عشّاق کُشی چو بر درِ تست
خسرو به امیدِ آن نشسته

۱۷۱۴

اے آرزویِ دلِ شکسته
ما در دلِ تو شکستهبسته

بس دل که به دولتِ فراقت
از ننگِ حیات باز رَسته

مجروحِ لبت بسےست ، کس دید
یک خرما را هزار هسته

دل کوفته من چو آهن
زان کوله که صد شرار

سروت چو برای جان ما
برخاسته و به جان ا

اندوه من ار نهند بر
که را بینی کمر ش

بر خسرو غمزهٔ تمام
شمشیر چرا زنی دو د

۱۷۱۵

اے آمده جان هرش
می ده ز شکسته بر ش

نشکسته‌ام از تو هیچ عهد
اے عهد بسته برشک

کم کرده درست هیچ عاشق
وصفے ز لبت ، مگر شکسته

گُل خندۀ لعلِ شکّرینت
قدرِ گُل و گُل‌شکر شکسته

تا طوقِ سگِ تو سازد ایّام
عشّاقِ ترا کمر شکسته

نشْکسته به هیچ زر ز تو کس
الّا که به رویِ زر شکسته

دریاب که خسرو از هوایت
ماندہ‌ست چو مرغِ پرشکسته

١٧١٦

اے دہلی و اے بتّانِ ساده
پگ بسته و جبره کج نهاده

خون خوردنشان به آشکاریست
گرچه به نهان خورند باده

فرمان نکُنند، ازآنکه هستند
از غایتِ ناز نامراده

نزدیکِ دلی چنانکه دل را
برداشته گوشه‌ٔ نهاده

جائے که به ره کُنند گلگشت
در کوچه دمد گُلِ پیاده

آسیبِ صبا رسید بر دوش
دستارچه بر زمین فتاده

شان در ره و عاشقان به دنبال
خونابه ز دیدگان کشاده

ایشان همه بادِ حسن در سر
اینها همه دل به باد داده

.پرست شد دلِ ما
هندوکانِ شوخِ ساده

مرا خراب و سرمست
بچکانِ پاک‌زاده

به مویشان چو مرغول
چو سگی‌ست در قلاده

۱۷۱۷

به گِردِ ماه سوده
شمع را ز دوده

، نسخهٔ ز خورشید
که روی تو نموده

خنده ز لعلِ شکّرینت
هزار دل زدوده

جانِ تازه شود ز گردِ خنگت
کان خاک مفرِحےست سوده

هرروز به کویِ تو جوانان
جان کاشته و جگر دروده

هرروز به دیدنِ رخِ تو
جان داده و عمرِ تو فزوده

بیگانه شد آن کسے که بودست
وقتے به دلِ خراب بوده

هرشب دلِ من حدیثِ دردت
هم گفته و هم ز خود شنوده

کس در غمِ تو نداده پندم
جز آنکه غمے نیازموده

بسته به عطایِ او دلِ خویش
خسرو که میانِ خون غنوده

۱۷۱۸

اے حسن ، تو آفتِ زمانه
رویِ تو به دلبری فسانه

صد دل درَود دمے به‌زلفت
گر تیز روَد زبانِ شاله *

هردم سویِ قبلهٔ دو ابروت
خورشیدِ یگانه در دوگانه

از زلفِ تو گاهِ قبله‌بازی
مطروحِ دو رخ شده زمانه

من غرقه و تو به‌آبِ چشمم
پیشِ رخِ خویش بر کرانه

تیرم زنی و خوشم که بارے
بشناختیَم بدین بهانه

گم‌گشتی خسروا ، به‌کویش
یا ماند مگر ترا به‌خاله

۱۷۱۹

اے آرزوی ِ هزار سینه
ولدر دل ِ تو هزار کینه

هستم ز برت که هست پیدا
در جامه چو مے در آبگینه

هر قطرهٔ خون ز چشم ِ من هست
بر خاتم ِ عاشقی لگینه

اے عقل که پندنامه خوانی
در آب روان کُن این سفینه

طاقت به دلم نماند ، یارب
أنزِلْ لِقُلوبِنَا سَكِينه

مجنونِ خراب‌سینه داند
اندوهِ منِ خراب‌سینه

ننگِ همه عاشقانْست خسرو
مپسند سفال در خزینه

۱۷۲۰

ید است خوبان نیم‌شب در کویِ خمّار آم
رمست گشته صبحدم ، غلتان به‌بازار آم

ید آمد از چرخِ برین ، پُر شادمانی بین زمی
ه را چو زرّین جام بین از بهرِ خمّار آم

ظلمتِ شب شکلِ مه چون ناخنِ شیرِ سی
سویِ مشرق رو بره افتاده افسار آمد

نک سپیده کرد اثر ، در صبحِ عیدے کُن نظ
؛ مے رخِ مستان نگر چون برگِ گلنار آمد

چشمه که آب آرد برون دیدی به کهسار اندرون
بین چشمهٔ آتش که چون بیرون ز کهسار آمده*

از دهرهای بیسکون چون سلغ شد سه بین که چون
پهلوکهِ سلخش که چون بےهیچ آزار آمده

باز از لطافت سر به سر کرده لبانِ نغز تر
هریک بر آئینِ دگر خونریز و خونخوار آمده

گونی که ابر اندر فلک پیلےست آن بے هیچ شک
وان پیل را زرّین کجک بر سر نگونسار آمده

انگشترینِ بےنگین وز بہرِ آن انگشترین
چندین هزار انگشت بین هرسو پدیدار آمده

هرکس بکف کرده مُلے ، هردل شگفته چون گُلے
وز کوس هرسو غلغلے در چرخِ دوّار آمده

شب کس نخفته خواب را ، خوبان گلابِ ناب را
نُقل و مے و جلّاب را هرسو خریدار آمده

خوش خوش گلابِ مُشکبو گشته روان از چار سو
زو خانه و بازار و کو چون صحنِ گلزار آمده

شب مارِ دودانگیز دان ، صبح از دمش خنده‌زنان
گوئی که ضحّاکےست آن اندر دَمِ مار آمده

خورشید تیغِ آتشین زنگارِ چرخش همنشین
آن تیغ را بر چرخ بین روشن ز زنگار آمده

در خانه هر خورشیدوش گلگونهٔ تر کرده خَوش
مژگان چو تیرِ نیم‌کش ، لب‌ها چو سوفار آمده

در عیدگه گشته روان هرسوی چون پیر و جوان
هم عقل برده هم روان دل‌دزد و طرّار آمده

رانده براقِ صف‌شکن در عیدگه شاهِ زمن
بسته بگِردش آن چمن ، چون شه به‌پیکار آمده *

عالَم گرفته نورِ خَور ، ور کس درو کرده نظر
عطشِ دماغش را نگر از تابِ انوار آمده *

برتافته جعدِ سیه ، وز ناز کج کرده کله
وز روی ایشان عیدگه یغما و خونخوار آمده

جوشان به مرکب گرم‌رو ، در دیده میدان کرده نو
در هر رکابش نو به نو گنبدگری کار آمده

میخواره را امروز بین غرقِ شرابِ شکّرین
مورے‌ست اندر انگبین گوئی گرفتار آمده

چنگ از نوای ارغنون از بسکه جانے کرده خون
تن تن کنان جانے برون از زیر هرتار آمده

۱۷۲۱

اے قبلۂ ابروی تو محرابِ ابرار آمده
محرابیان در کوی تو از قبله بیزار آمده

هم عاشقان در شستِ تو ، هم روزه‌داران مستِ تو
هم زاهدان از دستِ تو در بندِ پندار آمده

وه کان کمندِ عنبرین مشکِ خم اندر خم و چین
از بهرِ آن سوئے ببین جانے گرفتار آمده

زیبا تو بر بام آنچنان شوخی و عیّاری کنان
اے آفتابِ عاشقان از تو به‌دیوار آمده

تا دیدم آن چشمِ عجب سوگندِ آن چشم است و لب
گر هست جویم روز و شب در چشمِ بیدار آمده

تو سرکش و من بیدلم، افتاده کارِ مشکلم
حاصل ز دستِ حاصلم صد رنج و تیمار آمده

نازے ست اندر سر ترا خشمے ست بر چاکر ترا
وان خویِ نازک مر ترا از چشمِ بیمار آمده

خسرو گرفتارِ هوس، دیوانۀ رویِ تو بس
وز خونِ مژگان هر نفس آلوده‌رخسار آمده

۱۶۲۲
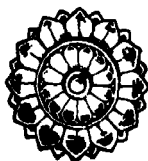
عید است و ساقی در قدح جامِ مصفّا داشته
تشنه‌لبانِ روزه را شربت مهیّا داشته

تا از شرابِ با صفا گوید حریفان را صلا
اینک سپهر اندر هوا جامِ مصفّا داشته

هست این مهِ فرخنده‌فر ، لیکن برو فرخنده‌تر
کو دیده مه را در نظر در رویِ زیبا داشته

دُردی‌کشی کز عشقِ من در ماه مانده چشمِ وی
ساغر به دستش بی به بی دیده به‌بالا داشته

ای چشمهٔ حیوانِ جان ، نی نی که جانِ جانِ جان
در حقهٔ پنهانِ جان معجونِ اصبا داشته

۱۷۲۳
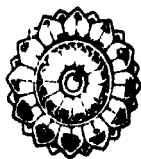
جانا، روان کُن راحتے، اے راحتِ جانِ همه
با ما همه تلخی مکُن، اے شکّرستانِ همه

تومست و غلتان تو به تو، زلف پریشان مو به مو
جان بادگردان سو به سو گردِ سرت جانِ همه

غم دارم و دل ریش ازآن، بیخوابیِ من بیش ازآن
میگفت حالم پیش ازآن خوابِ پریشانِ همه

زان روی چون مهتابِ خوش یکدم نکردم خوابِ خوش
از تو نخوردم آبِ خوش، اے آبِ حیوانِ همه

تو خفته شبها بیخبر خَلقے بەفریادِ سحر
من جانِ خود سازم سپر در پیشِ پیکانِ همه

اے دردِ تو مهمانِ من، مهمانِ دردت جانِ من
دردِ تو تنها زآنِ من، درمانِ تو زانِ همه

خسرو ز جانِ سوخته گم‌گشته صبرآموخته
وقتے شد آخر دوخته چاکِ گریبانِ همه

۱۷۲۴

اے غمزهٔ خون‌ریزِ تو خونم به‌افسون ریخته
افسونِ چشمِ کافرت زنگونه صد خون ریخته

تا هرکه باشد یارِ تو ، بیخود شود در کارِ تو
اے زیرِ لب گفتارِ تو در باده افیون ریخته

اے آنکه گردون چندگه میداشت در خونم نگه
زین هردو چشمِ روسه شد اینک اکنون ریخته

نے سرو ، اے شاخِ رطب ، کان قامتِ زیباسلب
از نقرهٔ خام ، اے عجب ، غلطست موزون ریخته

هرجا که اشکم تاخته آهم علم افراخته
هامون ز دریا ساخته ، دریا به هامون ریخته *

خواهم بپرم بر سما کز جورِ تو گردم رها
صدگونه بارانِ بلا گردد ز گردون ریخته *

اے کرده خسرو را زبون هرگز نپرسیده که چون
خون کرده دل را در درون وز دیده بیرون ریخته

۱۷۲۵

دوش در آمد از درم تازه چو بادِ صبحگه
مشک فشانده بر قبا غالیه سوده بر کله

بسکه دو دیدهٔ سیه بر کفِ پای سودمش
گشت سفید چشمِ من شد کفِ پایِ او سیه

دست گرفتمش که دل حاملِ درد شد ببین
گرچه گرفته حامله . بر طبقِ سفید مه

کوهِ غم است بر دلم ، کاه شده ز غم تنم
پیشِ تو میکشم بگیر آنچه که هست کوه و که

رُوی ماست چشمِ من خاکِ درِ تو اندرو
آب چو باصفا بوَد خاک ببینمش به ته

این دلِ کور بیشتر بر زنخت گذر کُند
مرگ به‌خنده در شود کور چو بگْذرد به‌چه

عارضِ گندمینِ تو هست گزیدنم هوس
گر ز بهشتِ روی خود افگنم بدین گنه

بوده‌ام اندراین سخن صبح رسید از افق
ساخت به طرّه ماهِ من طرّهٔ صبح را هبه

۱۷۲۶

گر کُنی گشتِ چمن با شوخ و با شنگی دو سه
باغ صد رنگ آورد از بوی و از رنگی دو سه

هر مژه از نرگست گویا زبانی شد که هست
بهرِ دل‌بردن درو افسون و نیرنگی دو سه

گر منت جان خوانم و جان دیده و دیده جگر
دوستم آخر مکن دل بد ازین تنگے دو سه *

عاشقانت را چو ناید خواب ، غم گویند باز
بر درت افتاده هرشب خسته دل‌تنگے دو سه *

خشم‌ها گیری که نبوَد آشتی ، ور باشدت
باشدت اندر میانِ آشتی جنگے دو سه

چون به بازی سنگ بر عاشق زدن کارِ بتانست
اے بت ، آخر بر منِ بے سنگ هم سنگے دو سه

وه که خسرو چون زیَد گر همچو تو باشد به شهر
شوخ‌چشم و خیره و بازلده و شنگے دوسه

۱۷۲۷

همه‌شب روَد رهی رو به‌رهِ صبا نشسته
همه‌کس به‌خوابِ راحت ، منِ مبتلا نشسته

غرضے ورایِ امکان چه خیالِ قامد است این
هوسِ جمالِ سلطان به دلِ گدا نشسته

نفسے فرو نبردم که نمانده‌ِ تو خوردم
تو بگو که چون زیم من به درِ هوا نشسته

تو درآی و غمزه زن که مهند پیش بت سر
به‌ستانهٔ که باشد صفِ پارسا نشسته *

ببر، اے دلِ اسیران، به‌کجا گریزم از تو
به‌حوالیِ دو چشمت حشمِ بلا نشسته

همه‌شب صبا به بویت، منِ سوخته چه گویم ؟
که چه‌هاست در دلِ من ز دمِ صبا نشسته

تو ز نالهٔ من از من سزد ار جدا نشینی
که ز دستِ خویش من هم ز خودم جدا نشسته

اگرست رسمِ خوبان که به‌سر شوند راضی
منم این که اندرین ره به رهِ رضا نشسته

سرِ کویِ تست خسرو شب و روز ، چون ُکنم من
که توام نمی گذاری نفسے به ما نشسته

۱۷۲۸

مهِ من خراب گشتم ز رُخت بیک نظار
نظرے ز تو عفاالله چه مے است ستکاره

بەچسانْت سِیر بینم که هم از نخُست دیدن
شوم از خود و نیارم که ببینمت دوباره

هوسم بوَد که دیده ز همه ستانم و پس
به هزار دیده شبها بەرُخت کُنم نظاره

چو روَی بەگشتِ میدان دلِ عاشقان بوَد گو
که ز لعلِ بادپابت جهَد آتشین شراره

تو به ره روان و خَلقے بەهلاک مانده هرسو
چه غم آبِ تندرَو را ز خرابیِ کناره

سرِ آن دو چشم گردم که چو هندوانِ رهزن
همه را ز نوکِ مژگان زده بر جگر کناره

چه زنم دمِ عیاری تهِ آن بلندایوان
نرسد به کنگرِ جلالش کمندِ چاره ده

مشمر، حکم، طالع چو ز روزِ بد بگریم
که من آبِ خوش نخوردم به شمارِ این ستاره *

چو ز دست رفت خسرو رگِ جان مکَش ز دستش
که بەرشته دوخت نتوان جگرے که گشت پاره

۱۷۲۹

نوبهار است و چمن جلوهٔ جوزا کرده
ابرها ریختنی لؤلوِیِ لالا کرده

گرهِ طرّهٔ سنبل ز صبا جَسته، گفت
"دامنِ لاله پُر از عنبرِ سارا کرده"

بر گُل و لالهٔ تر میرود و لیک ببین
پایِ آلوده به‌خون پایچه بالا کرده

عاشقان رفته به‌گلزار و دلِ سوخته را
به‌تکلّف ز گُل و لاله شکیبا کرده

هرکه را بر جگر از فتنهٔ خوبان داغی‌ست
من هم از گُل گلهٔ از رخِ زیبا کرده

داشته چشم به‌نرگس برِ هر گُل که رسید
به‌هوس دیدهٔ خویشش به تهِ پا کرده

می شنودی که گُل و لاله به باغ و نرگس
مطربان را به‌نوا بلبلِ گویا کرده

پس ازاین ما و شراب و چمن و مشتی چند
دل و دین را به‌سرِ شاهد و صهبا کرده

بنده خسرو ز شکرریزیِ وصفت هر روز
کلکِ خود را به‌دو دلداله شکرخا کرده

۱۷۳۰

اے بہ‌خشم از برِ من رفته و تنها مانده
تو ز جان رفته و دردِ تو بہ‌هرجا مانده

تا تو، اے دیدهٔ بینایِ من، اندر خاکی
نیست جز خاک دربن دیدهٔ تنها مانده

خرمیِ تو که از ناکسی‌ام واماندی
وای برمن که من از چون‌تو کسے وامانده

گله زین سوختگی با که کُنم چون جز دل
نیست سوزنده کسے بر منِ رسوا مانده

آه و صد آه که ایمن لیمَ از آتشِ آه
گرچه سر تا قدمم غرقهٔ دریا مانده

اے مسلمانان، یارب دلِ تان سوخته باد
گر نسوزد دلِ تان بر منِ تنها مانده

لؤلوی دیده عزیز است به‌چشم من ، ازآنک
یادگارےست کز آن لؤلوی لالا مانده

قدر وامق چه شناسد مگر آن سوختهٔ
که بوَد یک شبے از پهلوی عذرا مانده

کس نداند غم خسرو مگر آنکس که مباد
بے چراغے بوَد اندر شب یلدا مانده

۱۷۳۱

صنم امروز ز روی چو تو یارے مانده
بادهٔ عیش ز سر رفته خمارے مانده

چشم و سینه به‌گذرهای تو بر ره سوده
دیده پُر خاک و دلے پُر ز غبارے مانده

عشق خون خوردن و جان سوختنم فرموده
من به‌نزدیک خود اندر سر کارے مانده *

رفته از پیشِ نظر نقشِ نگارِ زیبا
بر رخ از خونِ جگر نقش و نگارے مانده *

بوستانے کہ درو جز گُلِ بیخار نبود
چون توان دید کہ گُل رفته و خارے مانده

وہ دراین فتنه کہ فریاد رسد جانِ مرا
تُرک قتّال و فرس تند و شکارے مانده

اے صبا ، عذر بخواهش اگر ما رفتیم
راه خونخوار و خر افتاده و بارے مانده

دوستان باز نیاید دلِ من ، بگذارید
کُشته صیدے ست بہ فتراکِ سوارے مانده

خلق گویند کہ بے او بہ چہ سانی خسرو ؟
چون بود بلبلِ مسکین ز بہارے مانده
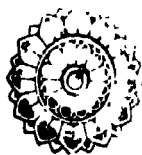
۱۷۳۲

اے صبا ، از زلفِ او بندے بخواہ
عاریت از لعلِ او قندے بخواہ

چون لبِ میگون بیالاید ز مے
چاشنی از لعلِ او قندے بخواہ

پارہ شد پیراہنِ جان از غمش
زان لبِ جان‌بخش پیوندے بخواہ

اے کہ میگوئی "قناعت کُن بہ‌ھجر"
رو قناعت را ز خرسندے بخواہ

زآتشِ دل دفترِ صبرم بسوخت
نسختِ او از خردمندے بخواہ

نوبتِ وصلش اگر پیوستہ نیست
گر توانی خواست یک چندے بخواہ

هست وصلش باخداوندانِ بخت
خسروا ، بخت از خداوندے بخواه

۱۷۳۳

هرشب از سودایِ آن زلفِ سیاه
بگذرانم از فلک من دودِ آه

گر کُنی دعویِ خوبی ، میرسد
شاهدان داری دو رخ چون مهر و ماه

ماه را با ابرویت نسبت کُنم
شرمساری چون نبینم زین گناه

خونِ چندین سوخته در گردنش
آنکه نامش کرده ای زلفِ سیاه

مُلکِ دل مِلکِ تو شد ، اے شاهِ حسن
کامران بنشین بەصدرِ بارگاه

خسروش خلوتگهِ دیدار ساخت
دیده را چون دید روشن جایگاه

۱۷۳۴

اے جفایت بر منِ مسکین همه
چند ازین خشم و عتاب و کین همه

قصدِ جانم میکُنی چون دشمنان
دوست میدارم ترا با این همه

محنتِ من بین و رُو بنمای ، ازآنک
بهرِ رویت میکشم چندین همه

در بناگوشِ تو سر در کرده زلف
کُشتنِ ما میّکند تلقین همه

تا کے آخر شربتِ زهرم دهی
تلخ گوئی زان لبِ شیرین همه

کاشکے خوبان نبودندے بہ دہر
یا نبودندے بدین آئین همه

هرچه دانی تو بُکن چون مرا
میرود بر خسروِ مسکین همه

۱۷۳۵

اے ترا جور و جفا آئین همه
خشم و نازت بر منِ مسکین همه

با رقیبانِ تو، اے جان، چون کُنم
ظالم الد و بیکس و بیدین همه

داغِ حسرت بر دلم ماندی و رفت
جانِ منِ میرِ منی با این همه

عالمے را با رُخت عیش است و من
تلخ کامم زانِ لبِ شیرین همه

در شبِ هجران غمت با رویِ خویش
میفشانم در سحر پروین همه

اے ترا بندہ شدہ شاهانِ هند
وے غلامت دلبرانِ چین همه

نیست مانندت ، بسے جُستیم ، هیچ
در ختا و خلخ و سقّین همه

پیشِ رویت در چمن گشتند آب
از خجالت لاله و نسرین همه

هرچه میخواهی بکُن ، چون مر ترا
میرود بر خسروِ مسکین همه

۱۷۳۶

جانِ من بر دست بیدادم مده
دم به دم هرروز بربادم مده

نالۂ من نیست بے دردِ سرے
گوش را رہ سویِ فریادم مدہ

داد اگر خواہم ، بخواہی کُشتنم
ورنہ خواہی کُشتنم ، دادم مدہ

جان کہ در محنت بپروردم بخواہ
دل کہ در خدمت فرستادم مدہ

دوست گر دشمن شود رفت اے خیال
تو ہمم دشمن شوی ، یادم مدہ

میدہی کوہے ز غم جانِ مرا
خسروم آخر ، نہ فرہادم ، مدہ

۱۷۳۷

باغ بین فصلِ بہاری ساختہ
سرو چون سلطان کلاہ افراختہ

قمریان گشته غزلخوان یک طرف
پردهٔ نوروز را بنْواخته

برده باد اوراقِ اسنادِ خزان
غنچه نو مجموعهٔ خوش ساخته

بلبل از اوراقِ گُل کَرده درست
منطق الطیرِ اصولِ فاخته

گُل‌فروش از ریسمان شیرازه بست
دخترِ گُل بین که چون پرداخته

وان بنفشه بین که خطِّ سبز را
می بخوانَد سر فرو انداخته

مرغ‌ها چندان فروخوانَد لطیف
عشق‌ها با شعرِ خسرو باخته

۱۷۳۸
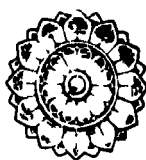
اے جہان چشمِ سیاهت بسته
فتنه خود را به پناهت بسته

آسمان دستِ مه از رشتهٔ صبح
پیشِ آن رویِ چوماهت بسته

غم بپیچیده مرا چون طومار
پس به تعویذِ کلاهت بسته

دیده ره داد ترا اندر چشم
خونِ دل آمده راهت بسته

دلِ من غرقهٔ خون است که شد
در سرِ زلفِ دوتاهت بسته

خواب گر چشمِ جهان می بندد
مانْد ازآن چشمِ سیاهت بسته

خطت آورد سپه بر من و شد

مه به فتراکِ سیاهت بسته

جان بر آرم ز زنخدانِ تو ، تا

نشد از خط سرِ چاهت بسته

۱۷۳۹

خسروا ، گر عاشقی جامِ بلا پیش نه

داغِ عقوبت بیار بر جگرِ ریش نه

تابهٔ تیره ست عقل صیقلِ او کُن ز عشق

تابه چو آئینه گشت دم مزن و پیش نه

لعل در آتش فگن از پیِ معشوق و گر

عاشقِ حالِ خودی بر جگرِ ریش نه

جان که نماند مقیم در صفِ عشّاق باز

سر که نداری به‌راه در رهِ درویش نه

بوکه ز چشمِ بتان سیرتِ آید گهی
آنهمه ناوک بیار بر دلِ بدکیش نه

چشمِ ستیزنده را چابکِ تادیب زن
ظلم رساننده را لشکرِ فرویش نه

خون که میِ عارفانست برلبِ جان برفشان
غم چو خورِ عاشقانست از پیِ دل پیش نه

گر رسد از دوستان زخمِ ملامت ، مرنج
خونِ تنت فاسد است ، رگ به تهِ نیش نه

طعمه که ناخوش تراست در دهنِ خویش کُن
لقمه که بایسته‌تر ، پیشِ بداندیش نه

۱۷۴۰

از لبِ او ، اے خیال ، نُقلِ لبِ ما مده
مرغِ خسک‌خواره را پسته و خرما مده

منکه به‌لاش کُنم ، وصفِ جمالش بگو
غرقِ یکے قطره را غوطهٔ دریا مده

رندِ خراباتیَم مے به سفالم رسان
دُردکشِ کهنه را جامِ مصفّا مده

گر گزری ، اے صبا ، از پیِ چشمم بیار
خاکے ازآن پا ولے بوسه به‌آن پا مده

تاکه زیَد بامراد کِش تو نوازش کُنی
کشتهٔ امروز را وعدهٔ فردا مده

دل که مرا سوخته‌ست آمده در زلفِ تو
تاکه نسوزد چو من ، پیشِ خودش جا مده

جورِ توام میکُشند ، هدیهٔ من رویِ تو
جلوه به‌عاشق بده ، هدیه بده یا مده

جورِ تو خوشتر ز داد نزدِ دلے کو دل است
گر به جفا جان دهیم ، دادِ دلِ ما مده

جانِ و دلِ خسرو است در رهِ سودایِ تو
هرچه بری خوش ببر ، قیمتِ کالا مده

۱۷۴۱

اے از گُلِ تو مارا در دیده خار مانده
وز نوکِ غمزهٔ تو جانم فگار مانده

تا نقشِ تو زمانه در پیرهن کشیده
در کارگاهِ گردون مه نیم کار مانده

تا بو که چون تو ماهے بینم به طالعِ خود
هرشب به گریه چشمم اندر شمار مانده

بس دل که هست هردم از ناردانِ لعلت
در پرده قطره قطره همچون انار مانده

تو رفتی و دلِ من دنبال کرده چشمت
مگذار دوستان را دل پُر غبار مانده

بے تو درونِ جانم زارست ، چون کُنم من
بیرون چو می نیاید ، این جانِ زار مانده

رحمے کز انتظارت دو چشم چار کردم
وز گریه هست صد جو در هر چهار مانده

دستم بگیر ، یارا ، یاری بکُن که هستم
در محنتِ جدائی دستے ز کار مانده

تن موی گشت ، که که زان میکُنم عزیزش
کز زلفِ تست مارا این یادگار مانده

عمرم که رفت بے تو اندر حساب ناید
باقیست بهرِ خسرو بر روزگار مانده

۱۶۴۲

مهرِ تو در دلِ من مانندِ جان نشسته
مجنون منت به هرسو صد ناتوان نشسته

من با دو چشمِ گریان پیوسته در فراقت
تو شادمان و خرّم با دیگران نشسته

گر خون چکد ز دیده زین غصّه جایِ آنست
تا کے توانت دیدن با این و آن نشسته

یک شب به کلبۂ ما گر بگذری ببینی
گردِ فراق و محنت بر خان و مان نشسته

بخرام سویِ گلشن ، تا هرطرف ببینی
بلبل ز شوقِ رویت ناله کنان نشسته

آیا بوَد که بینم روزے به کامِ خویشت
از دشمنان بریده با دوستان نشسته

از گردِ ره ، نگارا ، عمرے ست تا که خسرو
از بهرِ پایِ بوست بر آستان نشسته

۱۷۴۳

مائیم و مجلسِ بے خوبے مه چار ساده
من در میانه پیری دین را به باد داده
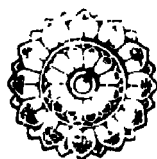
مجلس میانِ بُستان گُل با صبا به بازی
نرگس به‌ناز خفته ، سروِ سهی ستاده

خوبان به باده خوردن ، من جرعه‌نوشِ مجلس
هرجرعهٔ که خورده سر بر زمین نهاده

من بے خبر ز ساقی وز چشمِ من به مجلس
چون جرعه‌هایِ مستان خون خور بجایِ باده

ساقی ، چو من ز باده مست و خراب میرم
بفْرست خشتِ گورم ، پستان سفالِ باده

سیرابِ خونْست دایم زان سبزلد به سرخی
آن سبزه کت بر آید گِردِ لبانِ ساده

مویت بەزلف درهم نه خاسته نه خفته
چشمت بەخواب مستی نے بسته نے کشاده

زالدم که دید خَلقے مستانه خفت و خیزش
ما جاء کُلُّ شَیءٍ رَأسًا علٰی بِناده

چون راست است آخر با تو طریق خسرو
او نامراد مسکین تو شوخ خود مراده

۱۷۴۴

از بسکه ریخت چشمم بهر تو خون تیره
کم ماند بهر گریه در چشم من ذخیره

چشم مقامر تو از بس دغا که دارد
مالیده صبر مارا همچون سفوف زیره

اے من غلام آن لب کان را اگرچه بیند
پرکمشده فرشته همچون مگس بەشیره

آباد بر تو ، جانا ، کز کُشتنِ عزیزان
وه کو خراب کرده آباد صد حضیره

از آفتاب دیدن گر چشم خیره گردد
شد آفتابِ چشمم از دیدنِ تو خیره

گر شانیَم بر آتش گوئی نشینم او را
فرضم بوَد نشستن در قعدهٔ اخیره

افگنده روزِ بختم سایه برین شبِ من
ورنه شبم چنین هم نبوَد سیاه و تیره

این ناله‌هایِ زارم بشْنید ، گفت "خسرو
زآنِ تو نیستم من زحمت مبین و خیره"

۱۷۴۵

روزے به لاغ گفتم کت نیستی‌ست با مه
مِنْ بَعْدُ لَسْتُ حَیّاً مِنْ شِدّةِ النّدامه

گاهے کُشد به‌تیغم ، گاهے زند به تیرم
فِی کُلِّ مَا یَمُرِّیْ حَلَّلْتَنَا اَدَامَه

چون حالِ خویش گویم با ظالمے که پیشش
لَمْ تَعْتَبِرْ حَدِیْثِیْ وَالْعُجْمُ فِیْ التِّهَامَه

مالیم و کعبهٔ جان مردن به وادیِ غم
وَاللّٰهِ فَرِّ مِنِّیْ یَا طَالِبَ السَّلَامَه

خسرو ز طعن ترسی ، اینجاست بازیِ جان
بِالْحَیْفِ لَحِقَهْ مَنْ خَافَهٗ مَلَامَه

۱۷۴۶

شمعِ فلک برآید با آتشین زباله
ساقیِ نامسلمان در ده میِ مغانه

کشتیِ من روان کن سالا کرانه یابم
دریایِ غم ندارد چون هیچ‌جا کرانه

چون توبه‌ام شکستی گر نیست وجه باده
بفروش خانهٔ من با آن شرابخانه*

مے نیم‌خوردِ خود ده ور پارهٔ برنجی
دل بر لبِ تو دارم ، مے خواستن بهانه

نے نے که از رخِ خود بیهوش کُن که بارے
یکدم خلاص یابم از محنتِ زمانه

رو تا رَویم بیرون دستم به گردنِ تو
تو بیخودِ صبوحی ، من بیهُشِ زمانه

اے مه غلامِ حسنت ، چون در خمار باشی
نے رُو ز خواب شُسته نه موی کرده شانه

مطرب به رودِ خود زن دستے به ابرِ باران
وین زهدِ خشکِ مارا ترکُن بیک ترانه

خسرو خرابِ مطرب تو مستِ ناز و سرخوش
هان در چنین نشاطے یک رقصِ عاشقانه

۱۷۲۷

من بهرِ تو به دیده و دل خانه ساخته
از من تو خویش را ز چه بیگانه ساخته

شانه چرا به مو رسدت ، وه که ارّه باد
بر فرقِ آنکه بهرِ تو این شانه ساخته

مائیم رخنه کرده دل از بهرِ نیکوان
مسجد خراب کرده و بتخانه ساخته

من چون زیَم که سهدِ تو در خانه و برون
سنگِ ملامتم سگِ دیوانه ساخته

آتش خور است مرغِ دلم ، خوش پرندهایست
کایزد بهفضل قوْتِ وے این دانه ساخته *

یاران که در فسانهٔ راحت کُنند خواب
بیخوابیِ مرا همه افسانه ساخته

چون نالهٔ شبانهٔ عاشق کشیدنیست
مطرب که صد ترانهٔ مستانه ساخته

مردم چو بیوفاست همه آهوانِ دشت
آرامگاهِ خویش به ویرانه ساخته

خسرو به عشوهٔ تو زبون گشت عاقبت
خود را اگرچه عاقل و فرزانه ساخته

۱۷۴۸

ای عشقت آتشے به همه شهر در زده
وآن آتش از درونهٔ من شعله بر زده

هرروز چشمِ مستِ تو در کاروانِ صبر
بیرون کشیده تیغ و رهِ خواب و خور زده

مژگانِ تو بهر زدنِ چشم بهرِ قتل
آراسته دو لشکر و بریکدگر زده

هر تیر کز اشارتِ تو راست کرده چشم
آن تیرِ راست کرده مرا بر جگر زده

لب تر مکن به پاسخِ تلخ و مرا مکش
زان لعل آب کرده و اندر شکر زده

نه چشمِ تو زده‌ست مرا تیر، بلکه هست
هم چشمِ من مرا ز گشادِ نظر زده

اینک ز چشمِ من به تو آمد به مستغاث
خونِ جگر به دامنِ تو دستِ تر زده

چون شانهٔ تو مانده‌ام از دستِ موی تو
پائے به گل بمانده و دستے به سر زده

دل برگرفته از تو چرا نشکنند دلم؟
چون سنگ بر گرفته‌ای و بر گهر زده

تو تیغِ جور بر سرِ من میزنی و من
آیم همی به کوی تو هرروز سر زده

زده ز جورِ تو خسرو هزار آه
گفته بیش مزن، بیشتر زده

۱۷۴۹

، برِ من سرخوش از شراب شده
هرِ نقلِ تو دارم دلے کباب شده

کرده همه عاقلانِ عالم را
چو هر سرِ مه بر سرِ شراب شده

ست و زلفِ تو یکسو شده ز رخ، مے نوش
ـ که ابر کشاده‌ست و ماهتاب شده

کن که بود عیب خوبرویان را
جانِ دوست گذارند تا خراب شده

روی تو بادا همیشه خوش، هرچند
ست بهرِ من آن دوزخِ عذاب شده

در آب کرده ز سوز آفتاب خود را غرق
رخت چو غرقِ خوے از تفِ آفتاب شده

بسانِ طفل کز آوازِ خوش به خواب شود
ز آه و نالۀ من بختِ من به‌خواب شده

من از تو باده طلب کرده و تو بادشنام
جواب داده و منِ مستِ آن جواب شده *

مگو که گریۀ خون نیستش ز دوریِ من
چنین که از غمِ تو خونِ خسرو آب شده

١٢٥٠

رسید وقت که هر روز بامداد پگه
خوریم باده و بر رویِ گل کنیم نگه

ز شاخ یک تنِ سرو است و صدهزار قبا
ز لاله یک سرِ کوه است و صد هزار کله

کلاهِ لاله که لعل است، اگر تو بشناسی
نمونهٔ مگرش داغِ کینه است سیه

چو از کرشمه بیاراست چشم را نرگس
بدید بلبل و گفتن علیکَ عینُ الله

دمید گُل به رهِ نیکوان و گُل در باغ
روان شدند و ببردند دجله را از ره

هزار سال خوشی بیش دارد اندر عمر
اگرچه مدّتِ عمرِ گُل است روزے ده

کنون به باغ و لبِ جوی خیمه باید زد
خوش آن حباب که برابر میزند خرگه

کجاست ساقیِ نوخیزِ ساده رُو که ز شرم
نگه کُند به زمین چون درُو کُنم نگه

مرنج، ساقی، اگر چشمِ من به رویِ تو نیست
که هست دیدهٔ من زیرِ پایِ همچو تو شه

۱۷۵۱

به کویِ عقل مرو، گر به عشوه بردی راه
و گر ز عقل گذشتی، بگوی بسم الله

هزار بار به گوشِ دلم رسید از غیب
که عشوه راهنمایست و عقل مانعِ راه

و گر به سلسلهٔ عشق مبتلا شده ای
برو به میکده و ز پیرِ دیر همّت خواه

به یک پیاله رهانَد ز بندِ عقل ترا
من آزموده ام ار نشْنوی، مرا چه گناه

بیا به مجلسِ رندان و بر کفِ ساقی
قرانِ چشمهٔ خورشید بین به یک شبه ماه

مجو مجو قدحِ باده در جهان، خسرو
که آبِ بوالهوسان ریخت حبِّ منصب و جاه

۱۷۵۲

مدار جانِ من از بهرِ جانِ ما روزه
ازآنکه جانی و جان را دهد عنا روزه

لبت پُر از می و گوئی که روزه میدارم
تو خود بگوی که باشد چنین روا روزه

اگر تو روزه برایِ خدای میداری
مدار بیش برایِ خدای را روزه

ز دیده ساخته ام شربتے ، ولے نخوری
اگر به روزه ترا خوش بوَد ، خوشا روزه

یک ابرویت نگرم ، روزه گیرم از پیِ وصل
به دیدنِ مهِ ابرو کنم قضا روزه

ببرد تشنگیِ خلق را که از لبِ تو
به‌آبِ چشمهٔ حیوان شد آشنا روزه

به نوحه کرد لبالب لبانِ خسرو را
فقاع ازآن لبِ شیرین کشاد تا روزه

۱۷۵۳

سهی در آمده و در دروله جا کرده
برفته جان و به تو جایِ خود رها کرده

چه چشم‌ها که به ره ماند بهرِ آمدنت
چه دیده ها که سمندِ تو زیرِ پا کرده

نبود قیمتِ یوسف[۴] زهفده‌قلب فزون
هزار جانت فزون یوسفان بها کرده

نعوذ بالله گویم که پیشِ چشمِ تو باد
هر آنچه چشمِ تو بر روزگارِ ما کرده

خیالت آمده هردم ز بهرِ کُشتنِ من
دویده گریهٔ من پیش و مرحبا کرده

نپرسد از تو کسے گرچه از کرشمه و ناز
قصاص میکنی و ہر گناه ناکرده

مرا به سایهٔ بالای خود یکے بنْواز
که سرو سبز گہے سایه ہر کیا کرده

تو خیره دیدنِ من نگر که هر بارے
غبارِ خنگِ تو دریوزه از صبا کرده *

به جان خریده دلم از تو بوسه ها ، وان را
ذخیره بهرِ زمین بوسِ پادشا کرده *

دعای خسرو جز دیدنِ جمالِ تو نیست
به پیشِ دیدهٔ خود هرکجا دعا کرده

۱۷۵۳

چو بوی زلفِ تو همراهیِ صبا کرده
ربوده جان ز من و کالبد رها کرده

پناهِ سوزشِ بیچارگان شده زلفت
که در کنارهٔ خورشید تکیه‌جا کرده

کلاهِ تو که شده کج ز بادِ رعنائی
هزار پیرهنِ عاشقان قبا کرده

به‌یک خدنگ که بکشاد نرگسِ مستت
دلم ز سینه و جانم ز تن رها کرده

تو هیچگاه ندیدی مرا به چشم نکو
منت نهان ز پیِ چشمِ بد دعا کرده

خیالت آمده هردم به پرسشِ دلِ من
دوید اشکِ منش پیش، مرحبا کردو *

سپیده دم تو به خواب و مرا بکشته ز رشک
مراغه ها که به گردِ رخت صبا کرده *

چو شکرِ دیدنِ رویت ندیده ام هجران
بنانمودنِ رویت مرا سزا کرده

عقوبتے که به شبهای ِ هجر دید دلم
ستارگان را بر خویشتن گوا کرده

خیال ِ تو که ازو غرق ِ خون شدم هرچند
میان ِ خون ِ دل ِ خسرو آشنا کرده

۱۷۵۵

بکُش به گِرد ِ رخ ِ خطّ ِ دلربا پرده
که هیچکس نکُند آفتاب را پرده

ز بیم ِ آنکه رسد چشم ِ آفتاب به تو
ببست ابر به هرلحظه در هوا پرده

کِند به پیش ِ رُخت پرده پوشی ِ سبزه
چو گُل به باغ کَشد بر سر ِ گیا پرده

گُل از رخ ِ تو بدزدید رُوی و پنهان داشت
ولیک پاره شدش ناگه از صبا پرده

جمالِ روی تو پوشیده چون نخواهد ماند
مهوش پیشِ رخ از پردهٔ دو تا پرده

تنت بجای نهفتن چنان بوَد که کشد
به روی باده ز جانِ جهان نما پرده

شها ، ز بهرِ جدائی و مدحِ تو خسرو
کشاد از پسِ هرپردهٔ جدا پرده

۱۷۵۶

چو خاست صبحدم آن مه ز خواب پژمرده
گلِ رُخش ز خمارِ شراب پژمرده

شدند خوبان پژمرده زان جمال چنانک
شود شکوفهٔ تر زآفتاب پژمرده *

در آفتاب مرو ماهِ من که نآرد تاب
رُخت که میشود از ماهتاب پژمرده

بُردی آب ، همه گُلرخان دو تا گشتند
چو آن گُلے که کَشندش گلاب پژمرده

بدید نرگسِ بُستان به خواب چشمِ ترا
شد از تحیّرِ آن هم به خواب پژمرده

مرا بگیر چو گُل لعل بر رخ از دمِ سرد
که تو به توست همه‌خونِ ناب پژمرده

وصال خواست ز تو خسرو و جوابے یافت
که گشت غنچهٔ دل زان جواب پژمرده

۱۲۵۲

مکُش به ناز مرا ، اے به ناز پرورده
مریز خونِ مسلمان به جرمِ ناکرده

مرا بکُشت لبِ جان‌ستانِ تو ، هرچند
مفرّحےست به آبِ حیات پرورده

ببخش قندے ازآن لب که پیش ازآن لامید
هم از خیالِ لبت وام کرده ام خورده

بترس ازآنچه به شب یا به خواب کرده دراز
هزار کس به دعا دستها بر آورده

درید پردهٔ دل را فراق و جان ره یافت
هنوز چند کُنم پیشِ مردمان پرده *

بدان که من ز شبیخونِ هجر جان نبرم
چنین که صبرِ من آواره گشت درپرده *

چه جای پند و نصیحت چو من ز دست شدم
چه سود نعلِ زر اکنون که لنگ شد زرده *

بر آر یک‌نفَس ، اے صبحِ تیره ، روزِ امید
مگر سفید شود این شبِ سیه چرده

بسر چگونه برَد راه خسروِ مسکین
ضعیف مورے و بارِ فراقِ صد مَرده *

۱۷۵۸

اے فراقِ تو یارِ دیرینہ
غمِ تو غمگسارِ دیرینہ

دردِ تو میہمانِ ہرروزہ
داغِ تو یادگارِ دیرینہ

غرقِ خونم کہ میخلد ہردم
در دلم خارِ خارِ دیرینہ

ہرکسے را مے و یارے ست و من
بیخبر از خمارِ دیرینہ *

ہیچگہ در حضور خواہم گفت
محنتِ انتظارِ دیرینہ *

اے دریغا کہ خاک خواہم شد
با دلِ پُر غبارِ دیرینہ

اے صبا ، زینہار یاد دهش
کہ کہ از دوستدارِ دیرینہ

گاہ گاہے خرامشے لکنی
بر سرِ خاکِ یارِ دیرینہ

چندگاہے خلاص یافتہ بُود
جانم از کار و بارِ دیرینہ

وہ کہ باز آمدی و خسرو را
بُردی از دل قرارِ دیرینہ

۱۷۵۹

اے رُخت شمعِ حسن برکردہ
شبِ عشّاق را سحر کردہ

مہ بہ زلفِ تو گم‌شدہ ، خود را
می بجوید چراغ برکردہ

لبِ تو بر شکر نهاده خراج
چشمِ تو اندکے نظر کرده

تنِ من نے شد و خیالِ لبت
بند بندم چو نیشکر کرده

عکسِ دندانِ تو بهٔطرفِ دهن
قطرهٔ اشک را سحر کرده

پختگیِ دلم که پُر خون است
دمبدم از غمِ تو سر کرده

بے خبر کرد ناله گوشِ مرا
لیک گوشِ ترا خبر کرده

بینمت یکشبے به خانهٔ خویش
چو سہے سر به عقده در کرده

تو چو آبِ حیات بر سرِ من
من به پایِ تو دیده تر کرده

خسرو اندر میانْت پیچیده
موی را خم ز مو کمر کرده

۱۷٦۰

مه به زلفِ تو گر شود بسته
هر زمان خوب تر شود بسته

گر به زلفِ تو چشم بکْشایم
موی در مو نظر شود بسته

چون کشائی دهانِ شیرین را
تنگهای شکر شود بسته

گر ز جورت به‌چرخ ناله کُنم
چرخ را هنت در شود بسته

دیده کز خواب بسته می نشود
هم به خونِ جگر شود بسته

از دمِ سردِ من عجب نبوَد
آبِ چشمم اگر شود بسته

بنده خسرو که دل به مهرِ تو بست
کے به مهرِ دگر شود بسته

۱۷۶۱

جهان تا مهِ روشنت ساخته
ز دلها فلک خرمنت ساخته

رخِ خویش تا بیند اندر رُخت
مه آئینۂ روشنت ساخته

قضا کرده یک‌جا هزار آرزو
خلاصه کشیده، تنَت ساخته

غمت بُر ز خون کرده دلها بسے
وزان غنچه‌ها گلشنت ساخته

میا تنگ ، اگر خسروِ تنگ‌دل
دلِ تنگ را مسکنت ساخته

۱۷۶۲

لبت در سخن انگبین ریخته
رُخت مشک بر یاسمین ریخته

ازآن روی و مویِ دلآویزِ تست
دلم در شب و روز آویخته
(ق)
چو بادِ صبا دید رخسارِ تو
به گُل گفت ''کاے رویِ تو ریخته

بر انگیختی بر من اسپِ جفا
دگر تا چه‌ها باشد انگیخته ؟''

ز خسرو گریزان مشو کو شده ست
اسیرِ نو ، وز خویش بگْریخته

۱۷۶۳

در اوصافِ خود عقل را ره مده
بهشتِ برین را به ابله مده

جهان مست و دیوانه کردی به زلف
نسیمی به‌بادِ سحرگه مده

غمِ عاشقان بشنو، امّا به‌ناز
جوابِ سخن که ده و که مده *

چگویم به تو رازِ پنهانِ خویش
خودش بشنو و سویِ خود ره مده

گر انصاف، جوید دلِ ظالمم
مده هیچش انصاف، والله مده

زنخ می نمائی و خون می خورم
چنین شربتم زنخدانِ چَه مده

رقیب ار کُشد خسروِ خسته را
زبان را درآن رخصتِ 'نَه' مده

*۱۷۶۴

الآشم ، اے منکر ، مرا دربانیِ میخانه ده
این عقلِ رسمی غرقه کُن ، مے تا لبِ پیمانه ده

من توبه تنها بشْکنم ، اوّل سبو نه بر سرم
وانگه ادای زهدِ من پیشِ درِ میخانه ده

من عاشق و هر بے خبر از خان و مان یادم دهد
اے آهِ سوزانِ شعله' بر دستِ این دیوانه ده

پیدا بسوز ، اے دل ، مرا پس دردِ پنهان باز گو
هنگامه اوّل گرم کُن ، پس شرحِ این افسانه ده *

مشغولِ شهدِ بے غمی ، چه آگه از سوزِ دلم ؟
یارب ، مگس را چاشنی از لذّتِ پروانه ده

بیگانه شد یار، اے صبا، با جان چه‌کار اکنون مرا ؟
این آشنای کهنه را بستان، بدان بیگانه ده

اے خواجهٔ دیوان دل، آخر بیفزائی خورش
گر نیست وجه زندگی، بر مُردنم پروانه ده

بر من جفاها کرد دل، بستان ازو انصاف من
ظالم تر از غم نیست کس، اقطاعش این پروانه ده *

چون بر پری‌رویان همه ملک سلیمان[۴] یافتی
بستان تو خسرو جان و دل، مرغ بلا را دانه ده

*۱۲۶۵

جان بهانه‌طلب و شکل تو نازآلوده
من نیم زیستنی، جان چه کُنم بیهوده؟

بس که در سایهٔ دیوار تو در فریادم
زآه من سایهٔ دیوار تو هم ناسوده

چشمِ تو کُشتنِ من گفته که از غم برَهم
رحمتش باد که این مرحمتم فرموده *

با تو در خواب مرا پهلویِ آزاد نسود
گرچه بر خاکِ درت پهلویِ من شد سوده

برسانی ز من ، اے گریه ، گر آن سو گذری
خدمتے چند به خونابهٔ چشم آلوده

سالها شد دلِ من رفت و ندانم به کجاست ؟
از که پرسم خبرِ آن دلِ گمره بوده ؟

قلب باشد نه دل آن که تو در وے بینی
ته همه عقل و زبر پارهٔ عشق الدوده *

ندهم قصّهٔ سوزِ دلِ خویشش ، زیراک
شعلهٔ گیرد ، ترسم ، به دلش زان دوده *

یارب ، از سوزِ دلِ ما تو نگاهش داری
گرچه بر خسروِ دل‌سوخته کم بخشوده

*۱۷۶۶

اے گُل که چنین در بغات تنگ گرفته
کز خونِ دلت پیرهنت رنگ گرفته

آن سوختگیِ جگرِ لاله ازان است
کز آهِ من آتش به دلِ سنگ گرفته

تا دستِ تظلّم نزند کس به عنانش
تن داده به مستی و عنان تنگ گرفته

از سوزنِ زنگار گرفته بشناسد
بس کز نمِ گریه مژه ام زنگ گرفته

*۱۷۶۷

اے دل ، از تو عاشقی ، زین غم خلاصِ جان مخواه
کار را سامان مجو و درد را درمان مخواه

از بلا و فتنه ترسی ، چشم در خوبان منه
بیمِ چاؤشان کُنی ، دریوزه از سلطان مخواه

یار محمل راند ، در ویرانهٔ هجران بمیر
نوح[۱] کشتی بُرد ، مارا غوطه در طوفان مخواه

دشمنے کِش دوست میخوانی ، مرادت کے دهد ؟
نامِ قصّاب ار خضر[۲] شد ، چشمهٔ حیوان مخواه

شهسوارا ، ناوکِ مژگان زدی جان بسْتدی
بیشتر زان چون ندارم ، مزدِ آن پیکان مخواه

از تنِ عاشق ز بهرِ خونِ او پرسش مکُن
از بزِ قربان ز بهرِ کُشتنش فرمان مخواه

تن نه مستورست ، عصمت از سگِ گلخن مجوی
دل نه آبادست ، عشره از دهِ ویران مخواه

خاکِ پایش را به دل میخواهی ، اے دیده ، خطاست
گوهرے را کِش دو عالم قیمتاست ارزان مخواه

من اسیرِ شاهد و تو زهد خواهی، اے رفیق
آنچه ناید از منِ رسوایِ تر دامان، مخواه

زاریِ خسرو مجو در سینه‌هایِ بے خبر
نالۂ مرغِ اسیر از بلبلِ بستان مخواه

*۱۷۶۸

بہ گردت بادِ سردے هردم از عشّاقِ دیوانه
پریشانیِ زلفت را فراهم کے کُند شانه؟

بلایِ جان شدی و من هم اوّل روز دانستم
که روزے بهرِ ما فتنه شود آن شکلِ ترکانه

مرا خود شورشے بودست، عشقت یار شد با آن
حدیثِ من بدان ماند که دیوان کارِ دیوانه

دل و جان گرچه با من صحبتے دارند دیرینه
ولیکن چون زیَم بے دوست با این چند بیگانه

به بدنامی و رسوائی اسیران را مزن طعنه
تو ، اے زاهد ، ندیده‌ستی بلایِ چشمِ مستانه

همه یاران به گشتِ باغ و سیلِ من به کنجِ غم
یکے زندان نماید بوستان هر مرغِ ویرانه

نگون کن ، ساقیا، خُم را که این آتش که من دارم
به دریا نیز ننشیند ، چه جایِ طاس و پیمانه

اثر در جانست مستی را اگر در آب و گِل بودے
سبو را مست و غلطان دیدمے در صحنِ میخانه

کرم خون ریزد آن سلطان ، فدایِ بندگانِ او
که عاشق کز بلا ترسد نباشد مردِ مردانه

کهِ کُشتن بوَد در پیشِ خوبان رونقِ عاشق
به‌گاهِ جانفروشی گرمیِ بازارِ پروانه

شبِ خسرو همه در قصّهٔ خوبان به روز آمد
سگان را در نفیر و پاسبانان را در افسانه

*۱۷۶۹

به باغ سایهٔ ابرست و آب در سایه
ازین سبب من و جانان و خواب در سایه

به سایه خفته بُدم دی که یارم آمد و گفت
چه خفته‌ای که رسید آفتاب در سایه

فروغِ رویِ تو تیزست، زلف بر لبِ نوش
ز آفتاب نهد آن شراب در سایه

سهِ منی و دل از رویِ تو به‌خط زان رفت
که سوخته رَود از ماهتاب در سایه

کنون چو باد بباید دمید پیش از صبح
به گلشنی که درو باشد آب در سایه

به بانگِ چنگ مگر ساقیَم کُند بیدار
چو خفته باشم مست و خراب در سایه

به بوستان منم امروز مجلسے و گُلے
روانه کرده مئے چون گلاب در سایه

در آفتاب همین ساقی‌است از رخِ خویش
دگر صراحی و نُقل و شراب در سایه

هوایِ گرم و تو نازک ، برون مرو ، جانا
بنوش با من مے‌هایِ ناب در سایه

*۱۷۷۰

اے لبت شهر پُر شکر کرده
لاله را داغ بر جگر کرده

خطِّ سبزت به‌گردِ چشمهٔ نوش
سر از آبِ حیات بر کرده

لبِ لعلت ز بهرِ راحتِ روح
قند را با گلاب تر کرده

رفته از دیده در جگر تیرت
وز رهِ دل به جان گذر کرده

خَم و پیچِ خطِ تو خسرو را
داغِ دیرینه تازه‌تر کرده

۱۷۷۱

قاصد نیامد کآورَد زان نامسلمان نامهٔ
جان خاکِ راهِ قاصدے کآرد ز جانان نامهٔ

چون کافرانم کُشت غم، چون هندوانم سوخت هجر
یارب، چه بودے کامدے زان نامسلمان نامهٔ

بیم است، جانان، کز غمت از پرده بیرون اوفتم
تا رازِ من پنهان بوَد، بفرست پنهان نامهٔ

بر دل نهم آن نامه را چون کاغذے بر ریشِ تو
بر ریشِ دل مرهم کُنم ناچار زینسان نامهٔ

خود گیر کآید نامهٔ زو بر منِ شوریده سر
خواندن نیارم ، چون کُنم زین چشمِ گریان نامهٔ

تیر آورَد ، نامه بسے بفْرست بر جانم ز تن
تا سوئسِ گورم شود بفْرست باران نامهٔ

دارم به دل سودا بسے پیچیده برْهم تو به تو
بهرِ دل از تیغِ مژه بشْگاف و بر خوان نامهٔ

اے دیده ، خونابِ جگر بر نوکِ مژگان برَ همه
پس از زبانِ کالبد بنْویس بر جان نامهٔ

خسرو ، دراین سوزِنهان بیهوده سودا میپزی
درویش را آن بخت کو کآید ز سلطان نامهٔ

۱۷۷۲

شهرے ست معمور و درو از هر طرف مه پارهٔ
مسکین دلم صدپاره و در دستِ هر مه پارهٔ

اشکالِ هرکس را ببین کاندر میانِ آنهمه
دارد هوایِ کُشتنم ناوک‌زنے خونخوارهٔ

هرکس که با او میکُند دعوی ز حسن و دلبری
باید ز سروَش قامتے ، وز برگِ گُل رخسارهٔ

زینسان که ماهِ عارضش شد آفتابِ دیگران
هرگز به بختِ ما نشد طالع چنین سیّارهٔ

صد چاک گشته سینه ام از کاوکاوِ عشقِ تو
مسکین دلِ ریشم درو چون طفل در گهوارهٔ

چون وعدهٔ وصلے دهد ، رُخ پوشد و پنهان شود
جز جانسپاری چون کُند خسرو به هر نظّارهٔ

۱۷۷۳

جان ز هجرت چیست ، زار افتادهٔ
دل ز عشقت بیقرار افتادهٔ

من کَیم ، زارے حزینے بیدلے
غم‌خورے بے غمگسار افتادۂ

دردمندے مستمندے خستۂ
کارزارِ کار زار افتادۂ

خاکِ بے آبروئے در هوا
آتشین آهے ز کار افتادۂ

دُردنوشے ، جانفروشے در خروش
بیکسے بےکار و بار افتادۂ

جانِ غریبے ، بے نصیبے از حبیب
دُور از یار و دیار افتادۂ

مبتلائے بینوائے در بلا
جان نثارِ دل‌فکار افتادۂ

بلبلے با غلغلے بے روی ِ گُل
وز میانه بر کنار افتادۂ

پای در گِل ، دست بر دل ، سر به پیش
رفته عزّت ، سخت خوار افتادهٔ

بیدلے بے دلبرے بے مونسے
بے زر و بے زور و زار افتادهٔ

خسته فرهادے ، شکسته وامقے
خسروے بے خواستگار افتادهٔ

۱۷۷۴

هر روز کآفتاب بر آرد زبانهٔ
بیرون جهم ز کلبهٔ غم عاشقانهٔ

نظّاره بر رخِ تو کُنم گر ببینمت
بارے ز چاؤشان بخورم تازیانهٔ

از دوستیِ تو به سرِ کویِ تو نماْند
ناشسته زآبِ دیدهٔ من آستانهٔ

افتاده راهِ سن به دل و گنجِ معرفت
گشت از خیالِ سیمبران دُرد خانهٔ

سوزِ درون کز او جگرِ من کباب شد
بیرون جهد ز هر تهِ موئے زبانهٔ

مردن به کویِ تو هوسم میکند ، ولے
یابم اگر چو دیدنِ رویت بهانهٔ

بیداریَم بکُشت که هر روز ازین خمار
باشیم که خراب چو مستِ شبانهٔ

خوابم نماند بو که رسد خوابِ آخرم
آغاز کُن ز لازمهٔ من فسانهٔ

خسرو مرو به باغ که از نالهٔ تو دی
مرغان نخورده اند به گلنار دانهٔ
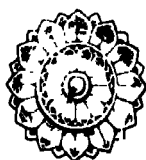
*۱۷۷۵

فریاد کاندر شهرِ ما خون می کُند عیّارهٔ
شوخے کَشے غارتگرے مردم کُشے خونخوارهٔ

او میرود جولان زنان بر پشتِ زین وز هرطرف
نظّارگی در رویِ او حیران و خوش نظّارهٔ

من چون توانم دیدنش آخر به چشمِ مردمان
کز چشمِ خود در غیرتم بر آنچنان رخسارهٔ

دارد لبِ شیرینِ او کارے ز دندانِ کسے
کان هست جانِ پاره‌ام یا هست از جان پارهٔ

امشب خیال از صبرِ من می کرد پرسش گولهٔ
گفتم "چه پرسی حالِ او ، سرگشتهٔ آوارهٔ"

از چیست ، اے شاخِ جوان ، بر ما فرونایند سرت ؟
آخر چه کم گردد ز تو ، گر بر خورد بیچارهٔ

در دیدهٔ خسرو   نگر   زاشک و خیالِ   رویِ تو
ماهیّت   در   هرگوشهٔ   بر هر   مژه   سیّارهٔ
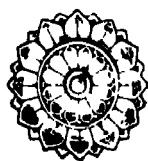
ردیف

ی
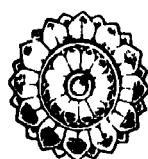
۱۷۷۶

خُردی هنوز و کودکی ، ای نازنین ، بُرنا نه‌ای
جورت نمی گیرم گنه ، کز نیک و بد دانا نه ای

هر سو که زیبا بگذرد ، در دل همی بار آورد
زیبائیت جان میبَرد ، یا آفتی ، زیبا نه ای

رخسارِ جان‌پرور ترا ، شکلی ز جان خوشتر ترا
بیهوده هرکس مر ترا جان می نخوانَد تا نه ای

آشوبِ عقلِ گمرهی بر نیکوان شاهنشهی
نی نی که خورشید و مهی ، پروین نه ای ، جوزا نه ای

سروی چنین یا سوسنی یا از گُلِ تر خرمنی ،
یعنی تو پهلویِ منی ، یارب توئی این یا نه‌ای

روی چو گُل شُسته به خَوی وآلوده لبها را به می
دل ها بگِردت پی به پی می بینمت ، تنها نه ای

بدعهدی و نامهربان ، که دل دهی گاهے زبان
من با توام بارے به‌جان ، گر تو ز دل با ما نه ای

شوخی مکُن زینها مگو کت نیست با ما آرزو
من بنده ام آنجا که تو ، لیکن توئی کاینجا نه ای

دیشب کشیدم از کمین زنجیرِ زلفِ عنبرین
چشمِ تو گفت از خشم و کین خسرو مگر دیوانه ای

۱۷۷۷

دیرے ست کاے گلبرگِ تر بر رویِ ما خندان نه ای
هستی لطیف و خوبرو ، زان در وفا خندان نه ای

زلفِ دوتاهت چیست این ، زیرِ کلاهت چیست این ؟
چترِ سیاهت چیست این ، چون بر دلم سلطان نه ای ؟

یعنی توئی ، اے همنشین ، جانان و جانِ نازنین
یا خود خیالی این چنین ، در پیشِ من جانان نه ای *

. تو میدارم لظر ، از چیست زینسان چشم تر
نی اینقدر نیکو نه هم نادان نه ای

ل کردی بسے ، دستے برو یاری‌رسے
ـِ دل هرکسے میدالدت ، پنهان نه ای

ن ، داری مدْخلے ، در جانِ مشتاقان بلے
ـ آسانی بلے ، در تاختن آسان نه ای

جان از میان ، خود را نَه پیولدی بر آن
ی پیولدِ جان ، پرکاله ای از جان نه ای

گر میگون شده ، سرسبز زآب و خون شده
همره چون شده ، گر چشمهٔ حیوان نه ای

پیش بودی همنفَس ، اکنون نمی مانی به کس
ن بنده ست و بس ، تو آنکه بودی ، آن نه ای

۱۲۲۸
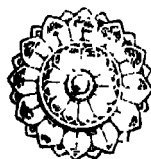
اے دردِ بیدردِ دلم ، تاراج پنهان کرده ای
با جان بهم بیرون روی کآرام در جان کرده ای

در حیرتم تا هرشبے چون خواب می آید ترا
زینسان که در هرگوشهٔ صد دل پریشان کرده ای

فتنه دمے در عهدِ تو بیکار ننشیند همی
از نقد جانها لاجرم مزدش فراوان کرده ای

دی چشم را فرموده ی کهکه نظر در کشتگان
گر در پذیرد اینقدر ، ایمت سلطان کرده ای *

تو مست و دلها بر درت کشته روان از هرطرف
در چاربازارِ بلا نرخِ دل ارزان کرده ای

گفتی ندانم بے سبب غمگین چه میدارد مرا ؟
من آشکارا گویمت خونها که پنهان کرده ای

از نیکوان کس را نبوُد این مرحمت بر عاشقان
آباد بر تو کز ستم صد خانه ویران کرده ای

دانم که نتْوانی وفا ، لیک اندک اندک خُوی کن
کانچه از جفا کاری بوَد چندانکه بتْوان ، کرده ای

دل در گلے بندم ، ولے گل نیست چون تو ، چون کُنم ؟
آخر تو هم وقتے گذر سوی ِ گلستان کرده ای

در پیش ِ زلف و خال ِ تو خون ِ جگر سر بختم
دل گفت کاین هم ، خسروا ، شبهای ِ هجران کرده ای

۱۷۷۹

اے که چشم ِ من به روی ِ خویش روشن کرده ای
اندر آ خوش خوش کزان رو خانه گلشن کرده ای

صد دل ِ ویرانست در هر تار ِ پیراهن ترا
تو ، چنین نازک ، چه تارست اینکه بر تن کرده ای ؟

تو همه تن مایهٔ شادی و جانم پُر ز غم
جانِ من ، وه اینچنین جائے چه مسکن کرده ای ؟

جلوه کردی بر من از رخ تا روان شد خون ز چشم
یارب آید پیشِ چشمت آنچه با من کرده ای

تیغ زن بر گردنِ من ، خونِ من در گردنت
غم مخور، چون اینچنین خون صد به گردن کرده ای

هر شبے تا روز میسوزم گدازان همچو شمع
دم به دم از سوزشِ من چلّه روشن کرده ای

دوست میدارم ترا با آنکه بهرِ خویشتن
عالمے بر خسرو بیچاره دشمن کرده ای

۱۷۸۰

سینه‌ام را از غمِ عالَم تو بے غم کرده ای
از غمِ خود تا مرا رسوایِ عالَم کرده ای

فاشم ، اے دیده ، تو کردی ، زانکه زین دل هر کجا
خواستم گویم غمے ، بنیادِ ماتم کرده ای

وه که خلقے زآهِ دُود انگیزِ من بگریست خون
اے عفاک الله تو بارے دیده را نم کرده ای

زین پریشانی ، سرت گردم ، خلاصم کُن دمے
اے که کارِ من چو زلفِ خویش درهم کرده ای

دل به تو دادم ، کنون میخواهی این دم جان ز من
آرے آرے ، بر دلم جور و جفا کم کرده ای

ریش کردی سینه ام از ناوکِ هجران و باز
خنده کردی بر دلم جور و جفا کم کرده ای

گر ز بے مهری سخن میگوئی ، آن را خود مگوی
ور ز من میپرسی ، از بیداد آن هم کرده ای

خسروا ، دیوانگی بگذار و لعلش را مخواه
کاین سلیمان[۴] است کز وے قصدِ خاتم کرده ای

۱۴۸۱

اے کہ در ہیچ غمے با دلِ من یار نہ ای
سوی من بین ، اگر اندر سرِ آزار نہ ای

از تو هر روز زتیمار بلاے گردم
تو چہ دانی کہ درایں روز گرفتار نہ ای ؟

هرشب از نالہ من خواب نہ بد کس را
خفتہای توکہ درایں وقت بیدار نہ ای

با منِ خستہ کہ رُویم ز تو در دیوارست
مکن آخر سخنے ، صورتِ دیوار نہ ای

ناوداے ز دو لب بر منِ بیمار فرست
شُکر آن را کہ چو من درهم و بیمار نہ ای

از برای دلِ من جانِ من امروز ببر
گرچہ عہدے ست بہ دلبالۂ این کار نہ ای

یار بنشست مرا در دل و من دانم و او
خسروا، خیز که تو محرمِ اسرار نه ای

۱۷۸۲

اے که در دیده درونی و در آغوش نه ای
هم به یادِ تو که یک لحظه فراموش نه ای

چند افسونِ جفا خوانی و پنهان داری
آنچنان نیست که افسونش به هرگوش نه ای

رُو بپوشیدی و این بنده خطا کرد که دید
من و رسوائی ازین پس، چو خطاپوش نه ای

وه که از دردِ توام خونِ جگر نوش گرفت
تو چه دانی که دراین دردِ جگرنوش نه ای

گر بهآغوش بریزند گُلِ الدر برِ من
آن همه خار بوَد چون تو در آغوش نه ای

دوش گفتی که کُنم چارهٔ کارت اردا
آخر امروز چرا بر سخنِ دوش نه ای ؟

از لبش وعده دهی ، وز مژه‌اش زخم زنی
نیش بارے مزن ، اے دیده ، اگر نوش نه ای

۱۷۸۳

خنده را سوختنِ جانِ من آموخته ای
غمزه را غارتِ ایمانِ من آموخته ای

جان به بازی ببری از من و بازم ندهی
این چه بازیست که بر جانِ من آموخته ای ؟

میزنی بر منِ سرگشته که سر بازی کُن
گوی بازی تو به چوگانِ من آموخته ای

طرّه را بشکنی و باز ببندی ، دانم
این شکست از پیِ پیمانِ من آموخته ای

به چشمم کُنی و غرقه شوم بر لکَشی
گرچه به طوفان ِ من آموخته ای

گرد ، اے دل و خون شو که ترا فرمان است
بازی تو به فرمان ِ من آموخته ای

کُنی از مژه سحر از پی ِ خسرو هردم
عملها له ز دیوان ِ من آموخته ای ؟

۱۷۸۴

آتش اندر آب هرگز دیده ای
عنبر الدر تاب هرگز دیده ای

چون دهان و لعل ِ شورالگیز ِ او
پسته و عنّاب هرگز دیده ای

شد نقاب ِ عارضش زلف ِ سیاه
شام ِ پُر سهتاب هرگز دیده ای

در صدف چون رشتهٔ دندانِ او
لؤلوی خوش‌آب هرگز دیده ای

نرگسش در طاقِ ابرو خفته مست
مست در محراب هرگز دیده ای

در غمش خسرو چو چشمِ خونفشان
چشمهٔ خوناب هرگز دیده‌ای

۱۷۸۵

باز بر خونم کمر بربسته ای
وان دو ابروی دو سر بربسته ای

من میان بربستنت را بنده ام
موی را گوئی کمر بربسته ای

میروی چون تیر و در دل میخلی
تاخود از شستِ که بیرون جسته ای

از تری آب از لبالت میچکد
بسکه الدر چشمِ من بنشسته ای

زان خطِ میگون که برگل ریختی
دفترِ گل را ورق بشکسته ای

تازه کردستی ز نم بر رویِ خود
هم به‌خونِ تازه در پیوسته ای

بر زمین پهلو نمی یارم نهاد
بسکه خسرو را به‌مژگان خسته ای

۱۷۸۶

سر در خمار، شب به کنارِ که بوده ای ؟
لبها فگار، همدم و یارِ که بوده ای ؟

سنبل به تاب رفته و نرگس به خوابِ ناز
شب تا به روز باده‌گسارِ که بوده ای ؟

شمعِ مرادِ من نشدی یک شبے تمام
ماهِ تمام ، در شبِ تارِ که بوده ای ؟

با چشمِ آهوانه که شیران کُنند شکار
اے آهویِ رمیده شکارِ که بوده ای

سروت هنوز هست در آغوشِ خاستن
اے سروِ نیم‌رُسته ، بهارِ که بوده ای ؟

زانرو که جویِ چشمهٔ خورشید خون گرفت
خونابه شویِ گریهٔ زارِ که بوده ای ؟

کارت چنین که پردهٔ دلها دریدن است
امشب به پرده محرمِ کارِ که بوده ای ؟

ما را ز اشک صد جگرِ پاره در کنار
تو پارهٔ جگر به کنارِ که بوده ای ؟

بر ریشِ خسروت نمکے هم دریغ بُود
مرهم‌رسانِ جانِ فکارِ که بوده ای ؟

۱۷۸۷

اے ده یکے ز خوبیِ تو مه ، چگونه ای ؟
وز هر دو هفته ماه یکے ده ، چگونه ای ؟

گفتم : رسم در آخرِ آن مه به نزدِ تو
آخر رسید ، اے صنم ، آن مه ، چگونه ای ؟

تا چند گوئیَم نرسیده‌ست گاهِ وصل
آن گاه نیز میرسد ، آنگه ، چگونه ای ؟

گرچه نپرسیَم که چگونه‌ست حالِ تو ؟
بارے توان ز حالِ من آگه ، چگونه ای ؟

ره میروی و در پیِ تو صدهزار دل
اے بُرده صد هَزار دل از ره ، چگونه ای ؟

دی بوسه دادیَم چو شدم خاک بر درت
امروز خاک بوسِ درِ شه چگونه ای ؟

آیم به نزدِ تو ، چه خوش آید مرا ز تو
بر خسروت خوش آمدی ، اے مه ، چگوله ای ؟

۱۷۸۸

مشک بر اطرافِ مه آورده ای
توبه بزیرِ کنه آورده ای

بر رخِ تو کالتِ جانِ من است
از شبِ یلدا سهه آورده ای

شانه کو کمِ کرده بر فرقِ تو ره
مو کشالش رو به ره آورده ای

داده ام از دیده خون ، دل‌خستهٔ
خواستم یک بوسه ، نّه آورده ای

رسمِ تو آزردنِ خسرو شده
باز چه رسمِ تبه آورده ای ؟

۱۷۸۹

زآبِ ملاحت که رخ آلوده ای
والکه نمک بر جگرے سوده ای

داد لبت بوسه و رنجه شدی
باز ستان ، گر تو نفرموده ای

بشْنو از ارواحِ شهیدانِ عشق
زمزمهٔ عشق که نشْنوده ای

هست دوان گِردِ تو چون گردباد
جانِ عزیزان که تو بربوده ای *

دوش نشد دل که به مه بنْگرم
زانک تو اندر دلِ ما بوده ای *

لابه برآن لب چو سلّمع گریست
عربده بر فتنه چه آلوده ای ؟ *

میروم از وعدهٔ وصلت مدام
گرچه که بادست که پیموده ای

منتِ بخشیدنِ تو مهر چیست ؟
بر دلِ خسرو که ببخشوده ای

*۱۷۹۰

گرچه بهر سخن دلم از تن ربوده ای
با این همه بگوی ، که جانم فزوده ای

چشمت به غمزه بردنِ دلها نمونه ایست
تا تو بدین بهانه چه دلها ربوده ای !

رویت درونِ پرده و صد پرده چاک ازو
شادی به روزگارِ کسے کش نموده ای

بالینِ گردناک مرا طعنه می زنی
جانا ، به تکیه گاهِ غریبان نبوده ای

آسان مگیر آه و دمِ سردِ من ، ازانک
خُردی و گرم و سردِ جهان نآزموده ای *

گفتی که خون به دستِ خودت ریز، اے رقیب
شکرانه بر من است که از وے شنوده ای

کے دانی اندُهِ شبِ تنہانشستگان ؟
اے آن که مست در برِ جانان غنوده ای

اے مرغِ آب ، عبرۂ دریات سهل بُود
پروانه‌وار سینه بر آتش نسوده ای *

بدگفتِ عاشقانْت چنین کرد ، خسروا
رنجه مشو که کِشتۂ خود را دروده ای

*۱۷۹۱

تو شوخ هرکجا لبِ خندان کشوده ای
از دل بسے گره که به دندان کشوده ای

آبِ حیات می روَدت در سخن که لب
گوئی رهآبِ چشمهٔ حیوان کشوده ای

ما چون زلیم بیش که از بهرِ جانِ ما
مستی و خوی‌چکان و گریبان کشوده ای

هست از برایِ کینهٔ ما خط کشیدلت
مضمون نهان مدار که عنوان کشوده ای

فریاد رس مرا و ز فریاد وارهانْش
خسرو که هر شبی ز وی افغان کشوده ای

*۱۷۹۲

آن دل خراب شد که تو آباد دیده ای
وان سینه غم گرفت که تو شاد دیده ای

بازارِ عیش و خانهٔ هستی و کویِ عقل
ویرانه‌ها شد آن همه کآباد دیده ای

عمرےست تا به دامِ بلائے اسیر ماند
آن جانِ نازنین که تو آزاد دیده ای

نزدِ من ، اے حسود ، تو بایستی کنون
تاخان و مانِ دل همه برباد دیده ای

اے پندگوی ، همرهِ من در عدم نه ای
تا از غمِ ویَم علف و زاد دیده ای

اے مرغِ عاشق ار تو بدانستیئے وفا
در رنجِ خویش راحتِ صیّاد دیده ای

خسرو ، به بوستان چه رَوی دل دگر طرف ؟
کاش از نخست در گُل و شمشاد دیده ای

۱۲۹۳

تو با آن رُو بگو مه را ، چه باشی ؟
تو با آن رخ بگو شه را ، چه باشی ؟

ببین آئینه و خود را صفت کن
حدیثِ زهره و مه را چه باشی

دلا، زینسان چه مینالی درآن کوی ؟
گدایانِ شبانگه را چه باشی

بمیر اے مرغِ تشنه در بیابان
امیدِ ابرِ ناگه را چه باشی

چو سویت، خسروا، دارد جدا گوش
به کویش ناله و وه را چه باشی

۱۷۹۴

چه بد کردیم کز ما بر شکستی ؟
ز غم بر جانِ ما نشتر شکستی

روان شد گریه تا گیرد عنانت
گذشتی و عنان را بر شکستی

مرا در طعنهٔ خصمان فگندی
به سنگِ ناکسان گوهر شکستی

تنم خستی و خونم نوش کردی
چرا مے خوردی و ساغر شکستی ؟

دلم را خُرد بشْکستی به هجران
قوی بتخانهٔ را در شکستی

چه شکل است این که دین را غارتیدی ؟
چه ناز ست این که هم ، کافر ، شکستی ؟ *

چه بانگِ پایِ اسپ است این که در وجد ؟
نوا در حلقِ خنیاگر شکستی ؟ *

نگویم زلف کان دزدِ سیه را
نکو کردی که پا و سر شکستی

گره محکم زدی بر جانِ خسرو
که زلفِ عنبرین را بر شکستی

۱۷۹۵

چون می نرسد دست به پائے که تو داری
کمِ زانکه شوم خاکِ سرائے که تو داری

بازند جهان را به یکے داو ، ببازند
من هر دو ببازم به دغائے که تو داری

زنهار نجوئی دلِ آزردهٔ مارا
اے بادِ صبا ، گشت بجائے که تو داری

گر بد نکنی دل ، تنِ تو تن نتوان گفت
جائے ست نهان زیرِ قبائے که تو داری

افسوس بوَد جورِ تو بر هر دل و جائے
من دانم و من ، قدرِ جفائے که تو داری

صدخرقهٔ صوفی به خرابات گرو کرد
آن نرگسِ مخمور بلائے که تو داری

مشو ، زاهدِ لیک ، از بیِ من ، زانک
باز نیاید به دعائے که تو داری *

و به زبان توبه و در دل مے و شاهد
تَ ازاین صدق و صفائے که تو داری

۱۷۹۶

اره مکن راست به جائے که تو باشی
راست کُنی ، طرفه بلائے که تو باشی

چو ببینی رخِ مارا غمِ خود خور
ن که کُند یاد بهجائے که تو باشی؟

دیده نیفَتد گذرش بر تو نکوئی
ک شوم در تهِ پائے که تو باشی

که نیاری به نظر مُلکِ جهان را
کلبۂ احزانِ گدائے که تو باشی

خلقی به‌دمِ سرد بمیرد به درت ، زانک
خورشید نتابد به سرائی که تو باشی

خسرو ، اگر از شعر برانی سخنِ عشق
اَحْسَنْتَ ، زهی شعر سرائی که تو باشی

۱۶۹۶

مست آمده ای باز به مهمانِ که بودی ؟
دانم شکری در شکرستانِ که بودی ؟

ای یارِ جدا مانده ، دلِ تنگِ که جستی؟
ای یوسفِ گم‌گشته به زندانِ که بودی؟

دیوانهٔ من برسرِ کویِ که گذشتی ؟
تشویش دهِ حالِ پریشانِ که بودی ؟

می دوش کجا خوردی و ساغر به که دادی ؟
در ظلمتِ شب چشمهٔ حیوانِ که بودی ؟

آراسته و مست در آغوشِ که خفتی ؟
این بخت کرا بوده، به فرمانِ که بودی ؟

جعدت که گزیده‌ست ، لبت را که گزیده‌ست ؟
پیشِ که نشستی شب و مهمانِ که بودی ؟

حلوا همه تاراج شد ، اے دل ، تو چه کردی ؟
شهدِ که چشیدی ، مگسِ خوانِ که بودی ؟

جانِ دگرے در تنِ نالانِ که بودی ؟
کانِ نمکے در دلِ بریانِ که بودی ؟

نے بویِ گلے داری و نے رنگِ بهارے
خسرو ، تو به نظّارهٔ بستانِ که بودی ؟

۱۷۹۸

دیدی که حقِ خدمتِ بسیار ندیدی
ببْریدی و رنجِ منِ غمخوار ندیدی

بسیار کشیدم غم و رنجِ تو و اندک
آن را به میان اندک و بسیار ندیدی

آماجِ خدنگِ ستمم ساختی آخر
جز من دگرے لایقِ این کار ندیدی

بارے تو بزی شاد که داری دلِ خرّم
چونکه نشدی عاشق و آزار ندیدی

بیداریِ شبہام چه دیدی تو که هرگز
در خواب کبھے دیدهٔ بیدار ندیدی ؟

بیمار چه پرسی تو که بیمار نگشتی
تیمار چه دانی تو که تیمار ندیدی

خسرو، تو بسے غصّه کشیدی ز چنان شوخ
باز از دلِ گمراه تو انکار ندیدی

۱۷۹۹
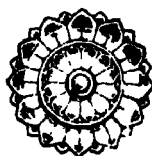
اے باد ، حدیثِ دلم آنجاش بگوئی
در گوشۂ در گوش به تنہاش بگوئی

از ہر نمط آنجا سخنے در فگنی ، پس
زانگونہ کہ دانی سخنِ ماش بگوئی

از غمزۂ او ہست ہمہ شہر بہ فریاد
آہستہ بدان غمزۂ رعناش بگوئی

با دامنِ پُر خون چو بہ بازار فتادم
حالِ منِ تر دامنِ ترساش بگوئی

گستاخیِ بوسہ نکُنم ، لیک پیامے
از ہر لبِ من با کفِ ہر پاش بگوئی

گفتی کہ کَشد دَردت از نامِ تو ، گویم
"اے کاش بگوئی و ز ما کاش بگوئی!" *

دل دادهٔ اویَم ، اگر امروز دهم جان
فردا خبرے از پیِ فرداش بگوئی

چون مردنِ من زحمتِ آن پاش نیرزد
اینجاش نخوانی و همانجاش بگوئی *

هرچند دلِ خسرو ازو سوخت ، نخواهم
کِش هیچ ملامت کُنی ، امّاش بگوئی

۱۸۰۰

اے باد ، سلامِ دلم آنجا برسانی
بوسے ز لبم بر کفِ آن پا برسانی

یکبار رسانیش سلامِ همه عشّاق
صد بار ازآنِ منِ تنها برسانی

بسیار بگردیش ز ما گِردِ سر آنگاه
صد سجدهٔ فرضش ز سرِ ما برسانی

این پیرهنِ چاک به خون غرقه که دارم
پنهان ببری از من و پیدا برسانی

دیرینه پیامی که برون داده ام از دل
پرورده به‌خونهایِ دل آنجا برسانی

کردیم به‌خونابِ جگر نقش به چهره
این قصّه به آن یوسفِ دلها برسانی

گر بر سرِ خسرو گذری ، دوست ، همانا ک
عمرِ وی ز امروز به فردا برسانی

۱۸۰۱

ای آنکه تو سلطانِ همه سیمبرانی
دستور بوَد فتنه به مُلکِ تو که رانی

صد تیرِ جفا میگذرانی ز جگرها
بازوت قوی باد که خوش میگذرانی

چشمم که دوید از پیِ دیدار لد
این است سزایش که به تیرش

سبزه که دمد از گلِ عشّاقِ تو ، اے
خنگِ تو بود سوخته ، هان تا

از آب و ِگلم گَرد بر آورد د
تا چند به دنبالِ خودم خاک خو

مارا تو مُکش در هوسِ آن لبِ
این سوی درآیم ، گرم آن سو

گفتی که زبانیم جز از تو همه کس
مارا ِبکُش کر تو حیاتِ

هستی تو اگر شاد به رنجیدن
من سینه کُنم پاره ، تو گر جام

۱۸۰۲
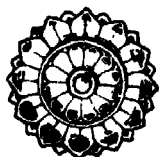
شتر بانا ، دمے محمل میارای
رها کُن تا ببوسم ناقه را پای

نهادند آشنایان بار بر دل
دلم رفته‌ست و بارش مانْد برجای

روان شد محمل و جانم به دنبال
جرس می نالد و من میکنم وای *

ندیدم ره چو غایب شد ز چشمم
غبارِ بُختیانِ دشت‌پیمای

تو ، اے کت بر شتر آبِ حیات‌است
به‌وادی تشنه می میرم ، ببخشای

بیابانِ پیشِ چشمم گشت تاریک
مهِ محمل‌نشینم ، پرده بگشای

دلم چون همرهش شد گویش ، اے باد
که جان هم میرسد ، تعجیل منمای

خوشی بر مردنم آخر نیارم
بدین دُوری همم منزل مفرمای

رسید آن ماه چون خسرو به منزل
تو ره می بین و رُو بر خاک می سای

۱۸۰۳

مرا زان میرِ خوبان نیست روزی
گدایان را ز شاهان نیست روزی

به سنگے چون سگان خرسندم از دُور
کَرم چوے ز دربان نیست روزی

ز من زایل کُن، اے جان ، زحمتِ خویش
چو درمانت ز جانان نیست روزی

، اے اسکندر ، از همراهیِ خضر[۳]
چون آبِ حیوان نیست روزی

حیله چند بتوان زیست آخر
دارم کِش از جان نیست روزی

ں بردم به رویش ، گفت بختم
ا از گلستان نیست روزی

و جان و خِرد بردی ، ترا باد
بارے ازایشان نیست روزی

دردت باد روزی‌مند جانم
دردے کِش ز درمان نیست

سود از گریهٔ خسرو دراین غم ؟
کشتش را ز باران نیست روزی

۱۸۰۴
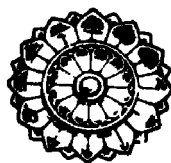
چه کردم کآخرم فرمان نکردی
بدیدی دردم و درمان نکردی

ز هجران ِ تو کفرے هست برمن
شب ِ کفر ِ مرا ایمان نکردی

به دشواری برآمد جانم از تن
ببردی جان ِ من ، آسان نکردی

چه جانها کان به وجه ِ بوسهٔ تو
برفت و نرخ را ارزان نکردی *

به گریه خواستم وصلت دراین ملک
گدای ِ خویش را سلطان نکردی

به کویت آرزومندان نمودند
نگاهے جانب ِ ایشان نکردی *

ترا گفتم که یک روزے مرا باش
برفتی از من و فرمان نکردی

دلم بردی و گفتی خواهمت داد
چو رفتی، بیش یادِ آن نکردی

ندیدی عیشِ خسرو تلخ هرگز
به حلوایِ لبش مهمان نکردی

۱۸۰۵

چنین کان خندهٔ شیرین تو کردی
هلاکِ عاشقان آئین تو کردی

جفا میکرد بر من خود زمانه
بلایِ عشق تا شد، این تو کردی

نکردی رد سؤالِ بوسه هرگز
گدائی بر دلم شیرین تو کردی

ترا من دل سپردم ، لیک جایش
درآن گیسوی چین بر چین تو کردی

نه مردِ عشق بودم من ، ولیکن
مگس را طعمۂ شاهین تو کردی

مبادا نامِ غم هرگز بر آن دل
مرا گرچه چنین غمگین تو کردی

مرا این ماجرایِ دیده با تست
چنینم بیدل و بے دین تو کردی

تو خوبان را نمودی پیشم ، اے چشم
ستم بر جانِ من چندین تو کردی *

نگفتم بد ترا ، اے عشق ، هرگز
که قصدِ خسروِ مسکین تو کردی

۱۸۰۶
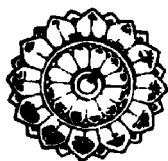
ز رحمت چشم بر چاکر نداری
نداری رحمت ، اے کافر ، نداری

دلم بردی و خوشتر آنکه گر من
بگویم بیدلم ، باور نداری

مگو در من مبین ، در دیگران بین
که مثلِ خویش در کشور نداری

به پشتِ پایِ خود بنگر که وقت است
ازاین آئینۂ بہتر نداری

کله را کج منِه چندین بر آن سر
که تا با ما کجی در سر نداری

بخور خونِ دل و دیده کن ، اے آب
نه خونِ من که خواب و خور نداری

چو دل برداشتن اندیشه ات بوُد
چرا سنگے به کُشتن بر نداری ؟

حدیثِ خسرو اندر گوش میکُن
ز بهرِ گوش اگر گوهر نداری

۱۸۰۷

شکستی طرّه ، تا در سر چه داری ؟
نگوئی کینه با چاکر چه داری ؟

کله کج کرده‌ای از بهرِ آن راست
که خون ریزی ، دگر در سر چه داری ؟

مسلمان کُشتن اندر مذهبِ تست
بجز این خود تو ، اے کافر ، چه داری؟

مسلمانی ست این ، آخر نه کفرست ؟
ستم را ، بیوفا ، داور چه داری ؟

ربودی جان ز خَلقی از نگاهی
کنون تا چشم دیگر بر چه داری ؟

ورق چون داغ شد ، ابتر نگردد
چو داغم کرده ای ، ابتر چه داری ؟

اگر من گفته‌ام کز تو صبورم
دروغی گفته ام ، باور چه داری ؟

غمی دادی و آن دل را سپردم
من اینک حاضرم ، دیگر چه داری ؟

کرَم دیوانه خواهی داشت در دشت
میان بر بسته‌ام بر هرچه داری ؟

فتاده سوختم بر خاکِ راهت
چنینم خاک و خاکستر چه داری ؟

بر آبِ دیدهٔ خسرو ببخشای
چو جان ترکرد ، چشمش تر چه داری ؟

۱۸۰۸

مرا چند آخر از خود دُور داری؟
دلم را درهم و رنجور داری

روا داری که با آن رُوی چون شمع
شبِ تاریکِ ما بے نور داری

میانِ داری چو زنبورانِ کافر
مژه کافر تر از زنبور داری

ز رسوائی مرنج ، آخر محال است
که عاشق باشی و مستور داری!

بتے گر داری ، از فردا میندیش
که در خانه بهشت و حور داری

تو آنِ سلطانِ خوبانی ، نگارا
که همچون فتنه صد دستور داری

ز چندان دل که ویران کردهٔ تست
چه باشد گر یکے معمور داری ؟

چو آتش در زدی ، بارے همین بین
چنین باشد که خود را دُور داری

معافی ، گر نمی پرسی ز خسرو
که خوبی و دلِ مغرور داری

۱۸۰۹

دلا ، با غمزهٔ خوبان چه بازی ؟
بگو با تیغِ خون افشان چه بازی ؟

مرا گوئی که با من بازئے کُن
کُنم ، جانا ، ولے با جان چه بازی ؟

ز جان سیر آمدستم من ، وگرنه
مرا با آن لب و دندان چه بازی ؟

تفحّص کُن که حالِ کُشتگان چیست ؟
چه رانی مرکب و چوگان چه بازی ؟

چرا بر خود نمی بخشائی ، اے دل
برِ کافر مسلمانان چه بازی ؟

چه پوشی دردِ خود از بیمِ جانے
چنین عشقے ، بگو ، پنہان چه بازی ؟ *

نه از یارست خوشتر ، آنکه بینی
نه از عشق است بهتر ، آنچه بازی

مکُن خسرو که بازی نیست این کار
ترا با ساقِ سلطان چه بازی ؟

۱۸۱۰

رخساره چه میپوشی ، در کینه چه می کوشی ؟
حالِ دلِ مسکین را میدانی و میپوشی

گر نرخ به جان سازی ، ور عمر بها گوئی
از دیده خریدارم هر عشوه که بفروشی

گفتی که ز مے هردم سودای دلے دارم
تا خون که خواهد بود آن باده که می نوشی

از درد فراقت من بیم است که جان بدهم
ساقی دو سه مے برده با داروی بیهوشی

شب رفت ، چراغ ما از سوز نمی شیند
اے شمع ، تو هم دانم آتش‌زدهٔ دوشی

زین دیدهٔ بے فرمان خون چند خورم آخر
یکبار ز سر بگذر ، اے سیل که بر دوشی :

گر فتنه ز چشم آمد ، اے دل ، تو چرا مانی
ور سوخته شد عاشق ، عارف ، تو چرا جوشی

غم بست لبم آخر ، درد دل بیماران
از ناله شود ورزش ، زو مرده به خاموشی

گفتم که کُنم یادش تا دل به نشاط آید
چون کار به جان آمد ، خوش وقتِ فراموشی

گر خالِ بُناگوشت دل بستد و منکِر شد
بارے تو گواهی ده ، اے دُرِّ بَناگوشی

خسرو ، ز رخِ خوبان گفتی که کُنم توبه
کارے که ز تو ناید ، بیهوده چرا کوشی ؟

۱۸۱۱

اگر تو سرگذشتِ من بدانی
دگر افسانۂ مجنون نخوانی

همی گوید "برو بیدار می باش
مکُن تعلیم سگ را پاسبانی"

ز من پرسی که همدردان چه کردند ؟
ترا دادند جان و زندگانی

مرا گِردِ سرِ آن چشم گردان
که تا بر من فتد آن ناتوانی

نماندم استخوانے هم که بارے
سگِ تو باشد از من میهمانی

طبیبم داغ فرماید ، نداند
که صد جا بیش دارم در نهانی

به بالینش منالید ، اے اسیران
که بس شیرین بوَد خوابِ گرانی

مرا جان در وفاداری برآمد
هنوز اندر حقِ من بدگمانی

به قتلِ خسرو آمد عشق و شادم
که بارے همرهے شد آن جهانی

۱۸۱۲
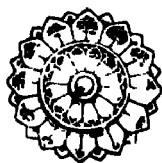
نگارینِ مرا شد نوجوانی
که نو بادش نشاط و کامرانی

خطش پیرامنِ لب، گوئیا خضر
برآمد گِردِ آبِ زندگانی

بمیرم بر سرِ کویش که باشد
سگانِ کویِ او را میهمانی

نه بر رویت خطت، اے آیتِ حسن
که هست آن فتویِ نامهربانی

من از باغِ تو گر برگے نبندم
تو بارے بر خور از شاخِ جوانی

غمے چون کوه بر جانم نهادی
تو باقی مان که من بردم گرانی

چه یارد گفت در وصفِ تو خسرو
که هرچ اندر دل آرم ، بیش ازآنی

۱۸۱۳

سزد گر نیکوئی در من نبینی
که خود کام و جوان و نازنینی

به گاهِ خنده چون دندان نمائی
مرا اندر میانِ چشم شینی

مسلمان دیدمت ، زان دل سپردم
ندانستم که تو کافر چنینی

مه و خورشید را بسیار دیدم
بهی از هرکه میگویم ، نه اینی

به عیشِ خوش‌ترش خوشنودم از تو
که گاهے سرکه گاهے انگبینی

ز جان آیم به استقبالِ تیرت
که بر من راست کرده در کمینی

بیا گر دُر همی چینی ز چشمم
به شرطِ آنکه مهره بر نچینی

۱۸۱۴

دیوانه شدم ز یارِ بدخوی
بیگانه‌پرست و آشنا روی

دل بردنِ عاشقانست خوّیش
من جان نبَرم ازان جفاجوی

از جعدِ تَرش تنِ چو مویم
در تافته گشت موی در موی

پرسند نشانِ صبر ، گویم
کامے دوسه از عدم بر آن سوی

خواهم به درت روَم به صد آه
سوزم سر و پایِ خود درآن کوی

او گرچه به سوزِ من نبیند
بارے رسدش ز داغِ من بوی

ساقی ، به زکاتِ مے پرستان
از من به دو جرعه غم فرو شوی

اے دیده ، به سوزِ من ببخشای
کامروز تُراست آب در جوی

خسرو چو به نیک گوئیِ تست
یاد آر او را به گفتِ بدگوی *

۱۸۱۵

بر لب اثرِ شراب داری
وز غمزه خیالِ خواب داری

شب خسپی و ما کُنیم فریاد
آگه نشوی ، چه خواب داری ؟

نارُسته ز پوست می نماید
خطّت که ز مشکِ ناب داری

در آبِ حیات غرقه شد خضر[۴]
زان سبزه که زیرِ آب داری

تریِ خطت بجایِ خویش است
هرچند بر آفتاب داری

لب از تو و دل ز من ، خوشی کُن
چون هم مے و هم کباب داری

خون ریز که گر بپرسدت کس
در هر مژه صد جواب داری

گفتی کُنمت به غمزه بسمل
بسم الله اگر شتاب داری

گر کُشتنی است بنده خسرو
بیهوده چه در عذاب داری ؟

۱۸۱۶

جانا ، تو ز غم خبر نداری
کز سوزِ دلم اثر نداری

بردار چو بر درت فتادم
یا - خود فگنی و بر نداری

تا کے به جوابِ تلخ سوزی
نے آنکه به لب شکر نداری

جایِ تو دلِ من است ، بنْشین
دل جایِ دگر اگر نداری

میکُن ز جفا هر آنچه خواهی
دانم که جز این هنر نداری *

اے غم ، تو ز جانِ من چه خواهی ؟
یا کارِ دگر مگر نداری

خسرو ، تو به راهِ خوبرویان
یکسر چه روی ، دو سر نداری

۱۸۱۷

نے کارِ کسے ست عشقبازی
کو دل ننهد به جانگدازی

عشقے که نه جان دهند در وے
بازی باشد ، نه عشقبازی

می آئی و می چکد ز تو ناز
کز سر تا پای جمله نازی

تن غرقهٔ خونست ، سجده بپذیر
کاین جامه نمی شود نمازی

محمود وشانِ عشق را کُشت
حسنت به کرشمۂ ایازی

زلفت که حدیثِ او درازست
آموخت شبِ مرا درازی

از غمزۂ تو کجا رهد دل
این کافر و آن کُشندہ غازی

بر یادِ تو میزئم ، ولے جان
تا کے ماند به چارہ سازی

خسرو چو نهاد سر به تسلیم
بارے بکش ، ار نمی نوازی

۱۸۱۸

اے بردہ دلم به دلستانی
هم جانِ منی و هم جهانی

جانِ میرودم برون و غم نیست
غم زانْست که درمیانِ جانی

دُود از دلِ عاشقان بر آرد
حسنِ تو ز آتشِ جوانی

از سوزِ غمِ تو بر نخیزم
با آنکه بر آتشم نشانی

بگْشای دهانِ خویش تا دست
شوئیم ز آبِ زندگانی

هرشب منم و خیالِ زلفت
شبهای دراز و پاسبانی

من خواهم داد جان به عشقت
هرچند تو قدرِ آن ندانی

از دوستیِ تو ناتوانم
اے دوست ، ببَر اگر توانی

خسرو که بمرد ، زنده گردد
گر دم دهدش مسیحِ ثانی

۱۸۱۹

ای آنکه تمام هم چو ماهی
با زلفِ چو چترِ پادشاهی

مردم ز برایِ نقش و زلفت
از دیده برون کَشد سیاهی

گر خطِّ سیاهِ خود ببینی
بر مشک دهی به خون گواهی

ای زلفِ ترت مراغه کرده
بر رویِ تو چون در آب ماهی

آخر چه شود گر از لبِ خویش
یک بوسه برایِ من بخواهی

از خسروِ خسته رُو بگردان
زان رُو که تمام همچو ماهی

۱۸۲۰

ای مردمِ دیدهٔ نکوئی
شاد آنکه درونِ چشمِ اوئی

من بی تو چگویمت که چونم
بی من تو چگونه ای ، نکوئی

سیب ارچه ترست ، آبِ او را
چاهِ زنخِ تو بَرد گوئی

بر پسته لبِ تو تا نخندید
از پسته نرفت تنگ خوئی

بر مُشک دهی به خون گواهی
گر طرّهٔ خویشتن ببوئی

گُل پیشِ تو ، گر به باغ رانی
خیزد به هزار تازه روئی

دریاب که گوهرے چو اشکم
در خاک نیابی ، ار بجوئی

من پای ز آبِ دیده شُویم
تو دست ز خونِ من نشُوئی

با اینِ همه از تو چشمِ بد دُور
اے مردمِ دیده را نکوئی

۱۸۲۱

بخرام ، اے سروِ روان کز باغِ رضوان خوشتری
دلدادگانِ خویش را میکُش که از جان خوشتری

در هوشیاری مهوشی ، سرمست و غلتان دلکشی
چون سوکنی شاله کَشی ، طرّه پریشان خوشتری

چوگانت سرجو از همه ، سر بُرد چون گو از همه
خوش می بَری گو از همه ، در لعبِ چوگان خوشتری

با آنکه خوش باشد چمن با سرو و نسرین و سمن
بسیار دیدم در تو من ، بسیار ازایشان خوشتری

هرچند می بینم ترا ، تشنه‌ترست این دل مرا
خواهم بیاشامم ترا کز آبِ حیوان خوشتری

گرچه جوانی خوش بوَد ، بے تو اندام خوش بوَد
ور زندگانی خوش بوَد ، حقّا که تو زان خوشتری *

بارے چه باشد دل ببین کانجا کُنی منزل گزین
در چارسویِ دل نشین کز هشت بُستان خوشتری

نقشِ تو ، اے شمعِ چِگل، بیرون دهم زین آب و گِل
لیکن توئی چون کنجِ دل ، در کنجِ ویران خوشتری *

دارم به دل دردِ قوی ، میخواهمش منزل قوی
با آنکه دردِ خسروی ، لیکن ز درمان خوشتری

۱۸۲۲

اے قامتت چون شاخِ گُل ، از برگِ گُل خندان تری
چون لالۂ تر نازکی ، چون سرو در بستان تری

گُل داشت وقتے بوی تو ، آمد به دعوی سوی تو
از آفتابِ روی تو شد خشک با چندان تری

یارب چه اندامِ تراست آن کت به پیراهن دراست
آبِ حیات ارچه تراست ، امّا ندارد آن تری

اکنون که برنا میشوی ، آرامِ دلها میشوی
هرچند دانا میشوی ، از کودکان نادان تری

با عهدت ، اے پیمان‌شکن ، گفتی نمی یارم سخن
کز عهدِ زلفِ خویشتن بدعهد و بدپیمان تری

یوسف[۴] به هفده قلب اگر ارزان بوَد اندر نظر
گر جان دهم عالَم به سر ، از وے بسے ارزان تری

گفتِ منّت آید گران ، وز همچو من تو برگران
خوبی و رعنائی ، ازآن هر روز نافرمان تری

سلطان کُند گر هر زمان تیغِ سیاست را روان
تو در سیاست جانِ جان ، حقّا کزو سلطان تری *

گر جان کنَد خسرو زیان ، با تو چه در گیرد ازآن
کز بهرِ جانِ عاشقان هر روز نافرمان تری

۱۸۲۳

اے مه ، بدین چابک روَی ، از آسمانِ کیستی ؟
وے گُل ، بدین نازک‌تنی ، از بوستانِ کیستی ؟

سیمین‌تنی از بادِ تر ، در لب ز شیرینی اثر
با قامتے چون نیشکر پسته‌دهانِ کیستی ؟

بادامِ چشمت پُر فتن ، عنّابِ لعلت پُرشکن
با ما نمیگوئی سخن ، بسته‌دهانِ کیستی ؟

ترکی ، ولے یغما نه ای، می بینمت تنها نه ای
بارے ازآنِ ما نه ای ، آخر ازآنِ کیستی ؟

نے سر به پیمان می بری ، نے هیچ فرمان می بری
ره میروی ، جان می بری ، سروِ روانِ کیستی ؟

از غمزهٔ بیباکِ تو شد جانِ مردم خاکِ تو
اے من سگِ فتراکِ تو ، مطلق‌عنانِ کیستی ؟

مینالد از غم چون جرس خسرو ، بگوئی یک نفَس
کاے مرغِ نالان در قفس از گلستانِ کیستی ؟

۱۸۲۴

زینسان که از هر موی خود زنجیرِ صد دل میکُنی
مردن هم از گیسوی خود بر خَلق مشکل میکُنی

هم جان و تن مأوایِ تو ، هم دیده و دل جایِ تو
اے از تو ویران خانه‌ها هرجا که منزل میکُنی *

بیرون میا در آفتاب ، آزرده میگردد تنت
یا رویِ خود با رویِ او نسخه مقابل میکُنی

دلها بَری و خون کُنی ، اے ظالم ، آخر رحمتے
آن دل که خواهی کرد خون بهرِ چه حاصل میکُنی

با خار و خس خاکِ رهش کردم به دیده ، گفت چون
می نایم از لنگ اندرون ، خانه چه کهگل میکُنی *

بر من چه غمزه میزنی ، کآمد به لب جانم ز غم
این جانِ یک دم مانده را بهرِ چه بسمل میکُنی؟ *

اے پندگو ، گر شد فزون از خوردنِ خونِ جگر
چون من نخواهم زیستن دانم چه بر دل میکُنی *

خاکِ رهِ خود میکُنی آلوده از خونِ کسان
چون حقِ چشمِ ماست این ، بهرِ چه بسمل میکُنی ؟

خسرو که در چاهِ زنخ اندازی و بر ناریش
جادوست ، پس او را نگر ، در چاهِ بابل میکُنی ؟

۱۸۲۵

اے چهرۂ زیبای تو رشکِ بتانِ آزری
هرچند وصفت میکُنم ، در حسن ازآن زیباتری

هرگز نیاید در نظر نقشے ز رویت خوبتر
شمسی ندانم یا قمر ، حوری ندانم یا پری

آفاق را گردیده ام ، مهرِ بتان ورزیده ام
بسیار خوبان دیده ام ، امّا تو چیزِ دیگری

اے راحت و آرامِ جان ، با قدِّ چون سروِ روان
زینسان مرو دامن‌کشان ، کآرامِ جانم می بری

عزمِ تماشا کرده ای ، آهنگِ صحرا کرده ای
جان و دلِ ما برده ای ، این است رسمِ دلبری

عالَم همه یغمای تو ، خَلقے همه شیدای تو
آن نرگسِ رعنای تو آورده کیشِ کافری

خسرو غریب است و گدا ، افتاده در شهرِ شما
باشد که از بهرِ خدا سویِ غریبان بنْگری

۱۸۲۶

جان به فدات میکُنم ، بوکه ازآنِ من شوی
مرده تنیِ من ببین ، کوش کزآنِ من شوی

شد به یقینِ دیگران ماهِ تمام رُویِ تو
چشمهٔ آفتاب شو ، گر به گمانِ من شوی

چند به چربیِ زبان همچو چراغ سوزیَم
سوخته عاقبت کُهے هم به زبانِ من شوی

گر به فغانِ من ترا دردِ سرے ست ، باز ده
نیستم آن طمع که تو دردسِتانِ من شوی

نیم بگیرم از برت ، گر بکُنی عنایتے
وام بخواهم از لبت ، گر تو ضمانِ من شوی

بر گذرِ دو چشمِ من کآب روانْست در گذر
پیش که غرقه ناگهان زآبِ روانِ من شوی

فتنهٔ خسروی به رخ ، پهلویِ من نشین دمے
بو که به چیزے از بلا ، فتنه‌نشانِ من شوی

۱۸۲۷

نیست دلے که هردمش آفتِ دین نمیشوی
مهر فزون نمیشود تا تو به کین نمیشوی

صد ستم و جفایِ تو یاد نمی کُنم به دل
هیچ فرامشم به دل ، اے بتِ چین ، نمیشوی

می نگری در آینه ، من ز قرار میشوم
گرچه تو نیز میشوی ، لیک چنین نمیشوی

از تو چنین که میرسد نور به ماهِ آسمان
در عجبم که تو چرا ماهِ زمین نمیشوی !

جانِ کسان که میشود هر شبی ار به کم
خود دلِ تو نمیشود تا تو به کین

جور و جفا نبُود بس ، بر سکنات
بارے ازآن بتر مشو ، گر به ازاین

آخر امیدِ پایِ تو داشت سرم به
گبر که از کرشمه تو بر سرِ این

چون دلِ خسرو از غمت گوشه نشینِ
وه که تو هیچگه بر او گوشه نشین

۱۸۲۸

قصدِ که داری ، اے پسر ، باز چنین که
کآفت و فتنهٔ نوی در دل و دین که

باز دگر بلایِ جان آمد و تا گرفـ
تا به تو افتدش نظر ، مست چنین کـ

غمزه بس است قتل را، تیر و کمان چه میبری؟
غصّه همی کُشد مرا، زین به کمین که میروی

گرچه نمی کُشی مرا، هم نفسے ز پا نشین
بر منِ خسته جان و دل از تو همین که میروی

میروی اندرونِ جان ور به‌دروغ گویمت
سر بشگاف، جان بکن، نیک ببین که میروی

خَلق نداند اینکه هست از پیِ فتنه رفتنت
خسرو اگر نمیشود بر سرِ این که میروی

۱۸۲۹

میگذری که سینه را وقفِ هوایِ خود کُنی
من که بوم که بر دلم داغِ جفایِ خود کُنی

گویمت این چنین مرو، وز بدِ چشم کُن حذر
لیک تو گفت نشنوی، کار برایِ خود کُنی

حیف بوَد که در روش پای تو بر زمین رسد
دیده به خاک می نهم ، گر ته پای خود کُنی

ماهی و آفتاب‌سان گرم بر آسمان روَی
آه مرا اگر شبی راهنمای خود کنی

گفتی اگر نگه کُنی دو رخ من سزا کُنم
آینه گر کُنی نگه ، هم تو سزای خود کُنی

جان تو هست در دلم ، وز سر لطف و مردمی
هرچه بجای دل کُنی ، آنکه بجای خود کُنی

خسرو از اشتیاق تو سوخته گشت و وقت شد
گر نظرے به مرحمت سوی گدای خود کُنی

۱۸۳۰

دست به گُل نمیزنی ، زانکه نگار من توئی
بوی سمن نمی‌کَشم ، زانکه بهار من توئی

روی زمین گر از صبا سبزگهِ شگوفه شد
من چه کره کنم ازآن ، لاله عذارِ من توئی

گر ز قرار میرود هوشِ من از تو ، گو برو
من به قرارِ خود خوشم ، هوش و قرارِ من توئی

گرچه سوارِ آسمان خانه‌به خانه میرود
کے نگرم به سویِ او ، فتنه سوارِ من توئی

چشمِ من از نگارِ خون نقشِ تو میکند به رخ
دل بنهم به نقشِ او هرچه نگارِ من توئی

خسروِ خسته بر درت کُشتهٔ تیرِ غمزه شد
هیچ نگفتی ، اے فلان ، کُشتهٔ زارِ من توئی

۱۸۳۱

کج کلها ، کمان کشا ، تنگ‌قبایِ کیستی ؟
لابه گرا و دلبرا ، عشوه نمایِ کیستی ؟

زیرِ کلاه جعدِ تو برکمرت کشیده سر
بسته به چابکی کمر چست‌قبای کیستی ؟

مرکبِ ناز کرده زین ، داده به تیغِ غمزه کین
ساخته آمده چنین باز برای کیستی ؟

سینهٔ بنده جای تو ، دیده به زیرِ پای تو
ما همه در هوای تو ، تو به هوای کیستی ؟

تا رخِ خود نموده ای ، جان ز تنم ربوده ای
کاهشِ من فزوده ای ، مهرفزای کیستی ؟

خانهٔ جان همی بری، دانهٔ دل همی خوری
لیک بلند می پری ، مرغِ هوای کیستی ؟

خسروِ خسته را سخن بسته شد از تو در دهن
طوطیِ شکرینِ من ، لغز نوای کیستی ؟

۱۸۳۲
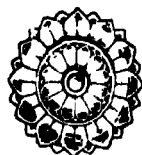
ز غبارِ خنگِ تو یافته دیدهٔ روشنی
بهشوخی و خوشی گِردِ هلاکِ من تنی

ز شوق چون توئے دُود برآمد از دلم
لهای تو آفتی ، دوست نه ای ، تو دشمنی

خدای دست را پیش از آستین مکُش
زبان بَری تو از ریزشِ خونِ چون منی

ور و بهدامنم پاک بکُن دهان و لب
کُنم از این سپس دعویِ پاکدامنی

ِ مهر وانگهی بر دلِ خسته رخنهها
منست آخر این ، چند نمک پراگنی

ذرِ براقِ تو خاک شد استخوانِ من
عنایتم ، گر نظرے در افگنی

اے که سوار میروی ترکشِ ناز بر کمر
زین چه که غمزه میزنی ، تیر چرا نمیزنی ؟

دل که بسوخت در غمت، طعنه چه میزنی دگر ؟
شیشهٔ نازکِ مرا سنگ مزن که بشکنی

کبرِ تو ارچه میکشم ، زانکه لطیف و دلکشی
خوب نباید ، اے پسر ، از چو توئے فروتنی

خسروِ خسته پیش ازین داشت رعونتے به سر
چون بهریاضتِ غمت جمله ببُرد توسنی ؟

۱۸۳۳

رخِ خوبت به چه مانَد ، بهگلستان و بهاری
چشمِ مستِ تو بدان نرگسِ رعنایِ خماری

میروی در ره و میگردد جان گِردِ سرِ تو
هم بدان گونه که گِردِ سرِ گُل باشد خاری *

تیغ بگذار که بارے حقِ عشقت بگذارم
گر نه آنی تو که با ما حقِ صحبت بگذاری

بیهده‌ست این که سرِ کویِ تو بارانِ دو چشم
کز وفا خوشه نیابم که تو این تخم بکاری *

شادمانم به غمت گرچه دلِ سوخته خون شد
شاد بادا دلِ تو گرچه ز ما یاد نیاری

صیدِ آن چشم شدم ، گر کُشدم نیست ملامت
گر بجویند ز ترکان دیتِ خونِ شکاری

اے خیالِ رخِ آن یارِ جدامانده درین دل
او چو مہمان نرسد، خانه به صورت چه نگاری ؟

اے که بے فایده پندم دهی ، آن روی ندیده
گر ببینیش تو هم گوش به آن پند نداری

آبگینه‌ست دلِ نازکِ بے طاقتِ خسرو
بشکند وه که چنین گر تو ز دستت بگذاری

۱۸۳۴

خواستم زو آبروئے ، گفت ''بیہودہ مگوی
عاشقان را زآبِ چشمِ خویش باشد آبروی''

بر سرِ خاکِ شہیدِ عشق حاجت خواستم
گفت ''نامِ دلبرِ ما گو ، ولے حاجت مگوی''

آبِ چشمم شُست خون و خونِ چشمم گشت آب
پندگویا، بنْگر این خوناب و دست از من بشُوی

دی بہ بازارے گذشتی ، خاست ھوئے آنچنان
جان و دل کردند خَلقے گم درآن فریاد و ھوی

جانِ من گم گشت و میجویَم ، نمی یابم نشان
چون تو در جانِ منی، بارے چنین خود را مجوی

در خرابیہای ِ ھجران گر تو در خسرو رسی
در بیابان کے روَد بہرِ رضای ِ تشنہ جوی

۱۸۳۵

بازِ این ابرِ بهاری از کجا آید همی؟
کز برای جانِ مسکینان بلا آید همی

من نخواهم زیست، این بو می شناسم کز کجاست
خونِ من در گردنش، بر من چه‌ها آید همی

رو بگردان، ای صبا، بر من ببخشای و بیا
کز تو بوی آن نگارِ آشنا آید همی

بوی گل گه گه که می آید، ز من جان میرود
زانکه من میدانم و من کزکجا آید همی

یار حاضر، من نمیدانم ز بیهوشیِ خویش
کوست این یا میرسد یا رفت یا آید همی

صبر فرمایند و من بیخود که دردِ عشق را
دل که رفت از جایِ خود، کمتر به جا آید همی

خَلق گوید ، خسروا ، غم کُشت ، از خود یاد کُن
در چنین اندیشه یادِ خود کرا آید همی؟

۱۸۳۶

سبزه نوخیز است و باران دُرفشان آید همی
میلِ دل بر سبزه و آبِ روان آید همی

ابرِ گوهربار پنداری که از دریا کنار
بارِ مروارید بسته کاروان آید همی

جایِ آن باشد که دل چون گُل ز شادی بشْکفد
کز صبا امروز بویِ آن جوان آید همی

میرود آن نازنین گیسوکشان از هرطرف
صد هزاران دل به دنبالش کشان آید همی

جانِ من گر زنده ماند جاودان نبوَد عجب
کآبِ حیوان از لبت در جویِ جان آید همی

وه که هرشب با چنان فریاد کاندر کوی تست
خواب در چشمت ندانم بر چه‌سان آید همی

باد هردم تازه‌تر گلزار حسنت کز چه رو
هر سحر خسرو چو بلبل در فغان آید همی

۱۸۳۷

باز بهر جان ما را ناز در سر میکنی
دیدهٔ بیننده را هردم به‌خون تر میکنی

گر چو مویم میکنی، بهر عدم هم دولت است
زانکه ره دورست و بار من سبک‌تر میکنی

آفتابی تو، ولے زانجا که روز چون منےست
کے سر اندر خانهٔ تاریک من در میکنی

گفتی از دل دور کن جان را و هم با من بساز
شرم بادت خویش را با جان برابر میکنی

میکُنی آن خندهٔ تا ریش ِ من بهتر شود
باز خنده میزنی وآزار ِ دیگر میکُنی

اے بت ِ بدکیش ، چشم ِ نامسلمان را بهوش
در مسلمانی چرا تاراج ِ کافر میکُنی ؟

هر زمان گوئی که حال ِ خویش پیش ِ من بگوی
آرے آرے ، گفت ِ خسرو لیک باور میکُنی

۱۸۳۸

اے پریوش ، هرچه رسم ِ مردمی کم میکُنی
میکُنی دیوانه و دیوانه‌تر هم میکُنی

زلف ِ تو از بّردلی صد قلب ِ دلها را شکست
بس که تو بر تو دلش در زیر ِ هر خم میکُنی

بر درت جان میکَنم، مزدم ز رویت یک نظر
شاه ِ خوبانی ، چرا مزد ِ گدا کم میکُنی ؟

خاست طوفانے هم از خاکِ شهیدان زآستانْت
وه چگونه خسپد آن خونها که هردم میکُنی ؟

کَشتگانت را بهآبِ دیده میشویند خَاق
اے عفاک الله تو بارے دیده را نم میکُنی

شعلههایِ خود، دلا، روشن مکُن هرجا، ازآنک
تازه داغے بر دلِ یارانِ محرم میکُنی

دردِ خسرو را زیادت میکُنی ، اے پندگو
تو حسابِ خویش میدانی که مرهم میکُنی

۱۸۳۹

هر زمانے از کرشمه خویشتن بینی کُنی
چند کافرکیش باشی ، چند بے دینی کُنی ؟

صورتِ چین نایدت از هیچ روئے در نظر
با چنان رُو گر نظر در صورتِ چینی کُنی

آینه کو تا ببینی و ببوسی لعلِ خویش
وز دهانِ خویشتن هردم شکرچینی کُنی

گر به رویِ زُهرهٔ گردون کنی دندان سفید
بر شرف‌جایِ سمت گوئی که پروینی کُنی

آینه بینی و پس گوئی که من خود بین نیم
چون ببینی آینه ، ناچار خودبینی کُنی

گوئی اندر گیسویِ مشکینِ من مسکین شوی
گر همان سودا نبینی ، بر که مسکینی کُنی

مستِ حسنی و ز خویِ بد توئی نُقلِ تُرش
جانِ خسرو هست ، اگر رغبت به شیرینی کُنی

۱۸۴۰

چترِ عنبروش کُن از گیسو که سلطانِ منی
ترک لشکرکش کُن از مژگان که خاقانِ منی

؛ کن ، ببند آن روزنِ خورشید را
نیست حاجت ، چون تو مهمانِ منی

من گم‌گشت بهشت ، نیست آن جایِ دگر
ِدی جانِ من یا خود تو هم جانِ منی

ت جوهرت را خود نمیدانم که چیست ؟
بر من که مورم چون سلیمانِ منی

م باشی و هرگز سایه بر من نفْگنی
، آخر ، اے سرو، از گلستانِ منی

ل بُردی و میخواهی که امشب خون کُنی
بحل کردم ، اگر حَجّاجِ قربانِ منی

کردند خَلقے ، بس‌که ناحق کُشتیَم
نزدیکِ خَلق ، امّا مسلمانِ منی

تو مهمانی و آنکه خانهٔ خسرو غمت
ین خواب است ، اے یوسف ، به زندانِ منی

۱۸۴۱

گر تو سیمینِ سرو را شکلِ سرافرازی دهی
بنده را در ناله با بلبل هم آوازی دهی

بهرِ مردن کشتم اینک ساخته تا کے هنوز
نرگسِ بدخوی را تعلیمِ بدسازی دهی

آبِ چشمِ من که شد غمّازِ حالِ من به خون
کسوتِ لعلش همی تعلیمِ غمّازی دهی

بت‌پرستیِ دلم بسیار شد، وقت است اگر
تیغِ کافرکُش به دستِ غمزهٔ غازی دهی

دادِ این مرهم بده کز زیرِ پایت دُور مانْد
چون به صفِّ عاشقان دادِ سرافرازی دهی

یار در دل، خسروا و جانم آخر، شاید آنک
پادشاه را با گدائے خاله البازی دهی

۱۸۴۲

جانِ شیرینِ منی، ای از لطافت چون پری
گر پری جان است، تو از جانِ شیرین خوشتری

گوئیا بر آبِ حیوان برگِ نیلوفر دمید
آن تنِ نازک به زیرِ فوطهٔ نیلوفری

خواستم جورت بگویم، خوفِ دل بربست لب
لیک رخ را چون کنم، دارد زبانِ زرگری

کافرا، تا چند تو خونِ مسلمانان خوری
بارِ دیگر گر مسلمانی، بدین سو بنگری

دل ز من دزدیدی و کردی نهان در زیرِ چشم
پس همی خواهی به‌خنده جانِ من بیرون بری

چون بدیدم چشمِ غلتانت، گزیدم پشتِ دست
کعبتین آنجا دو چشم، اینجا عجب بازیگری

چشم‌های من چو دریا گشت و لبها خشک ماند
چون تو سلطان را چنین بُد ملک خشکی و تری

سوزِ عاشق لطفِ معشوق است ، بر پروانه نیست
منّتِ شمع آنکه دادش دولتِ خاکستری

میکُنی شوخی که ، خسرو ، جامه‌ها چندین مدر
خویشتن را گو که چندین پردهٔ دل میدری

۱۸۴۳

چه شُدت که از کرشمه نظرے به‌ما نکردی ؟
سخنے برون ندادی ، شِکرے عطا نکردی

چو گیا به خاک سودم سرِ خود به زیرِ پایت
تو چو باد بر نگشتی ، مددِ گیا نکردی

به‌دلم چه خانه سازی که هزار خانه دارد
ز هزار تیرِ مژگان چو یکے خطا نکردی

ز طوافِ کعبهٔ خود چه دوانیم به کعبه ؟
ز هزار حاجتِ من چو یکی روا نکردی

همه عمر وعده کردی ، طمعِ وفا نکردم
که چو عمر بیوفائی سزد ، ار وفا نکردی

تو ز حالِ من چه دانی که به خون چگونه غرقم
چو درابن محیطِ هامون گهی آشنا نکردی

بکُن ، ای دو دیده ، گرچه سرِ مردمی ندادی
نظری به حالِ خسرو چو بهکارِ ما نکردی

۱۸۴۴

ز نظر اگرچه دُوری ، شب و روز در حضوری
ز وصال شربتم ده که بسوختم ز دوری

منم و شبی و کشتی بهخرابههایِ هجران
که عظیم دُور ماندم ز ولایتِ صبوری

چو به‌اختیارِ خاطر غمِ عشق برگزیدم
ز جفا هرآنچه آید بکشیم از ضروری

منِ اگر هلاک گردم ، تو چه التفات داری ؟
که ز غفلتِ جوانی به‌کرشمهٔ غروری

نه‌خیال بر دو چشمم ، نه یکی هزار منّت
که توام ز دولتِ او شب و روز در حضوری

چمن اینچنین نخندد ، تو مگر بهشت و باغی
بشر اینچنین نباشد ، تو مگر پری و حوری

گذرے اگر توانی به بهارِ عاشقان کُن
که ز اشکِ من به‌صحرا همه لاله است و سوری

به شبِ فراق خسرو چو چراغ سوخت آخر
شبش ارچه تیره‌تر شد ، به‌چراغ از تو نوری

۱۸۴۵
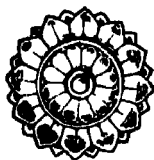
بسم از جمالِ ساقی و شرابِ ارغوانی
که به یار تشنه‌ام من، نه به آبِ زندگانی

منم و شبی و گشتی چو سگان به گِردِ کویت
نبرم هوس به‌شاهی که خوشم به پاسبانی

غمش ارچه کرد پیرم، که پیشِ دل نیارم
من و صدهزار چون من به فدایِ آن جوانی

برش، ای حریفِ غالب، که خراب کرد و مستم
نه شرابِ لعلِ روشن که سرشکِ ارغوانی *

تو ز شهر رفته و من به کمالِ وجد و حالت
نه ز بانگِ چنگ و بربط ز درایِ کاروانی *

ز فراق کُشته‌ای و به زبان و جان نوا ده
به عنایتی که داری، به نوازشی که دانی

تنِ من چو موم زآتش ، بگُداخت در فراقت
به دلِ چو سنگِ خارا ، تو هنوز همچنانی *

چو نویدِ غم فرستی ، دلِ مرده زنده گردد
که غذایِ روح باشد غمِ دوستانِ جانی *

مشو ، اے صبا ، مشوّش ز نفیرِ دردمندان
چو ز غایبانِ مجلس خبرے به‌ما رسانی *

طمعِ وصال از تو هوس و خیال باشد
که سگانِ کوی را کس نَبرد به میهمانی *

که اگر ز شرحِ شوقت دلِ سنگ خون نگریدّ
ز حدیثِ عشق باشد سخنے بوَد زبانی

صفتِ تو چون توانم، به سخن که هرچه خسرو
به‌خیال و خاطر آرد ، تو به حسن بیش ازانی *

۱۸۴۶
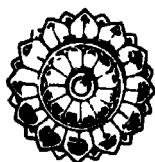
نفسے کہ با نگارے گذرد بہ‌شادمانی
مفروش لذّتش را بہ حیاتِ جاودانی

ز طرب مباش خالی مے و رُود خواہ و ساقی
کہ غنیمت است و دولت دو سہ روز زندگانی

غمِ نیستی و هستی نخوَرد کسے کہ داند
کہ گذشت عمر و باقی نبوَد جهانِ فانی

مکُن ، اے امامِ مسجد ، منِ رند را ملامت
چو بہ‌شهرِ مے پرستان نرسیدہ ای ، چہ دانی ؟

چہ شوی بہ زهد غرّہ کہ ز دیرِ مےپرستان
بہ خدا رسید نتوان بہ‌تضرّعِ نهانی

تو و زهدِ خرقہ‌پوشان ، من و دیرِ دُرد نوشان
بہ‌تو حالِ ما نماند ، تو بہ حالِ ما نمانی

۱۸۴۷

خندهٔ کن شکرستانِ دهن باز کشای
انگبین زان لبِ چون برگِ سمن باز کشای

نُقلِ شاهانهٔ تو پسته و عنّاب سزد
مردمی کُن ، قدرے گنجِ دهن باز کشای

با بزرگان نرسد خرده‌سخن میگوئی
خرده‌گیری به‌میان نیست ، سخن باز کشای

جعدِ تو تنگ به‌کارِ دلِ ما پیچیده ست
پنجهٔ چند ز جعدِ چو شکن باز کشای

هست کوتاه شبِ وصل درازیش بخش
زان سرِ زلفِ سیه نیم شکن باز کشای

۱۸۴۸
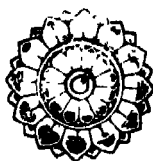
عالَم آشوب‌تر از طرّهٔ طرّارِ خودی
فتنه‌انگیز تر از غمزهٔ خونخوارِ خودی

پای افشرده و زانو زده‌ای در کارے
دامنت خونِ بگرفته ست و تو درکارِ خودی

آیتِ حسنی و پیچیده به طومارِ دو زلف
پیچ بر پیچ ز نیرنگ به طومارِ خودی

گر گرفتارِ توأم ، نیست گرفتے بر من
که تو نیز از رسنِ زلف گرفتارِ خودی

صبرِ منِ طرّهٔ طرّارِ تو گر باز دهد !
یا شریکِ عملِ طرّهٔ طرّارِ خودی

دوش بوسے بزدم بر لبت ، آزرده شدی
باز کُن لب ، نه اگر بر سرِ آزارِ خودی

وام بُردی دلِ خسرو بەگواهیِ دو چشم
اینک اینک خطِ تو ، گرنه بەاقرارِ خودی

۱۸۴۹

مے بەجام ارچه ز خونِ منِ مسکین داری
نوش‌بادت که شکرخندۂ شیرین داری

دو حیات است ز یک خندۂ تو عاشق را
زانکه در حقّۂ یک خنده دو پروین داری

زان لبِ سادہ کرَم بوسه ببخشی ، کم ازانک
نظرے جانبِ این گریۂ رنگین داری *

پیشِ صوفی گذرو ، گریۂ خونین ، فرمای
تا بەخون دست بشُوید دلش از دین داری *

نگری در من و چون من نگرم بر شکنی
این چه فتنەست که بهرِ منِ مسکین داری

خار در بسترِ تنهائیم افگند فراق
زان چه سودم که تو آن بر گل و نسرین داری ؟

همه را زنده کُنی و بکُشی خسرو را
جانِ من این چه طریق است و چه آئین داری ؟

۱۸۵۰

بختم از خواب درآمد چو تو با من خفتی
نه در آغوش که در دیدهٔ روشن خفتی

هردمے گردی و در دیدهٔ ناخفتهٔ دوست
دوستانه ز پیِ کوریِ دشمن خفتی

یاد داری که شبے هر دو به بُستان بودیم
من به‌خار و خس و تو درگل و گلشن خفتی

این چه عید است که خسرو ز تو قدرے دریافت
که تو با او همه‌شب دست به‌گردن خفتی

۱۸۵۱

گر تو رخِ منِ مسکینِ گدا بشْناسی
جور از حد نبری ، حدِ جفا بشناسی

من جز از تو نشْناسم بەحقِ خدمتِ تو
تو نه آنی که حقِ خدمتِ ما بشْناسی

تو که از کبر و منی می نشناسی خود را
منِ مسکینِ گدا را زکجا بشْناسی

ز فراقت ز ضعیفی همه خَلقم بشناخت
ور تو بینی نه همانا که مرا بشْناسی

بستهٔ موی توام ، ور به تنم در نگری
موی در موی کُنی فرق و مرا بشْناسی

برده ای صد دل و زنهار که نیکو داری
که دلم زان همه دلها ، صنما ، بشْناسی

از درون سوختگی دارد و از بیرون داغ
این نشان بهرِ همان است که تا اشناسی

چون درونِ جگرم جای گرفتی زنهار
چون بریزی نمکے از لب و جا اشناسی

۱۸۵۲

نوبهار است و گُل و موسمِ عید ، اے ساقی
باده نوش و گذر از وعد و وعید ، اے ساقی

روزِ محشر نبوَد هیچ حسابش به یقین
هرکه در کویِ مغان گشت شهید ، اے ساقی

گشت پیاله چو تسبیح روان در کفِ شیخ
تا ز لعلِ تو یکے جرعه کشید ، اے ساقی

حاصل از عمر ندارد بجز از حسرت و درد
هرکه عید است ز میخانه بعید ، اے ساقی

آنکه در کویِ محبّت قدم از صدق نهاد
دگر او پندِ ادیبان نشنید ، اے ساقی

بارها کرده بُدم توبه ز مے ، باز مرا
چشمِ مستِ تو به‌میخانه کشید ، اے ساقی

زاهد از شرمِ تو دایم سرِ انگشت گزد
جز درِ میکده جائے مگزید ، اے ساقی

۱۸۵۳

باز ، اے سروِ خرامان ، ز کجا می آئی ؟
کز برایِ دلِ دیوانهٔ ما می آئی

میکُشد هجر و رهِ آمدنت می طلبم
چیست فرمانِ تو ، جانا ، به‌کجا می آئی ؟

گر ز جا میروی از خویش نباشد عجبے
عجب این است که چون باز به‌جا می آئی

اے خوش آن کُشتہ کہ شد در تہِ شمشیر و بزیست
کہ درآن دم تو بہ‌نظّارۂ ما می آئی

سوزت ، اے عشق ، ہمہ خرمنِ جانہا سوزد
شرم ناید کہ برایں برگِ گیا می آئی

زندگانیْت نمی سازد دائم ، خسرو
آخر این کویِ فلان است کہ تا می آئی !

۱۸۵۴

آن نہ روئے ست کہ ماہے ست بدان زیبائی
وان نہ بالاست ، بلائے ست بدان رعنائی

گر سرِ زلفِ سیہ باز کشائی ، چہ عجب
کہ شود مُشکِ تتار از غمِ تو شیدائی !

بر دلِ من غمِ زلفِ تو گرہ بر گرہ ست
با تو بکْشایم ، اگر پیشِ کسے نکْشائی*

مردمِ چشمی و شد خانهٔ چشمم تاریک
تا تو در خانهٔ دیگر شدی ، اے بینائی*

سویِ دیوار چه آئی که نیاید ، صنما
هیچگه صورتِ دیوار بدین زیبائی*

هم بدان بام چو مهتاب طوالے میکن
آفتابی تو ، چرا بر سرِ دیوار آئی ؟

چند از دُور ، حبیبا ، به سویِ من نگری
چند هر ساعتے از خویشتنم بربائی

بخت یاری دهدم ، گر تو به من یار شوی
دولتم رُو بنماید ، چو تو رُو بنمائی

دوش پیغامِ تو بر ما برسیده‌ست ، امروز
جان به شکرانه فرستیم ، چه می فرمائی ؟*

بکشیدم سرِ زلفِ تو و خسرو داند
آنچه من میکشم امروز بدین تنهائی

۱۸۵۵

چو منے را مده از دست که کمتر یابی
نه چو من یابی هر یار که دیگر یابی

قدرِ من سی نشناسی که چسانم به وفا
باش تا صحبتِ یارانِ دگر دریابی

میرِ خوبانِ ولایت شدی، از ما میپرس
کاین ولایت نه همه عمر مقرّر یابی

قاب و قوسینِ خدایست کمانِ ابرو
نه کمانے که به دکّانِ کمانگر یابی

نیکوئی داری، اندر حقِ خسرو کُن صرف
که بسے خوبی ازاین دولتِ بیمر یابی

۱۸۵۶
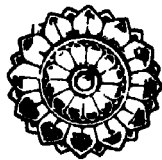
جانِ من ، ے من درماندۂ تنہا چونی ؟
من ز غم سوختہ گشتم ، تو بگو تا چونی ؟

بندگان را نرسد پرسشِ مخدوم ، ولے
اے منّت بندہ ، بگو بہرِ خدا تا چونی ؟

ہیچ میدانی کآخر غمِ تنہائی چیست؟
ہیچ میپرسی ، کاے غمزدہ تنہا چونی ؟

بہرِ تسکینِ غریبے چہ کمت خواهد شد ؟
گر بگوئی کہ چہ حال است ترا یا چونی ؟

بے منِ سوختہ ہرشب کہ حرامت بادا
با گُل و نُقلِ تر و جامِ مصفّا چونی ؟

خسرو از دستِ تو خود خونِ دلش می نوشد
تو بگو اینکہ بہ نوشیدنِ صہبا چونی ؟

۱۸۵۷

بے تو، اے بے تو به جان آمده جانم، چونی ؟
کز پیِ کاهشِ من روز به روز افزونی

پیش ازاین گرچه جفاهات بسے بُود، ولے
نه چنین بُود ازاین بیشترے کاکنونی

جان همی خواستی از من که به افسون ببری
جانِ من رفت و تو هم بر سرِ آن افسونی

چند گوئی که چه حال است دلِ تنگِ ترا
آن چنان است که تو از دلِ من بیرونی

حالِ خونابهٔ خسرو دلِ خسرو داند
تو چه دانی که نه در آب و نه اندر خونی

۱۸۵۸
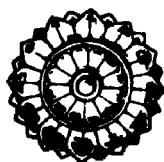
دلها به عمزه دزدی ، چون خنده بر کشائی
جانها به عشوه سوزی ، چون زلف وا نمائی

دلها بری و گوئی ، من دلبری ندانم
بارے ز زلف بستان تعویذِ دلربائی

هستم فتاده در غم برخاسته ز هستی
هیچ افتدت که که که در دیدنِ من آئی

گردد دلِ غمینم خون از برایِ جانان
زیرا که می بر آید حالِ من از جدائی

خون شد ز گریه دیده ، بفشان ز زلف گردے
تا دیده سرمه سازد از بهرِ روشنائی

چندین مگو که خسرو با من چه‌کار دارد ؟
آخر تو روزِ عیدی ، من بنده روستائی

۱۸۵۹

اے بے غم از دلِ من ، بسیار شد جدائی
شادی به رویت ارچه بر غم‌کنان نیائی

گفتی ، رهات کردم از خنجرِ سیاست
دل سوختی و جانم آتش برین رهائی*

داند چگونه باشد شبهایِ دردمندان
آنکس که خفته یک روز بر بسترِ جدائی

شبهایِ عاشقان را شمعِ مراد نبوَد
رسوایِ شهر و کو را چه جایِ پارسائی

خورشیدِ آسمان را چون کم توان رسیدن
بر جای رقص می‌کن ، اے ذرّهٔ هوائی

در حسرتِ جمالت جانم به لب رسیده
اے دستگیرِ جانها ، آخر بگو ، کجائی ؟

آن من نیم که باشم در مُلکِ وصل خسرو
بگذار تا به کویت خوش میکنم گدائی

۱۸۶۰

اے که تاراجِ دل و دین میدهی
فتنه را باز این چه آئین میدهی ؟

ماه از رویِ تو می یابد شرف
کش بیک خنده دو پروین میدهی

میدهی دل بو که جان خواهد ستد
بارے آن مستان ، اگر این میدهی

ندهیم چندانکه خواهم بوسهٔ
بارک‌الله ، عشوه چندین میدهی

چند گوئی لب به دندانت گزم
در دهانِ مرده یاسین میدهی

خوَیے ز رویت ریخت آبے بر لبت
زانکه شربت لیک شیرین میدهی

لعلِ تو در خونِ خسرو بسته شد
هم برایں شربت که رنگین میدهی

۱۸۶۱

سرمه اندر چشمِ خودبین میکُنی
شانه اندر زلفِ پُر چین میکُنی

از ستم چندین که کردی کس نکرد
بس کَن ، از بهرِ که چندین میکُنی ؟

در غمِ لبهایِ من گوئی بمیر
مرگ را بر بنده شیرین میکُنی

بگذری از مِهر و گوئی کاین کُنم
مِهر می باید ترا کاین میکُنی

تا بوَد ما و خیالت در شرف
چشمِ خسرو پُر ز پروینِ میکنی

۱۸٦۲

آنکه جان گویند خلقے ، آن توئی
وانکه شیرین‌تر بوَد از جان توئی

شهرِ دل ویران شد از بیدادِ تو
ورچه ویران‌تر شود ، سلطان توئی

در بلای فتنه نتْوان زیستن
دیر زی ، گرچه یکے زیشان توئی

تا کیَم سوزی که دل برجای دار
چون برین دل صاحبِ فرمان توئی*

از گران‌جانیِ من ، جانا ، مرغ
چون درونِ جانِ من پنهان توئی

من خوشم، گر سوخته دارم جگر
از تو خواهم عذر، چون مهمان توئی *

دردِ خسرو هر زمان افزون‌تر است
از که گیرم عیب، چون درمان توئی

۱۸۶۳

ای ز رویت چشمِ جان را روشنی
زلف مشکن تا دلم را نشکنی

گفتم ایمن شو که من زآنِ توام
عید بر عمر است وآنگه ایمنی

چیست کز دستم نمی نوشی شراب؟
روشنم شد تشنهٔ خونِ منی

هر زمان گوئی منال از دوستان
چند الدر بازی، ای یار، الکنی؟

آخر این جان است کز تن میرود !
آخر این تیغ است و بر من میزنی !

مانده با دامانِ آن یوسف دلم
آخر این خون هم درآن پیراهنی

پاک دامانی ، تو دانی چاره چیست ؟
ما و معشوق و می و تردامنی

تا چه خواهد شد ، ندانم حالِ من
من اسیر و تیغِ خوبان گردنی

خسروا ، از کَندنِ جان چاره نیست
چون نمی آری که دل را بر کَنی

۱۸۶۴

تُرکِ من ، بر شکلِ دیگر میروی
با مه از خوبی برابر میروی

ت بر بستی قبایِ فتنه را
، از میدان به لشکر میروی

سرِ خود راه کردم مر ترا
مقی ، گر بر سرم بر میروی

گوئی در رَوم در چشمِ تو ؟
، در راهست ، گر سر میروی

ن گفتی مردُمِ چشمِ توام
ـ زمان در چشمِ من در میروی

یِ خسرو بین که خاکِ پایِ تست
که باد افگنده در سر میروی

۱۸۶۵

فراقت تاخت بر من بارگی
تم با محنت و آوارگی

دل ز ما بردی ، زهی جان‌پروری
خونِ ما خوردی ، خهی غمخوارگی

چار و ناچارت چو ما فرمان بریم
چارهٔ ما ساز در بیچارگی

چون عنانِ صبر بردی از کفم
یکزمان در کَش عنانِ بارگی

وا رهان یکدم ازاین بیداد و غم
زانکه شد بیدادِ غم یکبارگی

۱۸۶۶

آمد آن شادیِ جان بر ما دی
شادی افزود مرا بر شادی

پایش افتادم و لب بگرفتم
گفت ، بگْذار ، کجا افتادی ؟

گفتم آن کردم ، چون بادِ صبا
از دلِ غنچه گره نگشادی

سرو در آرزویِ بندگیت
گله‌ها میکند از آزادی

یاد داری که ازاین پیش ز لطف
باده بر یادِ خودم میدادی

کرد بیدادِ تو بر خسرو جور
نستد داورئے از بیدادی

۱۸۶۷

هرشب ، اے ماه ، کجا میگردی ؟
از منِ خسته جدا میگردی

گر به ذکرِ تو دمے گردد دل
هیچ گِردِ دلِ ما میگردی ؟

ورقِ جور به کف چون خطِ خویش
همه در گردِ بلا میگردی

با خطِ خویش بگوئی کامشب
گردِ خورشید چرا میگردی ؟

من کجا تا به کجا در طلبت ؟
تو کجائی و کجا میگردی ؟

من دهن باز چو گُل منتظرت
تو پریشان چو صبا میگردی

۱۸۶۸

گرچه سعادت سی ست در فلکِ مشتری
دزدِ حوادث هم است از پیِ انگشتری

عقل حوادث نهفت در پسِ نُه پرده ، زانک
رخنهٔ بالِ من است در فلکِ چنبری

راست رَوی پیشه کُن همچو سحابِ سپهر
بو که ازین دیوگاه جان به سلامت بری

حرف طلب کُن نه نقش کز رهِ معنی خطاست
معتقدِ پایدار دست به صورتگری

سوزشِ عشّاقِ تو هست چو آتش به دل
نه ز پیِ مردمی است دولتِ خاکستری

قابلِ عصمت نیَند ، پند نگویند ، ازآنک
مغ نشود پارسا ، سگ نشود جوهری

گرچه در آخر زمان پرورشِ دین کم است
عدلِ خلیفه بس است از پیِ دین‌پروری

قطبِ جهان کاهْلِ ملک خدمتیِ درگهش
جمله سر آرند پیش ، تاجِ شهی بر سری
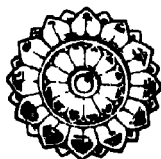
۱۸۶۹

اے رفته در غریبی، باز آ که عمر و جانی
یا خود چو عمرِ رفته باز آمدن ندانی؟

در راهِ تو بمیرم، گرچه ترا نبینم
بارے خلاص یابم از ننگِ زندگانی

زانجا که رفته ای تو، نفرستی ار سلامے
بر دستِ باد بارے از خاکِ ره نشانی! *

رفتی و زآرزویت بر لب رسید جانم
مانا که زنده یابی، باز آ اگر توانی

از ما چو آشنایان برداشتند دل را
اے جانِ زارمانده، تو هم ببر گرانی

اے صاحبِ سلامت، خفته به‌خوابِ مستی
تو در شبِ فراقت احوالِ من چه دانی؟

زین بختِ نابه‌سامان کاسے لیاقت خسرو
برباد ِ آرزو شد سرمایهٔ جوانی *

۱۸۷۰

اے باد ، باز بر سرِ کویِ که میروی ؟
بویِ که رهبرت شد و سویِ که میروی ؟

چندان گُل و شگوفه که هستند خاکِ پات
در جستجویِ رویِ نکویِ که میروی ؟

با این نسیمِ خوش که تو داری به بوستان
جائی دگر بگو که به بویِ که میروی ؟

زینگونه کز تو طرّهٔ سنبل معطّر است
تو بهرِ بوی‌کردنِ بویِ که میروی ؟

خوش میشود دلت که گذر میکنی به باغ
دانی به ِگردِ گلبنِ رویِ که میروی ؟

آنجا روّی مگر که جهانے اسیرِ دل
در کویِ تو روان ، تو بہ کویِ کہ میروی ؟

خسرو ز تشنگیِ بیابانِ هجر سوخت
اے آبِ زندگی ، تو بہ جویِ کہ میروی ؟

۱۸۷۱

نامردم است ، هر کہ درو نیست مردمی
عودے کہ بوش نیست ، بسوزش بہ هیزمی

مردم نہ‌ای ، چہ نفسِ بد اندر نهادِ تست
دیوی کہ جای‌کردہ در اندامِ آدمی *

وہ این چہ کوری است کہ در چار راہِ شرع
با صد هزار رهبرِ بینندہ رہ گمی

عمرِ روان چو آب و تو معمارِ قصرِ خاک
چون آبِ چشمہ هست ، چرا در تیمّمی ؟

شرمے که بهرِ مال شوی بندهٔ خران
چون بندهٔ خدائی و فرزندِ آدمی

چون بدکنی ، بدیت بگویند ، ازآن مرغ
کان هم خودی که در حقِ خود در تکلّمی

از برگ ریز یاد کن و دل منه به باغ
اے بلبلے که بر سرِ گُل در ترنّمی

امروز باژگونه مزن نعلِ اسپِ خویش
فردا چو زیرِ خاک لکدکوبِ هر سُمی

از تست بے تمازیِ خسرو ، دلا که نو
مردار اوفتاده به چه بلکه در خُمی

۱۸۷۲

به بت نمای مرا ره ، اگر بهدین نتوانی
به مِهر کش سگِ خود را ، اگر به کین نتوانی

گهم نوازی ، گاهے بوَد که تیغ برانی
مرادِ تست ، چنان کُن ، اگر چنین نتوانی

به ناز گوئی ، بوسے دهم اگر بدهی جان
من آن نوانم کردن ، ولے تو این نتوانی

بیا و تکیه برین چشمِ شب نخفتهٔ من کُن
که باچنین تن و اندام بر زمین نتوانی

مگو تو تلخ که جان می بری به گفتنِ شیرین
مرا به زهر گہے کُش ، کز انگبین نتوانی

خوش است باغ ، ولیکن نایستد دلم آنجا
که تو چو او شدن ، اے برگِ یاسمین ، نتوانی *

بپرس ازآنکه نشسته ست و تا به روز نخفته ست
که تو شنیدنِ این نالهٔ حزین نتوانی

دلا ، بکَش ز بلندآستانت دامنِ دعوی
که خاک رُفتنِ آنجا به آستین نتوانی

نخُست از سرِ جان خیز خسروا و پس آنکه
به آشکار برو زن ، گر از کمین نتوانی *

۱۸۷۳

هلالِ عید نمود ، ای مهِ دو هفته ، کجائی ؟
که دوستان را رویِ چو عیدِ خود بنْمائی

برون خرام کله کج نهاده تا به نظّاره
ز پرده‌ها بدر افتند لعبتانِ ختائی

اگر تو باد به سر میکُنی ، رسد که به خوبی
چو غنچه لعل‌کلاه و چو سبزه سبزقبائی

نمازِ عید به محرابِ ابرویِ تو کُنم من
نه من که جمله جهان ، چون به عیدگاه درآئی

چرا روانیِ اشکم به پیشِ رویِ تو نبوَد ؟
گلاب را بوَد آخر به روزِ عید روائی

هرآنچه در دلِ من بود، ریختند به صحرا
دو چشمِ من که به خونم همی دهند گوائی

نخوان به نزدِ خودم تا چو بخت سویِ تو آیم
کجاست دولتِ آنم که تو به سویِ من آئی

به جور میکَشم، این جرمِ خسروَست، نه از تو
که تو چو لطفِ مَلِک جان‌فزایِ عمر فزائی

۱۸۷۴

سلام و خدمتِ ما، ای صبا، به یار بگوی
فغان و زاریِ بلبل به نوبهار بگوی

برفت طاقتِ صبر و نماند قوّتِ عقل
بگوی حالِ من او را و زینهار بگوی

ز خونِ دیده همه دستِ من نگار گرفت
مگر که دست بگیرد بدان نگار بگوی

هزار جور کشیدم ز غم که نتوان گفت
یکے اگر بتوانی ازآن هزار، بگوی

اگر ز بنده فراموش کرد، یادش ده
وزین سخن دو سه بر وجهِ یادگار بگوی

بنایِ عافیتم کاستوار بُود از صبر
خراب شد ز غمم دارِ استوار بگوی

حدیثِ چشمِ چو دریا بگو و زین مگذر
چو زین گذشت، حدیثِ لب و کنار بگوی

اگرچه هرچه بگوئی به عکس کار کُند
تو بارے اینقدر از بهرِ عکسِ کار بگوی *

اگرچه او نشود زانِ خویش خسرو را
تو زآنِ خود بکُن و بهرِ کردگار بگوی *
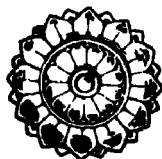
۱۸۷۵

اے باد، صبحگاه به من نام ِ او بگوی
خوناب ِ غیرتم به لب ِ جام ِ او بگوی

جان بو که خوش برآیدم امروز پیش ِ او
چیزے دگر مگوی، همین نام ِ او بگوی

بستان دعای ِ سوختهٔ، وز لبش مرا
آلودهٔ کرشمهٔ دشنام ِ او بگوی

یار است یا خیال؟ نمیدانم اینقدر
آن کیست در طواف بر آن بام ِ او بگوی؟

شبها منم ز غمزهٔ او غرق ِ خون ِ ناب
این ماجرا به نرگس ِ خودکام ِ او بگوی

پیغام داد کز سر ِ تیغت سر افگنم
حاجت به تیغ نیست، به پیغام ِ او بگوی

وای مست جانِ خسرو ازآن روی همچو مه
گر ممکن است بر رخِ گلفامِ او بگوی

۱۸۷۶

گاهم ز غمزه‌ها هدفِ تیر میکُنی
گاهم زبونِ چشمِ زبون‌گیر میکُنی

من جامه کاغذین کُنم از رشکِ کاغذت
کان‌را چو برگِ‌که هدفِ تیر میکُنی

خونها که میخورانیم ، از تو بدین خوشم
گوئی به‌کامِ من شکر و شیر میکُنی

شب گوئیا به خواب لبم بر دهانِ تست
این خواب را بگو که چه تعبیر میکُنی ؟

من از غمت خمیده ، تو گوئی جوان شدی
خوش خنده‌ایست اینکه به تدبیر میکُنی

گفتی بلا رسد که به خواریت میکُشد
جانِ عزیزِ من، تو چه تقصیر میکُنی؟

هردم مگو، ز یاریِ خسرو مراست شک
زیرا سخن مخالفِ تقدیر میکُنی

۱۸۷۷

اے یارِ پُر نمک، جگرم ریش میکُنی
قصدِ هلاکِ سوختۂ خویش میکُنی

از دیده شرم‌دار، گرت بیم آه نیست
بے موجبے چرا دلِ من ریش میکُنی؟

آخر کجا روا بوَد، اے ناخدای‌ترس
این سلطنت که با منِ درویش میکُنی

اے آنکه پند میدهَم از برایِ عشق
چندین مدم که آتشِ من بیش میکُنی*

جانا ، ز طعنه کُشته شدم ، کاین دلِ مرا
آماجِ تیرِ دشمنِ بدکیش میکُنی

چشمت به خواب میرود ، آن مست را بگوی
آخر چه کرده ایم که در پیش میکُنی

جورے که میکُنی تو ، مرا آن نمی کُشد
این میکُشد که پیشِ بداندیش میکُنی

گر بوسه خواهم از مژه ، گوئی جوابِ تلخ
بوسه مده ، چرا سخن از نیش میکُنی ؟

خسرو به آرزو چو خیالت به جان خرید
در کارِ او هنوز چه فرویش میکُنی ؟

۱۸۲۸

بتِ من ، بت‌پرست را چه زنی ؟
مستم از عشق ، مست را چه زنی ؟

رویِ خود پوش ، چشم را چه کُنی
بت‌شکن ، بت‌پرست را چه زنی ؟

آخر از شَست دُور کُن یک تیر
بہ‌یکے تیر شست را چه زنی ؟

عالَمے در رہت نشسته بماند
راہِ اهلِ نشست را چه زنی ؟

منکه بر آستانْت پست شدم
لکدِ قہر ، پست را چه زنی ؟

چون زبردست را نیاری زد
خود بگو زبردست را چه زنی ؟

تیغ بہرِ شکستِ کافر زن
خسروِ پُر شکست را چه زنی ؟

۱۸۷۹
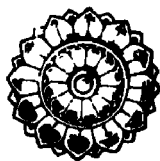
هیچ شکّر چو آن دهان دیدی ؟
هیچ تنگِ شکَر چو آن دیدی ؟

این زمانت که در کنار آمد
جز کمر هیچ درمیان دیدی ؟

در چمن همچو شمعِ مجلسِ ما
طوطیِ آتشین‌زبان دیدی ؟

در سخن جز شرابِ آتش‌فام
زآبِ آتش‌نشان نشان دیدی ؟

راستی را شمایلِ قدِ او
هیچ در سروِ بوستان دیدی ؟

پرتوِ رویِ او بگو روشن
هیچ دو ماهِ آسمان دیدی ؟

همچو غرقابِ عشقِ او ، خسرو
هیچ دریایِ بیکران دیدی ؟

۱۸۸۰

گر منت میکنم عنان گیری
تا کے از چون منت کران گیری ؟

هر زمان از کرشمهٔ ابرو
بهرِ خونریزِ من کمان گیری

دل گرفتارِ تو ازآن کردم
که مرا از برایِ جان گیری

غمزه و چشمِ تو نکو داند
این زبون کردن ، آن زبان گیری

آفتابی ، ولے نخواهم گفت
که تو زان چیزها جهان گیری

بین دهانِ چو خاتمِ خود را
تا خود انگشت در دهان گیری

منم و هر دو مردمِ چشمم
که دو سه بنده رایگان گیری

بوسه گفی و گر لبت گیرم
این نباید ، حسابِ آن گیری

گویدت دل که ترکِ خسرو گیر
ترسم از کودکی همان گیری

۱۸۸۱

تا تو رویِ چو ماه بنمائی
نتوان دید رویِ بینائی

نیم بالایِ تو نباشد سرو
که تو سروِ تمام بالائی

به تماشا قدم چه رنجه کُنی ؟
تو که سر تا قدم تماشائی

گوئی از حسرتِ نباتِ لبت
شیشه گر گشت چرخِ مینائی

رُوی بنْمای تا درو داریم
کز رخ آئینهٔ مصفّائی

پیشتر زالکه بُرد دانی رنگ
نتْوانی که رُوی بنْمائی

پیشِ زلفت فتاده ام شبها
دیو میگیردم ز تنهائی

بستهٔ زلف وا بگو ، بارے
کاے فلان ، در کدام سودائی ؟

بے تو چون زلفِ تو پس آمده ام
چه شود ، گر به رفق پیش آئی ؟

بوسهٔ چند بنده خسرو را
بر لبِ خود برات فرمائی

۱۸۸۲

چو کارِ جہان نیست جز بیوفائی
درو با امیدِ وفا چند پائی

رها کُن ، چرا میکُنی قصر و ایوان ؟
به جائے که نبوَد امیدِ رهائی

بلندآفتابے ست هریک که بینی
بگرد اندرو در هوایِ هوائی

اگر آدمی غرقه گردد به دریا
ازآن به که باکس کُند آشنائی

اگرچه بسے دردها هست ، لیکن
جداگانه دردے ست دردِ جدائی

چو دیدی که هستی بقائے ندارد
ز هستی چه لافی درایں لابقائی ؟

مرو بہر مشتے درم نزد ہر خس
مکن خدمت گاو چون روستائی

به جیب فلک ، خسروا ، دست در کن
به هرجا چو دونان چه دامن کشائی ؟

۱۸۸۳

مرا دوش گوئی به خواب آمدی
به کف کرده جام شراب آمدی

کنون هست جان کندنم زان خمار
که در خواب مست و خراب آمدی

ز حیرت به خواب اجل میروم
به بیداریم نه به خواب آمدی

به دل بردنم آمدی ، عیب نیست
تو مستی به بوی ِ کباب آمدی

شبی داشتم تیره از روز ِ بد
شبم خوش که چون ماهتاب آمدی

چو جُستند از گریهٔ من سبب
تو بودی که بر روی ِ آب آمدی

کجا بودی ، ای اختر ِ نیک‌فال ؟
که مه بودی و آفتاب آمدی

به قهر ارچه کاسل شدی ، هم خوشم
که در تیغ حاضر جواب آمدی

دل ِ خسرو از تو نشد هیچ دُور
به ره گرچه بس ماهتاب آمدی

۱۸۸۴
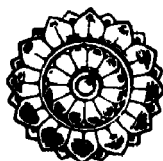
ز من برشکستی بیکبارگی
درِ وصل بستی بیکبارگی

در افتاده بودی به دامم ، چه سود ؟
که از دام جَستی بیکبارگی

بیا کز جدائی بر انداختم
همه مُلکِ هستی بیکبارگی

مگر در دلت مهربانی نماند !
که پیمان شکستی بیکبارگی

برفتی و با بدسگالانِ من
به عشرت نشستی بیکبارگی

چه مے خورده ای ، خسروا ، که دگر ؟
ز اندوه رَستی بیکبارگی

*۱۸۸۵

تو خود به غمزه سراسر کرشمه و نازی
چه حاجت است که با ما کرشمهٔ سازی

به تیغ‌بازیِ مژگان مریز خونِ مرا
که نیست ریختنِ خونِ عاشقان بازی

شب آمدی و نگفتم به‌کس ، ولے چه کُنم ؟
که بویِ زلف به همسایه کرد غمّازی

حدیثِ حسن کسے را به عهدِ تو نرسد
ترا رسد که ، نگارا ، به حسن ممتازی

ازان شده ست لگدکوبِ بلبلان سرِ سرو
که پیشِ قامتِ تو می کُند سرافرازی

چو جان به پایِ تو انداختم ، خیال بگفت
که من ازانِ توأم تا تو دل نیندازی

رضا به کُشتنِ خود داد خسروت که ز لب
به زنده‌کردنِ او چون مسیح[۲] پردازی

*۱۸۸۶

اے شبِ تیره به گیسویِ کسے می مانی
وے موذن تو به فریادرسے می مانی

چه خبرداری ازان قافله ، اے مرغِ سحر؟
که ز فریاد به نالان جرسے می مانی

گریه می خواست همی آیدم از دیدنِ تو
زان که ، اے سرو ، به بالایِ کسے می مانی

عمرم آن است که در دیده همی آئی ، لیک
مردن این است که در دیده بسے می مانی

صد شبم چشم به ره مانده و روزے که رسی
طاقتم نیست ، اگر یک‌نفسے می مانی

آخر، اے دل، چه کُنم با تو، به هرجا که روی
عاقبت بسته بهدامِ هوسے می مانی

آهِ سوزنده چرا دُود ز تو برنآرد؟
خسروا، چون تو نزاری، به خسے می مانی

۱۸۸۷*

کرشمه کردنِ تو وقتِ ناز و بدخوئی
سزد که نوکُند اکنون لباسِ دلجوئی

چه آبروست که حسن از رخِ تو می بارد
به وقتِ صبح که روُیِ چو ماه می شوئی

جز از تو رویِ کسے را نکو نمی بینم
که دیگرے نبوَد خود بدین نکوروئی

به عشوه عیشِ مرا تلخ می کُنی هرروز
مکُن که خود شودت همچنین به بدخوئی

فتاده ام به درت خان و مان رها کرده
رها کُن ، از منِ بی خان و مان چه می جوئی ؟

اگر به پیشِ تو از بنده گر بدی گوید
بدو بگو که تو ، بارے نکو نمی گوئی

بیا تو در برِ خسرو ، بِبَر غم از دلِ او
به شادیِ دلِ آن کس که در برِ اوئی

۱۸۸۸*

سمن داری به زیرِ سبزه یا خود یاسمین داری
رخے داری به از هر دو ، هم آن داری ، هم این داری

ز غمزه می کُشی ، ناوک ندانم بر که خواهی زد ؟
جنیبت تند می رانی ، ندانم با که کین داری ؟

ازان زلف و دهانِ خوش سلیانی بکُن دعوی
که هم دیوت به فرمان است و هم انگشترین داری

به زلفِ کافرت دارم دلِ کافرمزاجِ خود
به زنّارے بدل کردم همین اسبابِ دینداری

مرا رخساره زرّین شد ، چو سیمین دیدمت سینه
مرا جان آهنین باید ، چو تو دل آهنین داری

ترا چون آبِ حیوان رُوی و عاشق پیشِ تو مُرده
چه سودم از چنان روئے که مارا اینچنین داری ؟

حشَر در کویِ تو زیبد که هستت صورتِ زیبا
قیامت بر درت اولٰی که فردوسِ برین داری *

برآن عزمم که گیرم ساعدِ سیمینِ تو یکدم
به من ده اندکے زان گُل که اندر آستین داری

خطِ سبز از پرِ طاووس می سازد مگس‌رانت
رها کُن تا مگس راند که در لب انگبین داری

لبِ شیرین به خسرو ده ، مبادا خط فرو گیرد
شَکر در کامِ طوطی نه که زاغ اندر کمین داری

*۱۸۸۹

تا داشت به جان طاقت ، بودم به شکیبائی
چون کار به جان آمد ، زین پس من و رسوائی

سرپنجهٔ صبرم را پیچیده برون شد دل
اے صبر ، همین بودت بازوی توانائی

در زاویهٔ محنت دُور از تو چو سهجوران
تنها منم و آهے ، آه از غم تنهائی

شبها منم و اشکے ، وز خون همه بالین‌تر
عشق این هنرم فرمود ، ار عیب نفرمائی

گفتی که شکیبا شو تا نوبت وصل آید
تو پیش نظر ، وانگه امکان شکیبائی ! *

صد رنج همی بینم ، اے راحت جان ، از تو
از دیده توان دیدن چیزے که تو بنمائی *

گر راز برون دادم ، دانی که ز بے خویشی
دیوانه بوَد عاشق ، خاصه منِ سودائی

بس دُر که همی ریزد از چشمِ ترِ خسرو
کز دست برون رفتش سر رشتهٔ دانائی

*۱۸۹۰

مگر ، اے بادِ نوروزی ، گذر بر یارِ من داری
که گوئی این نسیمِ تازه زان گلزارِ من داری

اگرچه یار نآرد روزے از ما ، چون روَی آنجا
سرے از من به پایِ آن فراموش‌کارِ من داری

مرا از زندگانی توبه شد ، اے مرگ ، بے رویش
بیا ، بسم الله ، ار فرمانے از دلدارِ من داری

مدان ، اے سرو، کز حسنِ تو حیران مانده‌ام در تو
ولیکن دوست می‌ دارم که شکلِ یارِ من داری

دلِ آزردهٔ من بارے از غمخوارگی خون شد
تو چونی ، اے که جان اندر دلِ غمخوارِ من داری

کلاهِ صوفیان را جامِ مے می سازد آن ساقی
درآ ، اے محتسب ، گر طاقتِ بازارِ من داری

من و شبها و هجر و پاسبانی ، از سرم بگذر
تو خواب آلود نتوانی که پاسِ کارِ من داری

مگر این سو که بنشیند ، توانی مردمی کردن
که یکدم پای نازک بر دلِ افگارِ من داری

زبانے خسرو و شکرِ غمت ، گر بشنوی ازوَے
تو مستِ دولتی ، کے گوش بر گفتارِ من داری ؟

۱۸۹۱*

دلا ، آن تُرک را دیدی ، کنون سامان کجا بینی ؟
نمی گفتم درو منگر که خود را مبتلا بینی

به خیلِ آن سوارے لشکرِ دلهایِ مشتاقان
فروزان همچو آتش‌هایِ لشکر جا به جا بینی

نیارم گفت ِکش پابوس از من ، اے صبا ، لیکن
ز من بر ِگردِ سرگردی ز خیلش هرکرا بینی

شد از دردِ جدائی جانِ من صدپاره بنْگر تا
به‌هریک پارۂ جان ، جانِ من دردے جدا بینی

یکے باز آ و در دیوارهایِ خانۂ خود بین
که در هریک به خونِ من نوشته ماجَرا بینی

فدایِ پات صد جان ، چون خرامی و کُشی صد را
وگر جویند خون از شرم سویِ پشتِ پا بینی

مرا گفتی که خسرو ، حالِ خود بنْمای که گاهے
معاذ الله که تو این دردهایِ بے دوا بینی

*۱۸۹۲
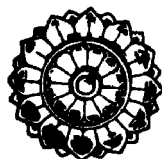
عزیزی همچو جان ، ارچه چو خاکم خوار بگذاری
به حقِ عزّے کاندر دلِ من دارد آن خواری

جفا پیرایۂ حسن است ، آن کن جانِ من بر من
که خوبان را نزیبد زیورِ مِہر و وفاداری

به تیغم گر کنی صد شاخ و از بیخم بیندازی
ترا سرسبز می خواهم ، ندارم برگِ بیزاری

ز غمزه کشتیم ، اکنون به بوسیدن لبے تر کن
کرم کن آخر این شربت که زخمے خورده ام کاری

چو گم گردم به زیرِ خاک در کوی فراموشان
فرامش گشتگانِ خاک را که گاهے یاد آری

وه ، اے خوابِ اجل ، آخر نخواهی آمدن وقتے
هم امروزم به خوبان خوش که من مُردم ز بیداری

به هشیاری ندارم تابِ غم، ساقی، بیار آن مے
که آتش‌رنگ شد، آتش زنم در رویِ هشیاری

مزن، اے دوست، چندین بر گرفتارانِ دل طعنه
مبادا هیچ دشمن را به دستِ دل گرفتاری

به صد جان شکر می گوید، جفاهایِ ترا خسرو
شکایت گونهٔ دارد هم از تو گر بدین‌کاری

*۱۸۹۳

گہے بنما و گہ پوشیده دار آن رویِ گلناری
چه غم دارد ترا، بگذار تا میرم بدین خواری

خرابم هم به یک دیدن، منِ دیوانه در رویت
کسے را برده این مے کو کند دعویِ هشیاری

لبت در خواب می بوسیدم امشب، بوالعجب کارے
که مے در خواب خوردم، این زمان مستم به بیداری

خوشم با تو درین سودا که باشم با تو در کنجی
تو سوی خویش ننْهی راه و من پیشت کُنم زاری

ندارد چشمِ من برآستانت سیری از سودن
مگر کز خاک گردد سیر، وه این دیدۂ ناری

ز جورت ذوق می گیرم که کارے ناید از خوبان
بجز شوخی و بدخوئی و تندی و جفاکاری

تو زهدِ خود کُن، اے زاهد، مرا بگْذار با شاهد
به رسوائی و قلّاشی و جرعه‌خواری و خواری *

اگرچش غمزۂ خونخوار صدخون می کُند هردم
مبارکباد، بر سلطانِ من رسمِ ستمگاری

به صد سختی بخواهد کُشتنم غم بعد ازین، زیرا
نماند آن دل که خسرو را به غم می کرد غمخواری

*۱۸۹۴
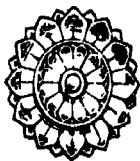
ز من که عاشق و مستم صلاحِ کار مجوی
خزانست در چمنِ عاشقان ، بهار مجوی

دلم به صحبتِ مستان و شاهدان خوکرد
نشانِ تقوی ازین رندِ دُردخوار مجوی

چو من ز خونِ دلِ سوخته سیه رُویم
سپید روئیِ من زین سیاه‌کار مجوی

نُروید از گلِ من جز گیاهِ بدنامی
گُلِ سلامت ازین خاکِ خاکسار مجوی

به جز فساد ز فاسق دگر عمل مطلب
به جز وفا ز مقامم دگر شمار مجوی

ز اهلِ میکده جز نا کسی جمال مخواه
به کنجِ مزبله جز ماکیان شکار مجوی

دلا ، چو هدیهٔ جان پیشکش نخواهی کرد
بر آستانهٔ سلطانِ عشق بار مجوی

سوارِ چابکِ من آمدم به بندگیت
قرارِ بندگیم ده ، ولے فرار مجوی

چو خسرو رازِ بتان زینهار نتوان یافت
مجو رهائی ازآن بند و زینهار مجوی

*۱۸۹۵

اے بادِ صبح‌گاهی ، خه از کدام سوئی ؟
وے بویِ مہربانی ، وه از کدام کوئی ؟

گرچه غمت به خونم تعویذ می نویسد
تعویذِ جانت سازم ، اے آیتِ نکوئی

پنہان مشو ز دلہا ، آتش زن آشکارا
هرروز گرم‌تر کن بازارِ خوبروئی

خونہا ز دیدہ سویت رفت و شبے نگفتی
کاے آبِ آشنائی ، تو از کدام جوئی ؟

تو مست ہمچو غنچہ ، دل در خیالِ حسنت
گلبرگِ من ، نکوئی تو در کدام بوئی ؟

با آن کہ کُشتہ گشتم از خنجرِ جفایت
بوی وفات آید ، گر خاکِ من ببوئی

اے باد ، من نیارم گفتن کہ پاش بوسی
لیکن سلامِ چشمم با خاکِ در بگوئی

چندم ز گریہ گوئی ، اے پندگو ، کہ باز آ
پیکان درونِ سینہ ، خون از برون چہ شوئی ؟

شب قصّہ ہای خسرو پیشِ کہ گویم ، اے جان ؟
با تو نگویم ، اے دل ، زیرا کہ زانِ اوئی

*۱۸۹۶
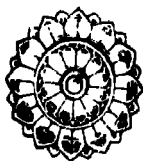
نه از ره است که گوئیم کبکِ خوش‌گامی
که کبک قهقهه بر خود زند چو خْرامی

ز شرم سر به گریبان فرو برَد غنچه
اگر به باغ روی ، کاے چنان گُل‌اندامی

چو ذرّه زیر و زبر می شوند مشتاقان
درآن زمان که چو خورشید بر سرِ بامی

اگر توئی به سر انجامِ بد ز من خورسند
کدام حال مرا به ز بد سرانجامی ؟

به سینه می گذری هردمے و می سوزی
که آتشی تو ، به خاشاک در نیارامی

نگشت سیر ز طوفانِ آتشِ شوقت
دلم که بُود گوارانْش دوزخ آشامی

کسے که لاف زد از سوزِ عشقِ شمع‌وشان
اگر کم است ز پروانهٔ ، زہے خامی

چرا کشد ز گریبانِ عشق سرِ آن کو
نکردہ پارہ یکے پیرهن به بدنامی

بباز بہرِ هوس جان به کامِ دل ، خسرو
که هست سر همه را مُردنے به ناکامی

*۱۸۹۷

دلم که لاف زدے از کمالِ دانائی
نگر که چون شد از اندیشهٔ تو سودائی

دمے اگرچه که جانِ من از تو تنها نیست
به جانِ تو که به جان آمدم ز تنهائی

در انتظارِ نسیمے ز تو به راهِ صبا
گذشت عمرِ گرامی به بادپیمائی

اگرچه عرصهٔ عالَم پُر است از خوبان
بیا که از همه عالَم مرا تو می بائی

چو وصل نیست مرا، قربِ تو همیں بس
که آستانِ خود از خونِ من بیالائی

چو گُل فشانی بر دوستانِ خود کم ازانک
مرا طفیلِ همه سنگسار فرمائی

دلم که رفت، نیاوَرد یاد هم چیزے
ازآنِ مسافرِ آوارہ گردِ هرجائی

درید جامهٔ عمر و نماند آن مقدار
که زیرِ پا بکشم دامنِ شکیبائی

به پند باز نیامد چو خسرو از خوبان
رهاش کُن که بمیرد کنون به رسوائی
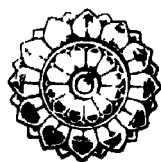
*۱۸۹۸

هربار که تو در دلِ شب در دلم آئی
خونِ دلم آید ز دو دیده به روائی

اے جان به تو می دادم و یادم لکُنی هیچ
فریاد که جانم به لب آمد ز جدائی

آئی چو خرامان و زنی راهِ همه خَلق
با آن روش و ناز، چه گویم، چه بلائی ؟

جانم به سر رفتن و شکلِ تو کُشنده
بیچاره من آن دم که تو در پیشِ من آئی

بے دیدنِ رویِ تو، چه گویم به چه روزم ؟
یارب که تو این روز کسے را ننمائی

اے شاهدِ سرمست، بِبَر موی کشانم
تا در سروکارت کُنم این زهدِ ریائی

چون طوطیِ آموخته با شکّرِ دردت
در بند بمیرم که نیم خوش به رهائی

خوش وقتِ من آن دم که کشم باده به یادت
چون جان بدهم بر سرِ کویت به گدائی

هرشب منم و خاکِ سرِ کویِ تو تا روز
اے روز و شب اندر دلِ خسرو ، تو کجائی ؟

*۱۸۹۹

تو ، اے پسر ، که ازین سو سوار می گذری
مرا کُش ار ز برایِ شکار می گذری

ز دوستان که به جولانگهِ تو خاک شدند
به شوخیِ تو که اے شرمسار می گذری

هزار دل به دوالِ عنانت آویزان
تو برشکسته ازایشان سوار می گذری

جراحتے بجز این نیست آشنایان را
که آشنائی و بیگانه‌وار می گذری

چه مرهمے که فزون است دردم ، ارچه دمے
هزار بار به جانِ فگار می گذری

تو مستِ خواب چه دانی که تا چه می گذرد ؟
درآن دلے که به شبهایِ تار می گذری

تو در درونِ دلِ تنگِ من خلی همه شب
گُلی ، ولے به دلم همچو خار می گذری

قرارِ وصل خوش است ارچه دیر می بینم
ولے چه سود که زود از قرار می گذری ؟

بلاست نالهٔ خسرو ، برون میا زین بیش
که مست می رسی و در خمار می گذری
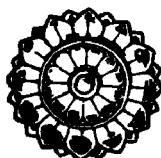
۱۹۰۰*

مارا در آرزویت بگْذشت زندگانی
باقیست تا دو سه دم ، دریاب گر توانی

چشمت که کُشت مارا باشد همین قصاصش
کز دُور مردنِ من بنْمائیَش نهانی

گر این تنِ چو مویم بوده‌ست از تو گوئی
تو دیر زی که اینک مُردیم از گرانی

رشک آیدم ز تیغت بر عاشقانِ دیگر
این لطف هم مرا کُن از بهرِ آن جوانی

چون برسرم رسیدی ، بر من مبارک آمد
مردن بر آستانت ، اے جانِ زندگانی

شُکرِ غمِ تو گویم کز دولتش همه شب
با دیده در شرابم ، با دل به دوستگانی

موزِ خود خوشم سن ، بر من مخند که که
بیشتر نگردد این داغهای جانی

بگذری بدانسو ، اے باد ، زلفِ او را
ـ گونه کو ندالد ، از من دعا رسانی *

او ، دلا ، ز خسرو کم جو قرار و سامان
رسمِ صبر دالد ، لیکن چنانکه دانی

۱۹۰۱ *

بخت است این پروانه بہرِ خویشتن سوزی
خانه روشن کن ز بہرِ مجلس افروزی

سی زنی زینسانم ، اے دوٗر از تو چشمِ بد
ن است آخر نے سپند است ، این که سی سوزی

ـے مہریِ چشمت گله کردم بناميزد
وزد کمانِ ابرویت را رسمِ کینتوزی

چو دیدی مردنم ، گفتی که روزے رُوی بنمایم
چنین روزے همم در زندگی یعنی شود روزی

سگت هم می رسد از من ، توانی مردمی کردن
که چون بازو کُنم طوقش به تیرے بازویم دوزی

چه اغراء می کُنی در خون ِ خسرو چشم ِ بدخو را
به رحمت ره نما قصّاب را ، کُشتن چه آموزی ؟

*۱۹۰۲

به ناز هر نفسے سوی ِ من گذر چه کُنی ؟
همین که این دل ِ من خون کُنی ، دگر چه کُنی ؟

اگر چنین که توئی نیم‌شب رَوی بر بام
تبارک‌الله تا بر سر ِ قمر چه کُنی ؟

یکے کرشمهٔ ابروت بهر ِ فتنه بس است
به ِ گرد ِ رُوی ز مو این همه حشر چه کُنی ؟

خدای از پیِ دل بردن آفرید ترا
تو موی بهرِ چه بافی و سر به بر چه کُنی ؟

چو هرچه کردم امانم نبوُد از دستت
کنون ز دیده بخواهم کشید هرچه کُنی

نعوذ بالله امیدِ وفا ز پس از تو
من استوار ندارم ترا ، اگرچه کُنی

کمر همی طلبی تا به کُشتنم بندی
ترا که نیست میانے ، بگو کمر چه کُنی ؟

ز رنجِ خسرو گفتی همیشه بَر حذرم
کنون که کارِ دل از دست شد ، حذر چه کُنی ؟

۱۹۰۳*

اے جان ز تن رفته ، به تن باز کے آئی ؟
وے سروِ خرامان ، به چمن باز کے آئی ؟

جانی تو که از دوریِ رویِ تو بمُردم
تا زنده شوم باز، به من باز کے آئی؟

شد جانِ هوائی به عنان گیریِ تو، لیک
زان باد تو، اے تُرک به من، باز کے آئی؟*

مارا وطنِ تنگ و تو خوکرده به صحرا
در ظلمتِ زندانِ وطن باز کے آئی؟

سرمایۂ خسرو به جهان جز سخنے نیست
عمرے که تو رفتی به سخن، باز کے آئی؟

*۱۹۰۴

تو نیز، اے بے وفا، تاکے ستم بر جانِ من خواهی؟
بیا تا کینِ من از بختِ بے سامانِ من خواهی

چه کم گردد ز خاکِ پایِ تو، آخر اگر گاهے
بدین مقدار عذرِ دیدۂ گریانِ من خواهی

اگر جان بایدت ، پیش آی و بے فرمانِ من ، بستان
که از بیگانگی باشد ، اگر فرمانِ من خواهی

اگر خواهم دهی بوسے به پشتِ پایِ خود بینی
وگر خواهی نهی ، داغے دلِ بریانِ من خواهی

مرا تا زنده ام از دردِ عشقت راحتے نبود
بکش تیغ و سرم بفگن ، اگر درمانِ من خواهی

بدان می ماند ، اے غمزه ، که جان میخواهی از خسرو
منِ مسکین چه خواهم دیگر ، ار تو جانِ من خواهی

*۱۹۰۵

ز من برگشته ای ، جانا ، ندانم با که می سازی ؟
حدیثِ ما نمی پرسی ، که داند با که همرازی ؟

کلاه اندازد از سر گاهِ دیدن قامتِ خوبان
تو سر می افگنی ، جانا ، مکن چندین سرافرازی

نوازش می‌کنی و جان برون می آید از حسرت
توانی مردمی کردن که چشمی بر من اندازی

دلم گر کافری ورزید گریه چیست، اے دیده؟
چو نتوانم که بستانم، مکن بیهوده غمّازی

مرا بر جان رسیده زخم و او مشغولِ نازِ خود
شکارے می طپد در خون و تُرکِ مست در بازی

بقای شمع باد، ار صد هزاران چون تو می میرد
ایا پروانهٔ مقبل که بر آتش به پروازی

چو جانان کرد جا در دل، تو رو، اے جانِ بے حاصل
که با سلطان به یک خانه گدائے را چه انبازی؟

ز درد آگه نه ای، اے پارسا، زان می دهی پندم
اگر چون من شوی بے دل، بدین گفتن نپردازی

چه دردِ سر دهی، خسرو، ز گفت و گویِ خویش او را
چه نالی اندران بُستان، نه بس مرغِ خوش آوازی؟

*۱۹۰۶

بدین صفت که توئی در زمانه ، معذوری
اگر به صورتِ زیبایِ خویش مغروری

دلم چو آینه صورت‌پرست شد ، چه کُنم ؟
به هرطرف که نظر می کُنم تو منظوری

به بلبلان برسانید تا نفَس نزنند
که غنچه پای برون می نهد ز مستوری

مرا چو از تو اجازت به زندگانی نیست
به زیرِ پایِ تو جان می دهم به دستوری

ترا که شوقِ عزیزے نسوخت ، کے دانی ؟
که چیست بر دلِ خسرو ز داغِ مہجوری
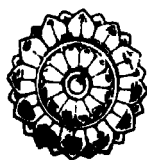
*۱۹۰۷

هندویِ زلف را چو تو یغما چنین دهی
در رُوم و رے منادیِ تاراجِ دین دهی

پیشِ لبِ تو گرچه گدائی ست کارِ من
ملکِ جهان مرا ست ، گر انگشترین دهی

چون من روَم ، به تربتِ من بوسهٔ زنی
حلوایِ روحِ من چو دهی ، این چنین دهی

آنجا که کشتِ تست ، بگو تا شوِیم خاک
بارے چنین چو کُشتهٔ خود را زمین دهی

جان بردنِ نهفته سیاسوز غمزه را
جلّاد را چه استره در آستین دهی ؟

تلخیِ عشق بے مزہ گردد ز نوشِ وصل
ناخوش مئے که چاشنیَش انگبین دهی

من کیستم که خنده‌زنی تو به رویِ من ؟
خسرو خس و بهاش تو دُرِّ ثمین دهی

۱۹۰۸*

چو لب زنی به می و درمیان بگردانی
من آن شراب نگویم که جان بگردانی

مگرد ساقی ، ازینسان چه آرزو داری ؟
که مست بی خبرم در جهان بگردانی

گران رکابیِ حسنت بس است مستیِ ما
چه حاجت است که رطلِ گران بگردانی

خوش آن زمان که بری نامِ عاشقان ، وانگاه
که نامِ من به لب آید ، زبان بگردانی

مرا بکُشتی و خصمان به‌خون گرت گیرند
به یک کرشمه دلِ همگنان بگردانی

رسد که روی بگردانی از رهی ، لیکن
چگونه روی ِ من از آستان بگردانی

فدای ِ چشم ِ توآم وز سرم کُنی زنده
گرم تو بر سر ِ آن ناتوان بگردانی

سوار سی روی و تیر ِ آه می بارد
تو آن نه ای که ازین ها عنان بگردانی

رسید یار ، توانی که اے رقیب ، امروز
بلای آمده از عاشقان بگردانی

غلام ِ رویم و گر بینی آن رخ ، اے زاهد
غلام ِ تو شوم ، ار چشم ازان بگردانی

به خون ِ خسرو ِ مسکین ، چو تشنه است ، بکوش
مگر که آن دل ِ نا مهربان بگردانی

*۱۹۰۹
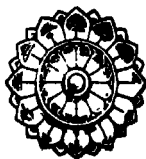
گرچه به نظّاره ایم ، نیز نخوانی
دیدهٔ بد دُور ازان جمال و جوانی

ما ز تو نزدیک می شویم به مردن
گاهِ خرامش مگر تو عمرِ روانی

گر تو در آری به‌دوستگاریِ ما سر
هست سرِ آنکه سر دهیْم نشانی

اے که زنی سنگ پیرِ توبه شکن را
شیشه نگه‌دار ، سر تراست ، تو دانی

داغِ شرابم برونِ خرقه چه بینی ؟
داغ نگه کُن ز ساقیَم به نهانی

گرچه ازان شاه خوریم خون و نپرسد
شربتِ درویش یاربش بچشانی

دردِ من ، اے باد ، کوه تاب نیارد
می شنو از من ، ولے بدو نرسانی

اے که دم از سوزِ شمع می زنی اینجا
سوزشِ جانی بدان نه سوزِ زبانی

پیش که خسرو ز سینه آه بر آوُرد
آه که جان نیز نیست محرمِ جانی

*۱۹۱۰

اے دل ، مرا به هر کو افسانه چند خواهی ؟
جانِ زلفِ یار دارد ، از شانه چند خواهی ؟

در عهدِ او چه جوئی دلهای خسته ، اے جان ؟
در ملکِ میرِ ظالم ویرانه چند خواهی ؟

اے مرغِ آن گلستان ، کت جانِ ماست دانه
گر نامه زان بت آری ، زین دانه چند خواهی ؟

گفتی ز کیست طعنه از دستِ عشق بر تو؟
ای آشنای جانها، بیگانه چند خواهی؟

تا چند عاشقان را دیوانه خواهی از غم
تو زلف را بجنبان، دیوانه چند خواهی؟

گفتی فسانهٔ گو، از سرگذشتِ هجران
باید که تو نخسپی، افسانه چند خواهی؟

تو دیر زی، اگر من جان در سرِ تو گردم
جائے که شمع باشد، پروانه چند خواهی؟

پرسی که چند باشد دلها به گردِ کویم
در سومناتِ گبران بتخانه چند خواهی؟

زینسان که هم به بوئے مست و خراب گشتی
خسرو، هنوز آخر پیمانه چند خواهی؟
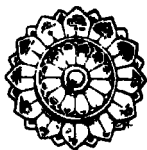
*۱۹۱۱

بدین صفت که ببستی کمر به خونخواری
درست شد که نداری سرِ وفاداری

به هر جفا که توان کرد کارِ من کردی
خدای توبه دهادت ازین جفا کاری

تونی چو آینه و صد هزار رُو در تست
ولے چه سود که یک‌رُو نگه نمی داری ؟

رخِ تو احسنِ تقویم ، چون شوی طالع
ستارگانِ فلک در حیات نشْاری

ببست گوئی آبِ حیات را زنگار
درآن زمان که بپوشی قبایِ زنگاری

ز رشکِ چشمِ تو نرگس که خواستی به چمن
نمی تواند برخاستن ز بیماری

چنان شدم که به جایم نیاری ، ار بینی
هنوز شرطِ تعهّد به جا نمی آری

حدیث بشنو ، از آزارِ مردمان برخیز
که هیچ چیز نخیزد ز مردم آزاری

مرا که بادِ هوایت بر آسمان بُرده ست
بگیر دست ، بشرطیکه باز نگذاری

ز زنده‌داریِ شبهایِ من ترا چه خبر ؟
شبی به خواب ندیدی چو رویِ بیداری

مریز خونِ دو چشمِ عزیز خسرو ، ازانکه
نریخت خونِ عزیزان کسی بدین خواری

.

*۱۹۱۲

سزد که سجده کُنند ، اے برهمنِ عجمی
همه بتانْت که محرابِ چشمِ هر صنمی

درون آب و آئنه بینی همیشه صورتِ خویش
که آفتاب پرستی و بت پرست همی

همه ولایتِ رویِ تو باغے ست مگر
سوادِ خطّهٔ خطِّ تو الدکے قلمی

به فرق تاجِ زمرّد بر آر چون طاووس
درآ به جلوه که طاووسِ هندی، اے عجمی

برون کَشم رگِ جان، بہرِ چه کَشم بارش
ز عشقِ تو که نه از لاتِ سومنات کمی

دریغ نیست که سوزند هندوان خود را
ز دوستیست که چون سومنات محترمی

نموده می شود آفاق، در صفائے تنت
تو آبگینهٔ هندی نه ای که جامِ جمی

سیاه تختهٔ هندو بوَد سفید رخم
تو از سیاهیِ هند ز سفیدئے رقمی

چو کشت خسروِ جادو زبونِ غمزۂ تو
به خواب بستنش افسونِ هندئے چه دہی ؟

۱۹۱۳*

نشانِ آن دهن از من چه پرسی ؟
حدیثِ جانْست این ، از تن چه پرسی ؟

مرا جان‌بخش بے دستوریِ چشم
ازان عیّارِ مردافگن چه پرسی ؟

ز سوزِ سینۂ پُر آتشِ من
چو دانی یک به یک روشن چه پرسی ؟

سگانِ کویِ خود را پرس حالم
مرا از خانه و مسکن چه پرسی ؟

به رسوائی دریدم جامۂ صبر
برون شد پایم از دامن چه پرسی ؟

مرا گوئی ، چه کردی آن دلِ خویش ؟
ز خود پرس این خبر ، از من چه پرسی ؟

ز مستوران چه پرسی دردِ عشّاق ؟
غمِ یوسف[۴] ز پیراهن چه پرسی ؟

کمالِ عشق نامردان چه دانند ؟
نبردِ تهمتن از زن چه پُرسی ؟

بپرس از شیر مردان ، خسرو ، این راز
ز رعنایانِ روبه فن چه پرسی ؟

*۱۹۱۴

به یک کرشمه کزان چشمِ دلربا کردی
چو جان به سینه درون آمدی و جا کردی

خدنگِ ناز چو از غمزه راست بگُشادی
به دل درست زدی ، گر ز تن خطا کردی

من ارچه تیغ زنم ، دل ز تو جدا نشود
تو ناوکے زدی و دل ز من جدا کردی ؟

دلم که شادیِ وصلِ ترا نکرده شُکر
هزار شُکر کنم کز غمش سزا کردی

بگفتمت که غمِ جان مگوی با هرکس
به غمزه گفتی و بر جانِ من بلا کردی

اگر میانِ تو گم‌گشت درمیانِ کمر
دهانت نیز نمی دانم ، آن کجا کردی ؟

بسوختی دلِ خسرو ، هنوز خواهی سوخت
چوکس نگفت ترا این چنین ، چرا کردی ؟

*۱۹۱۵

به خوبی همچو مه تابنده باشی
به مُلکِ دلبری پاینده باشی

منِ درویش را کُشتی به غمزه
کرم کردی ، الٰهی زنده باشی

جفا کم کُن که فردا روزِ محشر
ز رویِ عاشقان شرمنده باشی

ز غمهایِ جهان آزاد باشم
اگر تو همنشینِ بنده باشی

جهان سوزی ، اگر در غمزه آئی
شکرریزی ، اگر در خنده باشی

به رندی و به شوخی و به صد ناز
هزاران خان و مان برکنده باشی

*۱۹۱۶

اے که امروز به زیبائیِ او می نازی
جایِ آن است که بر ماه کُنی طنازی

بوسهٔ چند بخواهم ز لبت
چشمِ تو گر نکُند پیشِ لبت غمّازی

تا که در سینه کنون تخمِ وفایت کارد
اشک با خونِ دلِ بنده کُند انباری

خود کُشی عاشق و بر طرّهٔ مشکین بندی
خود دلم دزدی و اندر سرِ زلف اندازی

از رُخت بنده چه بر بست به جز دلسوزی ؟
بلبل از لاله چه آموخت جز آتش بازی ؟

چشمِ تو باهمه بد می کُند ، اِلّا با تو
زانکه با غمزهٔ بدساز نکو می سازی

من ز اندوه چو خسرو به تو پرداخته ام
تو پیِ آنکه به من هیچ نمی پردازی
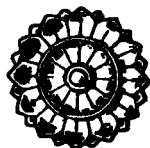
۱۹۱۷*

در تو ، اے ، دوست ، به خون ریختنم داری رأی
تو همین روی نما ، تیغِ خود از خون پالای

تنِ من موی شده ، غم نیز گرهے شد در وے
ناوکِ غمزه‌زن و آن گره از مو بکشای

میکُنم هر نفَسے ناله ز دَم دادنِ تو
کاستخوانِ تهیم در دمِ سردت چون نای

در پیَت رفت دلِ سوخته و داغ بماند
خستگی چون برود داغ بماند برجای

وای کردم که مگر غم ز دلم برخیزد
گر دل این است ازو هیچ نخیزد جز وای

دل درین بوُد که ناگاه بدیدم رخِ دوست
باز دیوانه شد این عقلِ نصیحت‌فرسای

عشق می گفت که خسرو ، تو مرا می دانی
چون امان یافته‌ای بیش دلیری منمای

۱۹۱۸

فسونِ چشمش ار خوابم ببستے
چرا چشمم چنین در خون نشستے؟
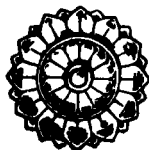
وگر بودے به چشمش مردمی هیچ
بدینسان در به رویِ من نبستے

ور از خوبان به آسانی شدے دل
ز آهِ عاشقان آتش بجستے

خوش آن وقتے که گاهے از سرِ ناز
بدیدے سویِ ما و بر شکستے

بنازم جان که دل خود بیش ازآن بُرد
مقامِ پختهٔ من خام دستے

مؤذن چند خوانی در نمازم
چه میخواهی ز چون من بت پرستے

بُتا، گر گویمت بوسے ز لب ده
مگیر این بیهُده‌گوئی ز بستے

ز تو یک غمزه، وز عشّاق شهرے
ز تو یک تیر، وز عشّاق شستے

رُخت را کاش خسرو سیر دیدے
که مُردے و ز نادیدن برَستے

۱۹۱۹

دلے دارم در او دردے و داغے
که یکدم نیستش از غم فراغے

به هر دل از دلم سوزے بگیرد
بسوزد چون چراغے از چراغے

ازین شکّرلبانِ شمع صورت
به بازی سوختند هر طرف لاغے *

شکافندم جگر ، وز غمزہ گویند
جراحت را بباید کرد داغے

کم از نظّارۂ ، بارے کہ ہستت
دمیدہ سبزۂ بر گردِ باغے

رقیبِ روسیہ را کُن ز خود دُور
خَوی بلبل ایزد خَویِ زاغے

بریزد آبِ خسرو چون نریزد
کہ گُل حیف است در چنگِ کلاغے

۱۹۲۰

اے کاش مرا با تو سر و کار نبودے
تا دیدہ و دل ہر دو گرفتار نبودے

شرمندہ نبودے اگر از ریختنِ خون
آن زلفِ نگونِ تو نگونسار نبودے

بودے سرِ آتش که بدیدے به سوی ِ من
گر نرگسِ مخمورِ تو بیمار نبودے

برداشتمے این دلِ در گوشه فتاده
گر از غم و اندیشه گرانبار نبودے

هم سهل گذشتے ستم و هجرِ تو بر من
گر شحنهٔ غم بر سرِ این کار نبودے

مُردم ز جفای ِ تو و کس زنده نماند
در عالَم اگر یارِ وفادار نبودے

دشوار شد احوالِ من و دوست نداند
گر دوست بدانستے ، دشوار نبودے

خسرو ، اگرت دیده به خوبان نفتادے
از غمزهٔ خوبان دلت افگار نبودے

۱۹۲۱
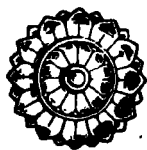
گر ماهِ تو از مشکِ تر آلوده نبودے
زینسان دلِ من خسته و پالوده نبودے

ور زلفِ ترا شانه فراهم ننْشاندے
یک دل به سرِ کویِ تو آسوده نبودے

زینگونه نخوردے غمِ تو خونِ دلِ ما
گر غمزۂ خونخوارِ تو فرسوده نبودے

ور نرگسِ مستِ تو خبر داشتے از ما
خونِ خوردنِ ما بهرِ تو بیهوده نبودے

تا چند کَشم زین دلِ خود کار جفاها
اے کاش که این جانِ غم اندوده نبودے

آسوده دلے داشته ام ، اے صنم ، آن روز
کاین داغِ بتان بر دلِ کم بوده نبودے

خسرو که بدامانِ مژه رُفت دُرت را
افسوس که گر دامنش آلوده نبودے

۱۹۲۲

امّید نبُود ارچه مرا یک نظر از وے
هم دید که بسیار بوَد این قدر از وے

سلطان ز کجا بر هوسش چشم نگارد ؟
درویش که دریوزه کُند یک نظر از وے

دل میکَشدم جانبِ آن غنچه هنوزم
هست ارچه که صد تیرِ بلا در نظر از وے

پژمرده مباد ، ارچه خورَد از جگرم آب
آن شاخِ جوانے که نخوردیم بر از وے *

دوش از دلِ من یاد نمی کرد خیالش
کان رفته کجا شد که نیامد خبر از وے ؟

صد جان به فدایش که کهِ کُشتنِ عُشّاق
بنْمایدم از دُور که گیرند بَر از وے

از مویِ تو بر پایِ ملائک نهد اَشکَل
حسنت که نگشته ست خیالِ بشر از وے *

دُور از تو مرا دُور کُنند از تو و گویم
دُور از همه‌کس بُود توانم مگر از وے

در کُشتنِ ما عیب کُنندش همه ، لیکن
گر عیب نگیری ، چه خوش است این هنر از وے

من داشته جان را به صد افسانه همه شب
وانگه همه جنبیدنِ بادِ سحر از وے

نپسند که میرم چو سگان بر سرِ راهت
خسرو سگِ خانه ست ، مبندید در از وے
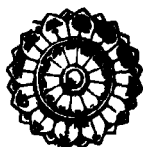
۱۹۲۳

من باد نخواهم که وزد بر چو تو باغے
تا از تو نسیمے نرساند به دماغے

خوش دولتِ مرغے که خورد بر ز تو، مالیم
کز دور خرابیم به بوئے چو تو باغے *

گر خواه به بازار شوم، خواه به بستان
مارا ز رخت سویِ دگر نیست فراغے

گر جلوهٔ طاؤس ز رویِ تو نبینیم
در کویِ تو میریم به مہمانیِ زاغے

تو داغِ جگر را چه شناسی که نبودت
جز از میِ گلرنگ به دامانِ تو داغے

پروانه که جان را به سرِ شمع فدا کرد
در مشہدِ خویش از تنِ خود سوخت چراغے

آن به که منِ سوخته پیشِ تو نیایم
زیبا نبوَد پیشِ گُلے بانگِ کلاغے

لاغ است ترا کُشتنِ، اگر لطف دگر نیست
بارے ز منِ دلشده یاد آر به لاغے

نآمد ز دلِ خسته خبر، گرچه که خسرو
از گریه دوانید چپ و راست الاغے

۱۹۲۴

صبا زلفِ ترا گر دَم نداده
گره بر کارِ من محکم نداده

ور از دردِ دلِ ما بودے آگاه
مشاطه گیسویت را خم نداده

وگر در عقل گنجیدے خیالش
ورق بر دستِ نامحرم نداده

حکیم ار عشق دانستے ، خرد را
نشان سوئ بنی آدم ندادے

وگر عاشق بہ دست خویش بودے
عنان دل بہ دست غم ندادے

وگر جاوید بودے ملک مقصود
سلیمان[4] دیو را خاتم ندادے

صبا هم دوزخی دانست مارا
وگرنه سوز ما را دم ندادے

ستد جان و جوانی داد مارا
چه میکردم ، اگر آنهم ندادے

خلاصی دیدے ار خسرو ز زلفش
گرہها را ز گریه نم ندادے
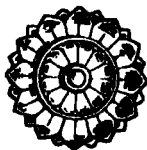
۱۹۲۵

زهی رویت شگفته لاله‌زارے
در حسنِ ترا گُل پرده‌دارے

رُخت را بهتر از مه میشارم
وزین بهتر نمیدانم شمارے

درختِ صندل آمد قامتِ تو
که می پیچد دراو زلفت چو مارے

روان کردی سمندِ کامران را
نترسیدی که برخیزد غبارے

به دنبالت روان شد آبِ چشمم
که ریزد بر سرِ راهت نثارے

چو خود رفتی به تسکینِ دلِ من
خیالِ خویش را بفرست بارے

بخواهم یادگارے از تو ، لیکن
خیال است اینکه بدهی یادگارے

دلم یکچند بُود اندر پس کار
فراغت باز پیش آورْد کارے

گُلے نشگفته بختم را ز وصلت
ز غم هر موی بر تن گشت خارے

ز شاخِ وصل چون برگے ندارم
بخواهم از جنابِ شاه بارے

ز بحرِ نظمِ خسرو در نثارت
کشد هرلحظه دُرِّ شاهوارے

۱۹۲۶

دلے باشد کو را نبَود دردے
فرّیے باشد کز وے نجهد کردے

دردے که ز عشق آید، جانم به فدای آن
خود جان نبوَد شیرین بے ذوقِ چنان دردے

از گردشِ چشمت هست آوارگیِ دلها
تا کعب نفرماید، جنبش نکُند نردے

شبها منم و شمعے هم سوخته و هم مست
که مرده و که زنده، آهے و دمے سردے

شد وقتِ گُل و روزے فریاد که ننْشینی
یک‌دم چو گُلِ سرخے در پیشِ گُلِ زردے

زانگه که غمت در دل چون حرصِ بخیلان شد
دارم همه شب چشمے چون دستِ جوانمردے

گفتم که غمت آخر تا چند خورَد خسرو
خندید که عاشق را به زین نبوَد خوردے

۱۹۲۷
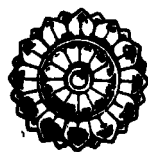
گُل آمد و هر مرغے زد نغمہ بہ هر باغے
هر فاختۂ دارد با همسرِ خود داغے

از بادِ صبا هرکس بشکفتہ چو گُل خرمن
آن باد کہ من جویم کے میوزد از باغے ؟

هرکس غمِ خود گویان با قمری و با بلبل
من سوختہ می جویم رُوکردہ سیہ زاغے

من سوختہ ام ، زاهد ، تو طعنہ زنی هردم
تا چند نهی داغے مارا زبرِ داغے

خسرو نشود هرگز عشق و خِردت باهم
کان زاغ نمی گنجد در خانۂ الباغے
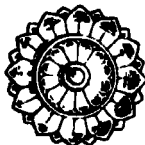
۱۹۲۸

اے سروِ بلندت را صد فتنہ بہ ہر گامے
ہست از رخِ رنگینت رنگِ رخِ گُل وامے

یک مردہ اگر عیسیٰ[۴] کردے بہ دعا زندہ
صد مردہ کُنی زندہ، اے شوخ، بہ دشنامے

خورشیدرخا، از تو یارب کہ چہ کم گردد ؟
از کلبۂ تاریکم گر صبح کُنی شامے

گویند، "مدر جامہ" من می ندرم، لیکن
ماندہ‌ست گریبانم در پنجۂ خود کامے

عقل و دل و جان ہر سہ شد کُشتۂ عشق، آرے
خاشاک بسے سوزم تا پختہ شود خامے

شب خون بہ نہان خوردم وامروز بہ روی تو
ہر صبح خمارے را در درخور بوَد آشامے

اے مرغ ، کہ مینالی از بہرِ گُلے چندین
مارا کہ ندیدہستی رخسارِ گُل الداسے *

در چشم و لبِ خوبان گر جور و جفا بیند
طفلے ست کہ خوش گردد از شکّر و باداسے *

بے دوست دلم با گُل آرام نمی گیرد
گو در چمن آنکس رو کو را بوَد آرامے

در قید بمرد آہو ، خسرو بہ خمِ گیسو
ہر صید بَود لابدّ در کشمکشِ دامے *

۱۹۲۹

فراہم کرد شکلِ کج کلاہے
کہ در زیرِ کلاہش ہست ماہے

گناہ از دیدنِ خوبانست حقّا
کہ نفروشم بہ صد توبہ گناہے

سیه رُویم ز دل کاین دل چنان سوخت
که بر رُو میرود خون ِ سیاهے

چنانم شب دراز آمد که شادم
اگر خورشید بینم بعد ِ ماهے

خیالت خوابگه در چشم ِ من کرد
مرنج ، ار هست ناخوش خوابگاهے

ز سوزت چون رهم ، اے جان ِ من ، وای
که دایم از غمت هستم به چاهے

به هر گلزار ِ اشکم سبزه‌ها رُست
ممندت را رسد زینسان گیاهے

مرا درد و غمت زآن رُوی کُشتند
که خسرو را رسد در دیده راهے
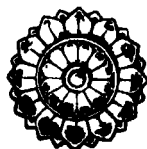
۱۹۳۰

مرا دل با یکے مالدست جائے
که ناید روزے از کویش صبائے

همه کس ز آتشِ بیگانه سوزد
منِ مسکین به داغِ آشنائے

بیا ، اے زاغ ، کاین آن استخوان است
که بر وے سایه اندازد همائے

مزن طعنه پریشانیم بگذار
که عمرم رفت برباد هوائے

به جرمِ عشق کُشتن حاجتم نیست
که داند عشق کردن هم سزائے

مه و خورشید گو ، برجایِ خود باش
که ما هم شاهدے داریم جائے

ز عشقت کارِ من جائے رسیدہ ست
بجز مردن نمی بینم دوائے

ز تیغت بیمِ خسرو بیش ازاین نیست
کہ گیرد دامنت خونِ گدائے

۱۹۳۱

اے زلفِ تو ہرگرہ کشادے
وے خطّ تو خطّہ و سوادے

اے چشمِ مرا چراغِ خانہ
در سر مکُن از کرشمہ بادے

در راہِ نیاز می نہی پای
خوش راہے و بوالعجب نہادے

شب چشمِ تو خَلق را ہمی کُشت
چونست ز ما نکرد یادے ؟

یک فوج ز غمزه نامزد کن
تا با صفِ غم کنم جہادے

سر میدادم به هر نگارے
گر تیغِ غمت زبان ندادے

سرگشته نبودے ، ار دلِ من
در دستِ خطِ تو چون فتادے

پرکار اگر به دستِ خویش است
از دایره پا برون نہادے

تو تیرِ ستم کشاده و من
دل بسته بر اینچنین کشادے

گر از ستمِ تو بُد گریزان
ایام چو خسروے نزادے
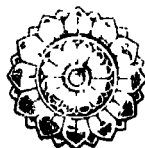
۱۹۳۲

اے فتنه ز چشمِ تو نشانے
بالایِ تو آفتِ جہانے

موئے ست به زلفِ تو که صدبار
برباد بداد خان و مانے

من با تو بجز نظر ندارم
حاشا که به بد بَری گمانے

بوسے هوسم کُند ، ولیکن
خشنود نمی شوی به جانے

گر لب نبوَد ، کِم از حدیثے
ور دل ندهی ، کِم از زبانے

گر می کُشدم رقیبِ بدخوی
بگذار سگے و استخوانے

اے زلف درو مپیچ زنہار
کآزردہ شود چنان میانے

دل گم کردہست خسرو ، آن کیست
کز گم‌شدگان دھد نشانے *

۱۹۳۳

گر چشمِ من در روی آن خورشیدرخسار آمدے
آخر شبِ امّید را صبحے پدیدار آمدے

تا کے دوم چون بیخودے در کویت ار بختم بُدے
یا پای در سنگ آمدے یا سر بہ دیوار آمدے

گر دوست بودے یارِ من ، کے خواستے آزارِ من ؟
آسان گرفتے کارِ من ، ھرچند دشوار آمدے

پشتِ من از غم گشت خم ، کز بخت بنْمودے ستم
ھرگز چنین خارے ز غم بر جانِ غمخوار آمدے ؟

دردے که دارم در نهان کز یار جُستے کس نشان
هرموی من گشتے زبان ، یک یک به گفتار آمدے

تا کے ز بیداری مرا باشد دو دیده در هوا
اے کاش تیرے از سما بر چشمِ بیدار آمدے

خسرو چنان گشت از سخن ، کاندر میانِ انجمن
از دوست در گفتے سخن ، دشمن به گفتار آمدے

۱۹۳۴

بهرِ کشادِ عالَمے بکشا ز زلفِ خود خمے
در پیچ‌پیچِ زلفِ تو پوشیده شد چون عالَمے

دلهاست در زلفت اگر شانه کُنی آهسته تر
زیرا نباید ناگهان خونے چکد از هرخمے

چند از خیالت هرشبے صبحِ دروغینم دمد
اے آفتابِ راستی ، از صادق آخر دمے !

دَرهم شده نامِ ترا میگریم و جانم به لب
یک‌خندهٔ تو بس بود شربت برایِ دَرهمے

با خویش گویم رازِ تو ، بس سوزم و دَم در کَشم
رشک آیدم کالدر غمت الباز گردد محرمے

غمهات آرد پے به دل ، گر بگسلد آن سلکِ غم
پیولدم از خونِ جگر بنهم غمے را بر غمے

خسرو گرفتارِ تو و چون هست چشمت ناتوان
گِردِ سرت آزاد کُن بیچاره مرغے بَر کمے

۱۹۳۵

اے ننهاده هیچگه تن به رضایِ چون منے
تافته چون ستمگران دستِ وفایِ چون منے

من به رضایِ خویشتن جان به فدات میکُنم
نیست دلت که در دهی تن به رضایِ چون منے

میگذری و بےخطا راست گرفته بر دلم
ناوکِ غمزه میزنی ، چیست خطایِ چون منے ؟

گر به بقایِ خود مرا نیست مرادے از رُخت
تو به مرادِ خود بزی ، نه به بقایِ چون منے

بهرِ نجاتِ خویشتن دست چه در دعا زنم ؟
چون به فلک نمیرسد دستِ دعایِ چون منے

عشق بُبرد از سرم گوهر عقل و لاجرم
چرخ به رشتهٔ ادب کرد سزایِ چون منے

بسکه چو مرغِ کَنده پر خستهٔ خارِ محنتم
نیست بجز سَمومِ غم بادِ صبایِ چون منے

چون به همه جهان مرا نیست به جایِ تو کسے
مرحمت ار کُنی سزد ، خاصه به جایِ چون منے

خسروِ بیدلِ توأم بلبلِ باغِ آرزو
عشق به پردهٔ جفا بسته نوایِ چون منے

۱۹۳۶

سروِ سمن‌برم کجا تا به بَرش در آرمے؟
دستِ مراد یکدمے در کمرش در آرمے

سرو ندیده‌ام به بر، لیک به سروِ قامتش
سحرِ زبانِ خود دهم تا به بَرش در آرمے

تنگ در آمده به‌بر چون جگرے به تنگ بر
ور به نفیر در شود، تنگ‌ترش در آرمے*

هست دو دیده ام به ره، ور به یکے در آیدم
بر کُنمش ازآن یکے در گذرش در آرمے

از قدِ خود کمان کُنم وز رخِ خویش جامِ زر
تا به طریقِ خدمتے در نظرش در آرمے

خسروم و به جایِ رز جامِ جهان‌نما کَشم
عادتِ مور را شبے در نظرش در آرمے

۱۹۳۷

گر به کمندِ زلفِ تو من نه چنین اسیرمی
کے به کمندِ ابرویت خستهٔ زخمِ تیرمی

هست یقین چو مُردنم ، از غمِ دُوریش مکُش
بارے اگر بمیرمی ، در قدمِ تو میرمی

بودم اسیرِ کافران وقتے و در فراقِ تو
در هوسم که این زمان کاش همان اسیرمی

پند دهد کز بتان چشم ببند جانِ من
باز کنید تا مگر پندِ کسے پذیرمی

ترکِ سخن بگو که شد ملکِ جهان ازآنِ من
آه که تنگ در برت یک‌شب اگر بگیرمی

طعنه زنی که ، خسروا ، مُلکِ جهان ستانیے
گر به ولایتِ سخن مثلِ تو بے‌نظیرمی

۱۹۳۸

پیش ازاین من با جوانان آشنائی کردمے
کاشکے زیشان هم از اوّل جدائی کردمے

از دلِ گم گشته اکنون گوش ننوانم نهاد
زانکه اوّل وصفِ خوبانِ ختائی کردمے

زین دلِ دوزخ اگر افروختے شمعِ مراد
وقتے آخر شامِ غم را روشنائی کردمے

یک سخن شیرین ندارم یاد ازآن روئے که آن
بر جراحتهایِ جانی مومیائی کردمے

توبه داد این چشمِ شاهدباز و این شاهد مرا
زانچه من وقتے حدیثِ پارسائی کردمے

اے خوش آن شبها که از بهرِ گدائی بر درت
بر سر کویِ تو بر درها گدائی کردمے

خلعتِ تیغت ز خون بایستے اندر گردنم
تا میانِ عاشقانت خود نمائی کردمے

از پیِ تو دوست میدارم غمت را، ورنہ من
با چنان بیگانۂ کے آشنائی کردمے

زاغِ نالان است خسرو بے رُخت وز خارِ ہجر
گر گُلے بودے ز تو ، بلبل‌نوائی کردمے

۱۹۳۹

پیش ازاین من کاشکے عشقت نمی ورزیدمے
یا بہ گوشِ خود جفا از دیگران نشْنیدمے

اینہمہ رسوائی از عشقت نرفتے بر سرم
روزِ اوّل چشم اگر از دیدنت پوشیدمے
(ق)
کاش من حجّام بُودم تا بہ وقتِ سرتراش
۴- صدقہ دائما گردِ سرت گردیدمے

یا که آهوی ِ شکاری بودمی کز بهر ِ قتل
در ته ِ پای ِ سمندت غرق ِ خون غلطیدمی

یا پیاده بودمی بر نطع ِ شطرنج ِ تو تا
درمیان ِ پیل‌مات آخر رخ ِ تو دیدمی

یا که در پیش ِ سگان ِ کوی ِ خود بارم دهی
تا به ایشان سربه سر بر آستان خفتیدمی

این همه دولت نصیب ِ دشمنان ، ای کاشکی
من به دشنامی هم آخر زان میان ارزیدمی

غیر ِ مهجوری و محرومی نصیبم چون نشد
گر بدانستم من این ، کی عشق می ورزیدمی

خاک ِ پایم ، گفته ای ، خسرو ، ببوسی عاقبت
دولتی بودی ، اگر پای ِ سگت بوسیدمی

۱۹۴۰
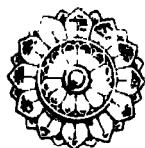
همه شب فرو نیاید به دلم کرشمه سازے
ز شب است اینکه دارم غم و نالهٔ درازے

به نمازش ارچه بینم چپ و راست بیش آزان است
دو سلامِ چار گویم چو ادا کنم نمازے

به جفا کلاه کج نه چو شناخی حدِ خود
که میانِ شهسواران چو تو نیست شاهبازے

وه ازاین هوس بمردم که به زیرِ پات میرم
سهِ من تمام کرد آن هوسم به لیم لازے

همه شب چو شمع باشم به چنین خیال پختن
که طفیلِ شمع پیشت بودم شبے گدازے

چو ندارم این سعادت که به گریه پات شویم
ز پیِ رهِ تو شستن سن و گریه و لیازے

همه خونست اشکِ خسرو ، همه این بوَد ضرورت
پسرِ سبکتگین را چو به دل بود ایازے

۱۹۳۱

پسرا و نازنینا ، به کرشمه گاه گاهے
اگر اتفاقت افتد ، به فتادگان نگاهے !

ز غمت کجا گریزم که جہان گرفت حسنت
ز تو هم به تست ، یارا ، اگرم بود پناهے

شرفِ هلاکِ ما بین ، به دو بوسه جانِ نو ده
که گر این امید باشد ، بزِیم چندگاهے

چو فغان کُنم به کویت ، ز علی‌اللّهم چه رنجی ؟
درِ شه تهی نباشد ز نفیرِ دادخواهے*

نکَنی تو راه کوته برِ ما و هر زمانے
به فنا رهم نماید اجل و دراز راهے!*

به امید با تو ما را چو نرفت پیش کارے
پس ازین چو نامرادان من و گوشهٔ و آهے

چه دراز بُود امشب که خیالِ بر سر آمد
بدمید صبح ، لیکن چو به سر رسید ماهے
(ق)
به یکے ز همنشینان سخنِ تو دوش گفتم
که تو دیده ای فلان را چو به سر سیه کلاهے

به جواب گفت خسرو تو کجا رسی به وصفش
نظرے ز دُور میکُن به جمالِ پادشاهے

۱۹۴۲

به فراغِ دل زمانے نظرے به ماهروئے
به ازآنکه چند شاهی ، همه عمر های و هوئے

نه ز دستِ ناجوانان به چمن شدم ، ولیکن
هوسِ جمالِ جانان نرود به رنگ و بوئے

نفسم به آخر آمد، نظرم ندید سیرش
بجز این نماند مارا هوسے و جستجوئے

ببرید ناتوان را به طبیبِ آدمی کُش
که چو مُردنیست بارے به نظارهٔ چو اوئے

چه خوش است مستِ مارا به کرشمه لعبِ چوگان
که به خاک در نغلتد سرِ ما بسانِ گوئے

به خدا که رشکم آید ز رُخت به چشمِ خود هم
که نظر دریغ باشد ز چنان لطیف‌روئے

دلِ من که شد ندانم چه شد آن غریبِ مارا
که برفت عمر و نآمد خبرش به هیچ سوئے

سخنِ سگانِ شبرو نزنند مگر کسے را
که شبیش بوده باشد گذرے به گِردِ کوئے

مکُن، اے صبا، مشوّش سرِ زلفِ آن پریوش
که هزار جانِ خسرو به فدایِ تارِ موئے

۱۹۴۴

من ترا دارم و جُز لطفِ تو ام نیست کسے
در جهانم نبوَد غیرِ تو فریاد رسے

نفَسے بے تو نیارم زدن ، اے جان ، گرچه
نکُنی یادِ منِ خسته به عمرے نفسے

هر کسے راست هوائے و خیالے در سر
منِ بجز فکر و خیالِ تو ندارم هوسے

غرقه در بحرِ غمِ عشقم و در خونِ جگر
میرود بے رُخت از چشمهٔ چشمم اَرَسے

پیش ازینم چو مگس از شکرِ خویش مران
که تفاوت نکُند در شکرستان مگسے

بر منِ دل شده هرچند گُزیدی دگرے
به وصالت که بهجایِ تو مرا نیست کسے

بلبلِ جانِ من از شوقِ گلستانِ رُخت
تا به کے صبر کُند نعره زنان در قفسے

طالبِ وصل شو، اے خسروِ خوبان، خسرو
نه منِ دلشده‌ام، بسکه چو من نیست بسے

۱۹۲۵

در سر افتاده ز عشقِ توام، اے جان، هوسے
با سگ کویِ تو گفتم که بر آرم نفسے

بر درت حلقه چو زنجیرِ درم بهرِ درای
ناله ها کردم و فریاد چو بانگِ جرسے

نشدی ملتفتِ حالِ من، اے عمرِ عزیز
هرگز این خواری و زاری نکشیده ست کسے

حلقه زلفِ سمن‌سایِ تو در دورِ قمر
فتنه پیدا کُند و غارت و آشوب بسے

سر به سر پا سگِ کویِ تو نهاده خ

چون به پابوسِ تو، ای جان، نشدش دس

۱۹۴۶

بسیار باشد، ای جان، از همچو من

نازی که میکشم من از چون تو ن

تا دست و پا نهادی در حسنِ کس

پائی به دامن اندر، دستی در آ

گر در جهان بگردی از جورِ خود

بی آبِ دیده خاکی، بی خونِ دل

از شبروانِ کویت هرگوشهٔ و

وز هندوانِ چشمت هر غمزه در

شمشیری از خیالت، بر ما سری و

زنّاری از دو زلفت، از ما دلی و

پوشیده‌ایم بر دل مشکین زره ز زلفت
کز گوشه‌های چشمت ترکے ست در کمینے

زلبور وار هستی در خون من میان را
زان لعل دلنوازم ناداده الگبینے

در شهربند عشقت دانی که کس نداند
قدرے چو من غریبے ، جز همچو من غمینے*

شبهاست بنده خسرو کز ما نمی نشیند
روزے نشیند آخر با چون تو هم‌نشینے*

۱۹۴۷

آن چشم شوخ را بین هر غمزهٔ بلائے
وان لعل ناب بنگر هر خندهٔ جفائے

هر ابروئے ز رویت محراب بت‌پرستے
هر تار مو ز زلفت زنّار پارسائے

گویند ، چیست حالت آلدم که پیشت آید ؟
چون باشد آنکه تاگه پیش آیدش بلائے

این غم که هست دائم هردم ز تو برین دل
می کُش که ظالمے را خوش میکُنی سزائے

گر غرقه بر لیاری ، بارے کِم از فسوسے
اے آشنات هردم در خونِ آشنائے*

وصلت همین قدر بس کافتادست چو در ره
از ره کُنی بهیک سو سنگے به پشتِ پائے*

سودای زلفِ آن بت اشمپ بکُشت مارا
آه ، اے شبِ سیه رُو ، پایانْت نیست جائے

من خود ز محنتِ خود بودم به جان دگرسو
وه کز کجا فتادی بر جانِ مبتلائے

سلطانِ من توانی مهمانِ خسرو آئی
بیداری‌است امشب در خالهٔ گدائے

۱۹۴۸

هرشبم کاهم به عالم دم زدے
آتش اندر خرمنِ عالَم زدے

سوخت جانم را غم و غم سوختے
ذرّهٔ سوزِ من ار بر غم زدے

گر دلم را دست بُودے بر فلک
دیده‌ای سقفش که چون برهم زدے

زین زبان‌دانی اگر جم بودمے
آسمانم بوسه بر خاتم زدے

در تنِ خاکی و سلطانی بُدے
خاکِ پایم آسمان را کم زدے

۱۹۴۹
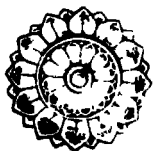
من ندیدم چون تو هرگز دلبرے
سرکشے عاشق کُش و غارتگرے

از تو یک ناز و ز خوبان عالَمے
وز تو تیرے و ز دلها لشکرے *

از زمین پنهان بماند آفتاب
گر بر آئی بامداد از منظرے

من سرے دارم که در پایت کَشم
گر تو در خوبی نداری همسرے

از کجا بر روزگارِ من فتاد
چون تو سنگین دل بلای کافرے

دست نه بر سینه ام تا بنْگری
آتشِ پوشیده در خاکسترے

مانْد چشمم روز و شب در چارسو
تا مگر نا که درآئی از درے

من که از خود بر تو غیرت می برم
چون توانم دیدنت با دیگرے

هر که دید از چشمِ خسرو خون روان
گشت هرمو بر تنِ او نشترے

۱۹۵۰

آنکه مرا در دل است گر به کنار آمدے
کے ستمِ روزگار بر منِ زار آمدے

یار ز دستم برفت ، کار ز دستم نماند
کار به دست است ، اگر دست به یار آمدے!

دستِ من آنکه که گشت از سرِ زلفش جدا
کاش که پایِ حیات بر دمِ مار آمدے

صبر و دل از من برفت ، قدر ندانستمش
از پیِ این روزگار این دو به کار آمدے

از پس سالے مگر روی نماید چو گُل
غنچه که بسته قبا بادسوار آمدے

خسرو ازآن یک کنار جان به میان ریختے
آنکه برفت از میان گر به کنار آمدے

۱۹۵۱

یک‌ره بکُن ز غمزهٔ خولین اشارتے
کافتد ز فتنه در همه آفاق غارتے

چندین به شهر دزدیِ دلها کجا شود؟
در دیده گر ز چشمِ تو نبود اشارتے

آن را که میکُشی ، به ازین نیست خونبهاش
از سر کُنیَش زنده ، گر آئی زیارتے

گر ے رُخت عمارتِ عمرم کَند سپهر
بادا خراب ، یارب ازینسان عمارتے

گویند دوست وعده به شمشیر میکُند
آن بخت کو که یابم ازایشان بشارتے

من وصفِ آن جمال چگونه کُنم که هیچ
فیروزمند نیست برآنم عبارتے

عشق آتش است ، خسرو ، اگر سوزدت مرنج
دانی که آتشے نبوَد بے حرارتے

۱۹۵۲

آمد بهار و سرو بر آراست قامتے
گُل بر کشید بهرِ طرب را علامتے

گردیده باد بر سرِ آن سرو جانِ من
گردان چو بادگرد برآن سرو قامتے

قَدْ قامَتِ الصّلوٰة مؤذّن زلد به صبح
من نیم شب شوم به قدِ یار اقامتے

او در خرام و البُّهیِ جان به گردِ او
حشرے ست گوئیا که روان با قیامتے *

تاراجِ غمزه هاش درآمد به شهر و کو
در خانهٔ نمانْد متاعِ سلامتے

هم خونِ عاشقان گنهش را شفیع باد
چون نیستش ز کردنِ خونها ندامتے

اے پندگوی ، درگذر از پندِ بیدلان
دانی که مست را نبوَد استقامتے

گفتارِ خویش بیهُده ضایع چه میکنُی ؟
در حقِ گمرهے که نیرزد ملامتے

داغم نهاد بر دل و در جانَم هنوز
به زین مخواه سوختگان را غرامتے

صد فتنه زآبِ دیده نوشتم بر آستان
خسرو برو نخواند ز بیمِ شناختے

۱۹۵۲

مردانه میکُشد به جفایم ستمگرے
تا میرم و دگر ندهم دل به دیگرے

راحت بوَد سیاستِ آنکس که بایدش
از غمزه دُور باشے و از ناز خنجرے

گفتم که دوش با تو نشستیم ، راست است
بر خویش بسته ام به هوس خوابِ دیگرے

از غم مگر ز وادیِ هجر استخوان بوَد
کز کعبۂ امید بیاید کبوترے

مائیم و خواب و بازویِ آن یار زیرِ سر
وه کے نهی تو در خمِ بازویِ ما سرے

کے رہ کُند بہ کلبۂ ما چون تو آفتاب
ما ناخدای باز کُند ز آسمان درے

یارب حلال خوابِ خوش ، ارچہ شبے ز غم
روزے نبوُد پہلویِ مارا ز بسترے

خسرو بہ سایۂ ز درختِ تو قانع است
آن دولت از کجا کہ بہ دست افتدش برے

۱۹۵۳

اے صد شکستِ زلفِ ترا زیرِ ہر خَمے
در ہر خمیش ماندہ بہ ہر گوشہ درہمے

گہ گہ بہ ناز شانہ کُن آن زلف را ، مگر
دلہایِ دُور ماندہ برون آید از خمے

موئے شدم ز ہجر و تو گوئی کزاین قدَر
کاین از پیِ من است ، نگنجم بہ عالمے

آنکه در غمِ تو گرددم شریک
و غمِ تو نگویم به همدمے

ے روَد ، تو پرسشِ بیماریَم میا
، در دل آیدت از دیدنم غمے

مردنم مخور ، اے پادشاهِ حسن
گدای مرده نیَرزد به ماتمے

دردِ کهنه در دلِ من یادگارِ تست
مباد دردِ مرا هیچ مرهمے

، تو در بهشت برندم ، زنم ز آه
در آن بهشت که گردد جهنّمے

جب که مهرِ تو می رُوید از زمین
، از دو دیدهٔ خسرو چکد نمے

۱۹۵۴
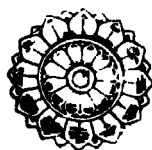
ساقی بیا که موسمِ عیش است و میم و یے
مے دہ کہ لالہ گونے شدہ از بادہ رے و خے

رخ بر فروز و زلفِ مسلسل گرہ بزن
تا بشکند جمالِ تو بازارِ میم و ہے

مہ را بہ رویِ خوبِ تو نسبت کجا رسد
اے رویت آفتاب و لبت شین و کاف و رے

شکّر شد از خجالتِ لعلِ تو آب وار
بر شین و کاف و رے چو کشیدی تو خے و طے

خطِّ معنبرِ تو چو دورِ قمر گرفت
کردند عاشقانِ تو تر رے و دال و حے

روحِ مجسّمی تو نہ عقلِ مصوّری
اے روحِ عقل مثلِ تو نادیدہ بے و تے

بتگر چو دید پیشِ رخ و قامتِ تو کرد
از شرم کارخانهٔ صد ساله طے و بے

طے کُن حدیثِ دورِ زمان ، جامِ مے بیار
تا باغِ روح را دهم آبے ز میم و یے

مے خور ، مخور غمِ دل و دین ، خسروا ، دگر
بکشا به مدحِ خسروِ آفاق لام و یے

لب بر لبِ نگار نه ار دست میدهد
خالی قدح مدار ز باده و میم و یے *

۱۹۵۵

تو میروی و به نظّارهٔ تو چشمِ جهانے
بگو که آگهی از عاشقانِ دلشدگانے

بگشت حال به بالایِ ابرویِ تو کسان را
که زیرِ دست فتادش چنان کمند و کمانے

در ابروی تو نه یک‌دل هزار بیش فرو شد
به من ز داغِ دل آنکه که دارد از تو نشانے

برهمنان که پرستند آفتابِ فلک را
مگر که هندوی مارا ندیده اند زمانے

غلامِ پنجهٔ مرغولِ هندوانهٔ اویم
که هست هر خمِ موئے ازاو شکنجهٔ جانے

بریخت آبِ رخِ بیدلان به خاکِ درِ او
چه کم شود که اگر تر کند به لطف زبانے *

گران‌کمانیِ آن هندویِ کمانکشِ چابک
به هیچ پنجهٔ ترکے رها نکرد عنانے

بخارِ هجران، خسرو، صبور باش که هرگز
رطب نیابی ازین بستگی ز پسته‌دهانے
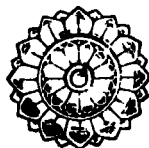
۱۹۵۶

بسے نماند کہ جانے بروں رَود ز غریبے
ہنوز می نرساند مرا ز زلفِ تو طیبے

مباد خوابِ خوش آں شوخ را کہ غمزۂ شوخش
فگنْد خارِ مغیلاں بہ خوابگاہِ غریبے

ز دردِ عشق بمُردم خبر دہید ، رفیقاں
اگر مفرّحِ صبراست در دکانِ طبیبے

ندادیَم چو ضمانے بہ تیغ راضیَم ، اکنوں
اشارتے بہ کرم ، جانِ من ، بہ سویِ رقیبے

چو بت‌پرست شدم از تو ، بعد ازیں من و کویت
بہ دوش رشتۂ زنّارے و بہ دست صلیبے*

زکوٰۃِ حسن بدہ زاں بہ ہرچہ میرسی ، ارچہ
نمیرسد بہ گدایانِ دورماندہ نصیبے

به گاهِ دیدنِ تو خسرو از بلا چه خورد غم
چه غم نظارگیِ شاه را ز چوبِ نقیبے

۱۹۵۷

یاراست و صد کرشمه شهر است و خوبروئے
مائیم و طعنِ دشمن خَلقے و گفتگوئے

او بدکُند به شوخی، من جز نکو نگویم
چون گویم اینکه با من بد میکُند نکوئے

بیخود شدیم، ساقی، زان نازنینِ مجلس
ساغر به دیگران ده، مارا بس است بوئے *

موی ِمیانت بنْشست اندر تنِ چو مویم
با آنکه در نگنجد موئے میانِ موئے

دارم تنے سفالین دل سختیِ تو بر سر
کس سنگ را چه گوید، گر بشْکند سبوئے *

یک‌ره ترا ببینم، پس پیشِ تو بمیرم
من بیش ازاین ندارم، در عالَم آرزوئے

ابروت همچو چوگان، اے شهسوارِ خوبان
حالے برایِ بازی دارم سرے چو گوئے

مجنون، شنیده باشی، کز دستِ عشق چون شد؟
پیش آی تا ببینی درمانده ز آرزوئے

سیلے ز هیچ باران در کویِ او نیامد
گر آبِ دیدهٔ ما با خود نبُرد جوئے *

تو میروی و خسرو نعره‌زنان به پیشت
سلطان و صد تجمّل چاؤش و های و هوئے

۱۹۵۸

اے که به چشمِ تو نیایم همے
یک‌نظر آخر به چو منِ دَرهمے

گفت که از ...ات فراموش گشت
کاش فراموش شوی یکدمے

عالمِ غم بے تو مرا بر دل است
لیک دلت را چه غم از عالَمے

بے غمی از عمر قوی شادئے ست
شادیِ آنکس که ندارد غمے

این دل در پیشِ که خالی کُنم
وہ که ندارم به جہان محرمے

ہست درین دردِ من خسته را
مرگ سزاوار ترین مرہمے

ہر من اگر گریه نمی آیدت
وام کُن از دیدۂ خسرو نمے

۱۹۵۹

هر کسے را هوای سیم و زرے
من و مسکین و داغ سیمبرے
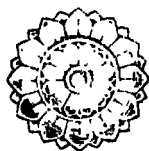
هست در خون ز گریه مردم چشم
چون کریمے به دست بدگهرے

شبم ار تا قیامت است، چه باک؟
گر ز روی توام دمد سحرے

تو به‌یک غمزه بشکنی، گر من
کشم از عقل و جان و دل حشرے

هر که جانش هست و جانان نیست
او ندارد ز زندگی اثرے *

آهنے می شود ربودهٔ سنگ
نه کم است از جماد جانورے *

۳۱۱

بحرِ من گر جہان شود پُر غم
گو ز بار است، باد بیشترے *

پند گویا، ترا چہ درد کُنند؟
زخمِ پیکان بہ سینۂ دگرے

خورشِ صوفیان جگر باشد
نُقلِ مےخوارگان بَود گزرے

ہمہ کس ذوقِ خرّمی گیرد
ذوقِ غم گیر، خسروا، قدرے

۱۹۶۰

دوش میگفت پیرِ ترسائے
یاد دارم ز مردِ دانائے

کاندرین دور بےپرستان را
نیست خوشتر ز میکدہ جائے

دُردنوشان و کنجِ دیرِ مغان
خَلقِ عالم بہ‌هر تماشائے

بر سرِ چار سوئ خطّۂ عشق
نیست خالی سرے ز سودائے

زاهد و باغِ خلد و ما و حبیب
هر کسے را بوَد تمنّائے

ساقیا، زان قدح که می نوشی
جرعۂ ده بہ بے سر و پائے

خوش بوَد جامِ باده نوشیدن
خاصه از دستِ مجلس‌آرائے

در تردّد گذشت عمرِ عزیز
همچو من نیست مختلف جائے

شد ز مهرِ تو ذرّه سان خسرو
هرزه‌گردے و باد پیمائے

۱۹۶۱

اے ز زلفِ تو مشکِ تر بوئے
وز میانِ تو تا عدم موئے

گُل ز تو نرم شد چنانکہ بہ باغ
نرمئے میکَند بہ ہر توئے

ماہِ نو گردد از تو زیر و زبر
گر اشارت کُنی بہ ابروئے

پیشِ چوگانِ زلفت از سرِ حال
سر زدہ میرویم چون گوئے

چند جا خویش را کُنم قربان
کت نبیند کسے ز ہر سوئے

یارِ من رُو متاب یا بنْمای
جایِ دیگر چو رویِ خود روئے

پهلوی من نشین که بی تو شبی
بر زمینم نسود پهلوئی

خنده کن که بی خیال لبت
درد خسرو ندید داروئی

۱۹۶۲

دلی دارم ، امّا جز افگار نی
غم از حد گذشته ست و غمخوار نی

دل خویش خواهم سپردن به یار
که بیدل توان بود و بی یار نی

نگارا ، تماشا کنم در خیال
رخ تست دل سوی گلزار نی

ز خونم که چشمت چو من میخورد
شبان روز مست است و هشیار نی

ترا کارگر کرد حسن و مرا
بجز خوردنِ غم دگر کار نے

*۱۹۶۳

مسلمانان ، گرفتارم بدستِ نامسلمانے
ازین دیوانہ بدمستے و بدخوئے و نادانے

بہ طرّہ آشنا بندے ، بہ خندہ پارسا بینے
بہ غمزہ ناخدا ترسے ، بہ کُشتن نا مسلمانے

بہ ابرو فتنہ انگیزے ، بہ نرگس عالَم آشوبے
بہ بالا آفت آبادے ، بہ کاکل کافرستانے

مُکن چندین گلہ ، اے دل ، مگو بد خوبرویان را
کزان کافر دلانت حاضر ست اینجا مسلمانے*

مرا افسوس می آید کہ تیرت می خورد دشمن
من آخر دوستم ، جانا ، دلم خوش کُن بہ پیکانے*

دعای بد نخواهم کرد ، لیکن این قدر گویم
که یارب ، مبتلا گردی چو من روزے به هجرانے

مرا کُشت این صبا هردم که یادم می دهد امشب
که وقتے میهمانے داشتم اندر گلستانے*

من از بیدار بودن وہ که دیوانه شدم ، بارے
خدایا ، این شبِ هجران ندارد هیچ پایانے*

طبیبا ، بهرِ جانِ ناتوانم غم مخور چندین
رها کُن جان دهم ، زیرا نمی ارزم به درمانے

کنون یادِ شراب و شاهد و مستی و قلاشی
گذشته ست آن که خسرو را سرے بودے و سامانے

*۱۹۶۴

اے گُل ، دهنِ تنگت صد تنگِ شکر چیزے
گُل با تو نمی ماند در حسن مگر چیزے

مارا به تماشائے مہمان رخِ خود کن
چون سبزه بر آوردی گردِ گُلِ تر چیزے

دُودے که ز آهِ من بر ماه زدے هرشب
در رویِ چو ماهِ تو هم کرد اثر چیزے

تا باز کرا سوزد این جادویِ تو آخر
خطِّ تو دمید اینک بالایِ شکر چیزے *

تا باغِ رُخت دیدم ، گُل باد به چشمِ من
کے از گل و بستانے آرم به نظر چیزے

گفتی که کمر بندم در ریختنِ خونت
بارے ز پیِ بستن داری به کمر چیزے

گویم غم و دردم بین ، گوئی که بتر خواهم
بسم‌الله اگر خواهی زین هر دو بتر چیزے *

زان غم که فرستادی کرده دلِ خسرو خوش
جان منتظرست اینک ، گر هست دگر چیزے

*۱۹۶۵

لعل است چنان یا لب یا هست ز جان چیزے!
روئے ست ترا یا مه یا خود به ازان چیزے!

بنشین که نمی خیزد یک سرو به بالایت
خود پیشِ تو کے خیزد از سروِ روان چیزے؟

من جامه درم از تو، تو غم نخوری از من
آرے نشود مه را از ضعفِ کتان چیزے

خنده زنی، ار خواهم قندے ز دهانِ تو
یعنی که ازین گفتن ناید به دهان چیزے

بوسے طلبم گوئی لب می ندهد راهم
گر بوسه نخواهی داد، از بنده ستان چیزے

وصلم تو نمی خواهی زانم به زیان داری
از عشوه بکش مارا گرهست چنان چیزے

خواہم به فسون بسی ور جادولیت باید
اہنگ غزلِ خسرو بر گیر و بخوان چیزے

۱۹۶۶

بہارے این چنین خرّم ، مرا آوارہ دل جائے
من و کنجِ غم و ہر کس به باغے و تماشائے

به سویِ سروِ پا در گل روان شد خلق و من آنم
که خواہم خاک گشتن زیر پایِ سروبالائے

ز ہجران خون ہمی گریم ، نروید جز گیاہِ غم
چنین ابرے معاذاللہ اگر بارد به صحرائے !

تو اے کم گوئی از کویش بکش پا ، من ہمی گویم
که پیشش سر نہی از من ، اگر پیش آیدت جائے*

به کویت سنگ سارم ، گر تو بنوازی به یک سنگم
بیا نظّارہ کن بارے جمالِ حالِ رسوائے

به خارے کز جفایت می خلّد در سینه ، خرسندم
اگر از نخلِ بالایت نمی ارزم به خرمائے

کبابِ خام‌سوزے را حریفِ چاشنی داند
که از سوزِ جگر ولتے چو من پخته ست سودائے

اگر زیر و زبر شد ذرّه ، گو می شو ، چه باب است این
که یاد آید گہے خورشید را از بے سر و پائے

تو ، اے عاقل ، که از خسرو سر و سامان همی جوئی
رها کُن ، وه چه می جوئی ز مجنونے و شیدائے

*۱۹۶۷

دو چشمِ مستِ ترا نیست از جهان خبرے
که نشترے ست ازان غمزه‌ها به هر جگرے

تو داری آنچه پری دارد از لطافت ، لیک
چه فایده که نداری ز مردمی قدرے

دلم ببردی تا دیگرے دراو نرود
دریغ باشد بر جای چون توئے دگرے

متاع جان که به هر دو جهانش نفروشم
اگر تو می طلبی راضیم به یک نظرے

چنان به روی تو مستغرقم که یادے نیست
که بر فراز فلک زهره ایست یا قمرے

درآن زمین که توئی پای را به‌عزت نه
که زیر هر کف پائے فرو شده ست سرے

کجاست صحبت آن دور رفتگان ، فریاد
که عمر رفت و نیامد ز رفتگان خبرے !

مرا که آبله شد پای دل ، ترا چه خبر
که در ولایت خوبان نکرده‌ای سفرے !

نگشت خوش دل عاشق به انگبین بهشت
چه دل بود که توانا بود به گل‌شکرے

ببوس از قبلِ خسرو آستانش ، اے باد
اگر درآنِ سرِ کو روزے افتدت گذرے

۱۹۶۸*

من اشکِ بیدلان را خنده می پنداشتم روزے
کنون بر می دهد تخمے که من می کاشتم روزے

هم اوّل روز کان زلفِ سیاهم پیشِ چشم آمد
دلِ من زد که از وے شام گردد چاشتم روزے

تو ، اے ناخورده جامِ عشق ، هشیاری مکن دعوی
که من هم خویش را هشیار می پنداشتم روزے

دو چشمم بر رُخش داده به کویش در نهم ، پائے
هم از خاکِ درش این رخنه می انباشتم روزے

دل از دردِ کهن خون گشت و محرومیِ بختم بین
کز آبِ دیده وازے بر درش بنگاشتم روزے*

تو گر برجای دل داری ، مرا گر نیست دل بر جا
مزن بر حالِ من طعنه که من هم داشتم روزے*

ملامت سوخت خسرو را ، همه پاداشِ آن است این
که بر اهلِ ملامت بد همی انگاشتم روزے

*۱۹۶۹

صبا آمد ، ولے بوئے ازان گلزار بایستے
چه سود از بوی ِ گُل مارا ، نسیمِ یار بایستے

رُخش در جلوۂ ناز ست و من از گریه نابینا
دریغا ، دیده‌های ِ بختِ من بیدار بایستے

شبانگاهم که چون بے رحمتان می گُشت هجرانش
شفاعت‌خواهِ من آن لعلِ شکّربار بایستے

چه سودم ، زانکه در کُشتن رسد خَلقے به نظّاره
نگاهے سوی ِ من ، زان نرگسِ بیمار بایستے

شرابِ عشق خوردم ، نیست کس کارد به سامانم
دلم گر مست شد ، بارے ِخرد هشیار بایستے

درآن ساعت که سروِ تو من اندر بوستان دیدم
اگر در چشمِ من گُل نیست ، بارے خار بایستے

ز خوبی هرچه باید نازنینان را همه داری
ولیکن از وفا خالے برآن رخسار بایستے

سگان در کویِ او شبگرد و خسرو را درو ره نے
طفیلِ آن سگان ، بارے مرا هم بار بایستے

*۱۹۷۰

نیست در شهر گرفتار تر از من دگرے
نبدً از تهرِ غم افگار تر از من دگرے

بر سرِ کویِ تو دانم که سگان بسیار اند
لیک بنْای وفادار تر از من دگرے

وه که آن روی بجز من دگرے را منمای
تا نمیرد ز غمت زار تر از من دگرے

شرمسارم ز گران‌جانیِ خود ، زانکه نماند
بر سرِ کویِ تو بسیار تر از من دگرے

محنتِ عشق و غمِ دوری و بدخوئیِ دوست
نکشد این همه دشوار تر از من دگرے

کاروان رفت و مرا بارِ بلائے در دل
چون روم ، نیست گران‌بارتر از من دگرے

ساقیا ، برگذر از من که به خوابِ اجلم
باز جو اکنون تو هشیار تر از من دگرے

خسروم ، بهرِ بتان کوی به کو سرگردان
در جهان نبود بیکار تر از من دگرے
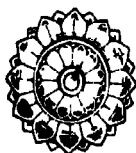
*۱۹۷۱

سخن چون زان دو لب گوئی ، چه گوید الگبین بارے ؟
به جائے کان دو رخ باشد ، چه باشد یاسمین بارے ؟

چو غم را چاشنی تلخ است ، بتوان از هوس خوردن
وگر خوردن هوس باشد ، غمِ آن نازنین بارے

هنوز آن زلفِ چون زنّار تا کے در دلم گردد
به کارِ بت‌پرستی شد مرا ایمان و دین بارے

ترا بازارِ خوبی گرم و من در سنگ سار این جا
که گر رسوا شود عاشق ، به بازارے چنین بارے

برآنی کاستین بر مالی و تیغے زنی بر من
چه حاجت تیغِ ساعد ، پس تو بر مال آستین بارے ؟

گر از دامانِ رحمت سایهٔ بر ما نیندازی
چنین هم از منِ بے چاره دامن بر مچین بارے

لبت غیرے گزید و گر دریغست از من آن خاتم
هم از دُورم یکے بنْای آن نقشِ نگین بارے

چه باشد جانِ شیرین ، کز پیِ شیرین لبت نڈهم
چو می باید مگس را مردن ، اندر انگبین بارے

حسابِ زندگانی نیست روزے کز درت دُورم
وگر خود مرگ باید هم به خاکِ آن زمین بارے

۱۹۷۲*

گُل آمد و همه در باغ با مے و جامے
من و خرابهٔ هجر و غمِ گل اندامے

هوایِ دیدنِ گُل شد ، روا مدار ، اے دوست
که بے رُخت گذرانم چنین خوش ایّامے

ز جامِ خویش فرو ریز جرعهٔ به سرم
که سرخ رُوی شوم ، گر نمی دهی جامے

یکے خبر بہ گلِ نو همی رسان ، اے باد
کہ مُرد بلبل و تو در شکنجۂ دامے

چنین کہ صبحِ سعادت همی دمد ز رُخت
چہ باشد ار دلِ مارا سحر کُنی شامے

خوشم من ارچہ کہ دردِ نہفتہ در دل هست
کہ بے کرشمہ دریں دل نمی زنی گامے

چہ پوست باز کنم با تو داغِ پنہان را
کہ هست سوختہ جانے کشیدہ در جامے

دلے کہ پیشِ رُخت لافِ صبر زد مُردہ ست
کہ هیچ زندہ نگیرد بہ آتش آرامے

بَود فضول خریداریِ تو از خسرو
بہ جانِ عمر کہ این نسیہ است و آن وامے
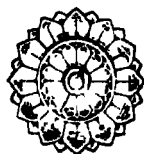
۱۹۷۳*

کشانِ دلِ تو بسویِ گُلی و نسترنی
من و شکسته‌دلی و هوایِ سیم‌تنی

گریخت عقل ز سودایِ عشق بر حقِ تو
چه طاقت آرد زالی نبردِ تهمتنی

بیار ساقی و در نامهٔ سیاه مبین
فرشته را چه غم از پارسائیِ چو منی

هزار جانِ مقدّس در انتظار بسوخت
ز تنگنائیِ گفتار در چنان دهنی

بگوی یک سخن و خوش بکُش چو فرهادم
که نیست جز سخنی خون‌بهایِ کوهکنی

من از دو کَون بر افتادم ، ار کمند تراست
ز خان و مان بدر افتاده ای به هر شکنی

چو بت پرست شدم ، دو زخم به نسیه مگوی
به نقد سوز که کم نیستم ز برهمنے

تو چاکِ سینه نبینی ، ز چاکِ جامه مرنج
که بس گران نبود در سفر به پیرهنے

مثال خسرو ، اگر عاشقی ، ز دوست ، ازانک
نیافت کحلِ وفا چشمِ هیچ غمزه‌زنے

۱۹۷۴

گذشت آن کین دلِ زارم شکیبا بُود یک‌چندے
پریشانیِ زلفش آمد و زد راهِ خرسندے

جز این شیرینی اندر عیشِ تلخِ خود نمی بینم
که گه‌گه می کُنی بر گریهٔ تلخم شکرخندے

گواران باد بر جان و دلم زهرِ فراقِ تو
نبخشیدند آن کامم که از وصلت خورم قندے

چه می‌خندی ، بریں سامانِ جانِ من تو، اے بے غم
دل و صبرے تو داری و مرا هم بُود یک چندے

پدر دارم همه در پند و من دنبالِ کارِ خود
مبادا هیچ مادر را چنین بد روز فرزندے

بگو ، اے پندگو ، نامش که باشد مرهمِ جانم
که خسرو را ز بهرِ ترکِ او تیرے ست هر پندے

*۱۹۷۵

خوش آن شبها که آن جانِ جهانِ مهمانِ من بودے
جراحت‌ها که او کردے لبش درمانِ من بودے

گدائی می کُنم ار وقتِ خوش را از درِ دلها
که آن گنجِ روان در خانهٔ ویرانِ من بودے

نمی گردد فراموش از دلم پای نگارینش
که جائے گه گهے بر دیدهٔ گریانِ من بودے

به بختِ من که آن شب گردِ خود کامم بیاد آمد
وگرنه تا چها بار از غمش بر جانِ من بودے *

منِ محروم را چندین نم از چشمے نبودے هم
اگر زان کوی مشتے خاک در دامانِ من بودے

هزاران داغِ غم جان را شود زین حیرتم در دل
که کاش آن داغِ اسپش بر دلِ بریانِ من بودے

نسیما، گر به ره آید مرا، وه کز کجا جستی؟
که این بو از تو می آید، بر آن مهمانِ من بودے *

مرا گویند بر جا دار دل کایامِ عیش است این
گذشت آن کین دلِ دیو از درِ فرمانِ من بودے

ملامت میکند نادان، سخن برنامدے از وے
اگر یک روزه بر جالش غمِ جانانِ من بودے *

دلِ رفته نیاید باز، ره تاکے توان رفتن؟
رها کن، خسروا، باز آمدے گر زآنِ من بودے

*۱۹۷۶

نبود یارِ من آن را که یار داشتمے
گہے بہ دیدہ و گہ در کنار داشتمے

ز من برید و غمم یادگار داد کہ کاش
دو سہ دگر ہم ازین یادگار داشتمے

بہ ناز گفتی گہ‌گہ کہ من ازآنِ توام
دروغ گفتی و من استوار داشتمے

خراب کردۂ خوبانست خان و مانِ دلم
وگرنہ بہتر ازین روزگار داشتمے

بہ قہر می کُشدم عشق و این ہمان خصم است
کہ پیش ازین منِ نادانش خوار داشتمے

بہ باغ کاش بہم بودمے کہ تا پیشش
ز خونِ دیدہ زمین لالہ‌زار داشتمے

کدام گُل تهِ او بَود تا دو دیدهٔ خویش
برفتمے و به بالایِ خار داشتمے

خراشها که درین سینه بودے از کفِ پاش
برین جراحتِ جانِ فکار داشتمے

دریغ یک سرِ خسرو هزار بایستے
که تیغِ او را مشغولِ کار داشتمے

۱۹۷۷*

اے غنچه را بر بسته لب ، شکل و دهانِ چون توئے
چون لاله خون کرده دلم سروِ روانِ چون توئے

روزے منِ دیوانه‌وش ، برباد خواهم داد جان
دستِ تظلّم در زده اندر عنانِ چون توئے

گفتی ز من سر می کَشی ، آخر به گردن چون نهد
آن سر که برگیرد کسے از آستانِ چون توئے

تو چست می بندی کمر وز ترس جانم می رود
کازرده گردد ناگهان نازک‌میانِ چون توئے

آن دل که رفت از دستِ من، گفتی ندانم تا چه شد؟
من بدگمانِ بد برم، او میهمانِ چون توئے

گر شب روم در کویِ تو، عذرے که گستاخی بود
بیداریِ چون من سگے با پاسبانِ چون توئے

سر در جهان خواهم نهاد از دستِ تو تا چندگه
بارے نبینم نشنوم نام و نشانِ چون توئے

از عشق گویندم حذر، هست ار همه جان را خطر
من عشقِ خوبان کم کنم خاصه از آنِ چون توئے

گر هر زبان خسرو بود کاید بر آن لب ذکرِ او
یعنی که نامِ چون منے پس بر زبان چون توئے
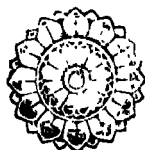
*۱۹۷۸

شاهِ حسنی وز متاعِ نیکوئی داری فراغی
زیبدت گر می‌کنی بر حالِ مسکینان دماغی

داغِ هجرانم نه بس، خالم ز رخ هم می نمائی
چند سوزم، وه که داغی می نهی بالای داغی

که به من دزدیده بینی که به‌دزدی خویشتن را
نزدِ من جان دادن‌است این، نزدِ یاری نیست لاغی

بهرِ این حاجت که بوک آئی شبی بر من چو شاهی
می نهم از سوزِ دل شبها به هر مشهد چراغی

آبِ چشمم گفت حالم بر درت زان پس تو دانی
هم تو می دانی که نبوَد بر رسولان جز بلاغی

غنچهٔ دل پاره پاره گرددم چون یادم آید
آنک بُودم با گُلِ خندانِ خود روزی به باغی

چند گوئیدم که رفت از گریه چشمت، سرمهٔ کن
من برین ظالم همی خواهم به‌جای سرمه داغی

هست نالان سوخته‌جانم مرم، ای کبک رعنا
گر ز مردار استخوانی بشنوی بانگ کلاغی

عقل و هوش الحمدلله رفت، ازین پس ما و عشقت
یافت چون خسرو ز صحبتهای بی‌دردان فراغی

۱۹۷۹*

نو بهار آمد و بگذشت به شادی مه دی
اینک اینک که سراپای گل و آتش وی

بعد ازین جامه لطیف و تنک و تر پوشند
چو گل تازه بتان ختن و خلّخ و ری

نازنینا، عرق از روی تو بر گل بچکید
می ممزوج لبالب برسان پی بر پی

پاک کن خوی ز بناگوش که این مردم چشم
خون خود ریزد هرجا که بریزد ز تو خوی

رو سوی آب و به‌یک خنده پُر از شکر کن
بر لب جوی به هرجا که روی روید نے

خیز و گلگشت چمن کن که نماندہ‌ست به راہ
چشم نرگس که ز تو زان رہ بخرامی یک بے

خون خسرو به قدح کن ، اگرت مے باید
عاشق تست ، مبادا که بگوید ہے ہے

*۱۹۸۰

اے معدن ناز ، ناز تاکے ؟
بر من در تو فراز تاکے ؟

در حسرت یک نظر بمردیم
چشم تو به خواب ناز تاکے ؟

تو ابروی خویش می پرستی
در قبلۂ کج نماز تا کے ؟

شمعم خوانی و سوزیم زار
بر سوخته ها گداز تا کے ؟

بس نیست ہلاکِ من بہ زلفت
دیگر شبِ من دراز تا کے ؟

تیرے کہ بہ سینہ خورد محمود
در کشمکشِ ایاز تا کے ؟

بخلِ تو برای لبِ بوسے
بر خسروِ پاکباز تا کے

*۱۹۸۱

اے کہ بہ غمزہ میکُنی قصدِ شکارِ دیگرے
غیرِ ہلاکِ ما مکُن میل بہ کارِ دیگرے

گشتِ چمن چو میروی بر دلِ گرمِ ما گذر
گلخنِ آشنا به از باغ و بهارِ دیگرے

اے به هزار مرتبه ز آبِ حیات پاکتر
حیف بوَد که بگذرد بر تو غبارِ دیگرے

جانِ هزار پاره را پیشِ سگِ تو میکنم
زانکه به دستِ همّتم نیست غبارِ دیگرے

خسروِ خسته هرکجا ناله کُند ز دستِ تو
کے به درون اثر کُند نالهٔ زارِ دیگرے
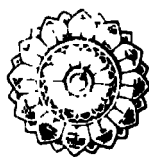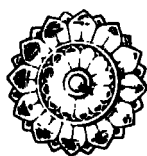
فهرست

اختلافات و اشتباهات

نسخه های چاپی و خطّی غزلیات خسروؒ
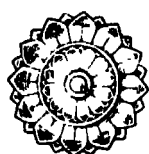
(در حدودِ جلد چہارم)

فهرست

اختلافات و اشتباهات

نسخه های چاپی و خطی غزلیات خسرو

(در حدود جلد چهارم)

[در فهرست حاضر نشانه‌های زیر برای نسخه های چاپی و خطی غزلیات امیر خسرو که بمنظور تصحیح متن حاضر مورد استفادهٔ ما بوده است بکار برده شده :

پ ۱ : نسخهٔ خطّی دیوان خسرو ،
دانشگاه پنجاب ، لاهور ،
بشماره : Pi VI 40

پ ۲ : نسخهٔ خطّی دیوان امیر خسرو ،
دانشگاه پنجاب ، لاهور ،
بشماره : Pi VI 31

پ ۳ : نسخهٔ خطّی بقیهٔ نقیه ،
دانشگاه پنجاب ، لاهور ،
بشماره : Pi VI 40 A

ت : دیوان کامل امیر خسرو دهلوی ،
چاپ تهران ، ۱۳۴۳ ه ش

ج : نسخهٔ خطّی دیوان امیر خسرو ،
موزهٔ فتزولیام ، کمبریج ،
بشماره : 199 (P) 506

م ۱ : نسخهٔ خطّی از مجموعهٔ دیوانهای چهار شاعر ،
موزهٔ بریطانیا ،
بشماره : 220 or 3486

م ۲ : نسخهٔ خطّیِ دیوانِ امیر خسرو ،
موزهٔ بریطانیا ،
بشماره : Add. 22, 700

م ۳ : نسخهٔ خطّیِ کلّیاتِ امیر خسرو ،
موزهٔ بربطانیا ،
بشماره : Add. 21, 104

ن ۱ : کلّیاتِ عناصرِ دواوینِ خسرو ،
چاپِ کانپور ، ۱۹۱۶ م

ن ۲ : دیوانِ امیر خسرو دهلوی ، چاپِ لکهنئو ، ۱۹٦۷م

در موردی که هیچکدام از نسخه بدل هائی که در نسخه هایِ چاپی و خطّی وجود دارد بنظرِ ما درست نبوده ، متن را از رویِ قیاسِ علمی تصحیح کرده ایم و در برابرِ این نوعِ تصحیحات دراین فهرست نشانهٔ ''ق'' را گذاشته ایم - در فهرستِ زیر شمارهٔ غزل را در نسخهٔ حاضر در ستونِ اول و شمارهٔ بیت را در غزلِ مربوط در ستونِ دوم نشان داده ایم و در برابرِ شمارهٔ بیت حرفِ ''ا''را برایِ مصراعِ اولی و حرفِ ''ب'' را برایِ مصراعِ ثانی آورده ایم - ستونِ سوم شاملِ تصحیحات قیاسیِ ما و نسخه‌بدل‌هائی است که در متنِ حاضر اختیار کرده ایم - نسخه بدل هایِ متنِ اساسیِ خودِ سان را که دیوانِ کاملِ امیر خسرو دهلوی ، چاپِ تهران بوده و همین طور نسخه بدل هایِ سائرِ نسخ را در ستونِ چهارم مندرج ساخته ایم -]

شمارهٔ غزل در نسخهٔ حاضر	شمارهٔ بیت و مصراع	تصحیحات قیاسی و نسخه بدل‌های اختیار کرده در متن حاضر	نسخه بدل ها و اختلافات متن در نسخه‌های چاپی و خطی
۱۶۴۶ :	۶ ب :	برش (پ ۱)	رهش (ت)
	مقطع ا :	در آ (پ ۱ ، م ۳)	در (ت)
۱۶۴۷ :	۵ ا :	گریه (م ۳)	گرنه (ت)
۱۶۴۸ :	۲ ا :	تازی (ف)	تازے (ن ۱)
	۳ ا :	از (پ ۲) ،	او (ن ۱) ،
		عشقت (ن ۱)	دستت (پ ۲)
	۴ ا :	بے بایان (م ۳ ، ن ۲)	پی پایان (ت)
۱۶۵۰ :	مقطع ب :	هست (پ۲، م۳، ن۲)	مست (ت)
۱۶۵۱ :	۳ ا :	بامن (م ۳)	بے من (ت)
	۶ ب :	من شیدا (م ۳)	من و شیدا (ت)
۱۶۵۳ :	۴ ب :	بیش (ق)	پیش (ت)
	۶ ب :	تونی (ف)	قوی (ت)
۱۶۵۴ :	۶ ا :	ار (م ۳)	از (ن ۱)
	۹ ب :	شده (ق)	شد و (ت)
	مقطع ا :	بسند ست (م ۳)	پسند ست (ت)
۱۶۵۶ :	۶ ب :	بسند ست (ق)	پسند ست (ت)
۱۶۵۸ :	۲ ب :	بوَم (ق)	بود (ت)
۱۶۵۹ :	۴ ا :	و از (م ۳) ،	و وز (ت) ،
		وز (م ۳)	و وز (ت)
۱۶۶۰ :	مقطع ب :	به جست و جوی (م۳)	بجستجوی (ت)
۱۶۶۲ :	۶ ب :	نیز (م ۳)	تیز (ت)

۱۶۶۳ : ۶ ب : پس (م ۳) بس (ت)
۱۶۶۴ : مطلع ا : جفا (پ ۱ ، پ ۲) و جهان (ت)
۲ ب : عمر به باد میدهم بیهده تا نروی ز جای
در هوای تو خود ایدل و دیده
(پ ۱ ، پ ۲) جای تو (ت)
۳ ا : بربایدت (پ ۱ ، پ۲) بربایدم (ت) ،
ب : تا نروی ز جای خود ، هست حرام خوارگی
اے دل و دیده ، گر نکنم
جای تو دعای تو (ت)
(ب ۱ ، پ ۲)
۵ ب : هست (پ ۲) اینست (پ ۱)
۸ ب : گلخنئے (م ۳) کاجئی (ت)
۱۶۶۶ : ۲ ا : چون (ق) از (ت)
۱۶۶۸ : ۳ ا : عشق (پ ۱ ، پ ۲) ، عقل (ت) ،
ب : مکتبش (ق) مکتبت (ت)
۱۶۷۰ : ۳ ب : کہگل (م ۳) که گل (ت)
۱۶۷۱ : مقطع ب : جانْست گِرد (ق) جانش کرد (ت)
۱۶۷۳ : ۶ ا : این چشم نیست چشمم ببست
(ب ۱ ، پ ۲ ، ن ۱) (ت)
۱۶۷۵ : ۵ ا : ابرو (م ۳) ابر (ب ۱، ن۱) ،
ب : می نگرم (ن ۱) من نگرم (پ ۱)
۱۶۷۷ : ۷ ا : دلهاست (پ۱) پند است (ن ۱)
۸ ب : کِش (ق) کس (ت)
۱۶۷۹ : ۶ ا : جانا ، بیا ببین تو جانا بامن شکسته
شکسته دلیِ من (ق) دلی مو (پ ۲)

۱۶۷۹ :	ب :	گذشته است (ف)	گذشت تا (پ ۲)
۱۶۸۱ :	۵ الف :	تلخ پاسخے (ب ۲)	تلخی سخن (ت)
۱۶۸۲ :	۶ ب :	یادگارئے (ق)	یادگاری کہن (ت)
۱۶۸۳ :	۳ الف :	بگذار (پ۱، ب۲، ن۱)	مگذار (ت)
	۸ الف :	نروی (ق)،	نروم (ت)،
		بریزمت (ب ۱ ، پ ۲)	بزیرمت (ت)
۱۶۸۴ :	۲ الف :	ده (پ ۲)،	چه (ت)،
		که (م ۳)	نه (ت)
۱۶۸۵ :	مطلع الف :	زیبا (م ۳)	ز پا (ت)
۱۶۸۷ :	مطلع ب :	خوانِ (ق)	خونِ (ن ۲)
	مقطع الف :	خوردیے (ف)	خوردی (ن ۲)
۱۶۸۸ :	مطلع الف :	با (پ ۳ ، م ۲)	بر (ن ۲)
	۳ الف :	رویِ توام (م ۳)،	اوئیم تو (ن ۲)،
	ب :	و توان (ق)	تو آن (ن ۲)
۱۶۸۹ :	۳ الف :	ز آهِ (م ۳)	راهِ (ن ۲)
	۷ ب :	زند (ق)	دوَد (ن ۲)
	۸ الف :	خواهد (ق)	خواهی (ن ۲)
۱۶۹۰ :	۳ الف :	زین دلِ (ن ۱)	زین (ن ۲)
۱۶۹۱ :	۳ الف :	مگو (ب ۱ ، پ ۲)	بگو (ن ۲)
	۷ الف :	چو (ن ۱)،	چون (ن ۲)،
		کابهٔ نوحے (ف)	گله اے نوعے (ن۲)
۱۶۹۳ :	۲ الف :	وا کردن (پ ۱)،	ادا کردن (ن ۲)،
		و بر حرفِ (پ ۱)	وُ پُر خوف (ن ۲)
	۵ ب :	درونِ بستان (ب ۱)	درون ولستان (ن ۲)

١٦٩٣ :	مطلع ا :	جان (ب ٣، م ٢)	جانان (ن ٢)
	٥ ب :	گر (م ٢)	که (ن ٢)
	٦ ا :	ننگ (م ٣)	تنگ (ن ٢) ،
		من ِ تنها (پ ١)	من و تنها (ن ٢)
	٨ ب :	این (م ٣)	زین (پ ١)
	مقطع ا :	دی بیش (م ٣)	دیدی بیش (ن ٢)
١٦٩٥ :	٦ ا :	شاهان (ب ١)	شابان (ن ٢)
	٧ ب :	مگر (ف) ،	مگس (ن ٢) ،
		خوزستان (م ٢)	خورستان (ن ٢)
	٨ ا :	کش (ف)	کس (ن ٢)
	٩ ا :	گر همی خواهی (پ ١)	سرمه ات هست که (ن ٢)
		کشندت (پ ١)	کشنداست (ن ٢) ،
	ب :	خسرو ست که (ق)	خسرو که ز (ن ٢)
١٦٩٦ :	٥ ا :	سنگ ِ گوهر (ف)	سنگ و گوهر (ب ٢)
١٦٩٧ :	٢ ا :	وقت (ف)	رفت (ب ٢)
	٤ ب :	نادیدن (م ٣)	نادیدن و (ب ٢)
١٦٩٨ :	٣ ا :	پیشش (م ٣)	بینش (ت)
١٦٩٩ :	٣ ب :	دیده ام (ق)	دیده من (ت)
١٧٠٠ :	مقطع ب :	زد (م ٣)	زو (ت)
١٧٠١ :	مطلع ا :	نامه (م ٢)	ناله (ت)
	٢ ا :	چو (ن ١)	چون (ت)
	٣ ب :	ترشدے (ن ١)	تر گردئی (ب ١)
	٤ ا :	خونریز ِ (ق)	خونریزی (ت)
	مقطع ا :	نیش ِ (ق)	پیش (ت) ،

ب : خارم (ق)	خادم (ت)
: ۳ ا : خیالت (م ۲)	خیانت (ت)
منطع ب : پُر (ق)	بر (ت)
: مقطع ا : گویش (ق)	خویش (ت)
: مطلع ب : خاره (م ۳)	پاره (ت)
۶ ا : من و مستی و بدنامی و زین پس (ب ۱ ، پ ۲)	من و زین بس دو سه بدنام مستی (ن ۱)
: ۲ ب : وه (م ۳)	ده (ت)
۵ ب : امقه (ق)	امگه (ت)
۶ ا : به (ق)	ره (ت)
مقطع ا : ار (ق)	از (ت)
: ۳ ا : آن (پ ۲)	ای (ت)
۵ ب : بے ندم (ق)	بے قدم (ب ۲)
: ۲ ب : یک دایرهٔ دو نیم گشته (ب ۱ ، ن ۱)	چشم همه نون و میم گشته (ت)
۴ ب : چشمم همه نون و میم گشته (پ ۱)	یک دایرهٔ دو نیم گشته (ت)
چشمم (ق)	حشم (ت)
۶ ا : نو (م ۳)	ذو (ت)
۷ ا : بے زر و (پ ۱ ، ن ۱)	بی رو (ت) ،
ب : پُر ز سیم (پ ۱ ، ن ۱)	زر سیم (ت)
۱ : ۲ ا : نشکسته ام (م ۳)	بشکسته ام (ت)
۶ ا : ز تو (ق)	تو از (ت)

۱۴۱۶ :	مطلع ب :	یک بسته و جیره (ق)	یک بسته و رسته (ت)
	۵ ا :	به ره (م ۲)	بده (ت)
۱۴۱۷ :	۲ ب :	آئینه (پ ۱)	آهسته (ت)
۱۴۱۸ :	مطلع ب :	فسانه (ن۱)	نشانه (ت)
	۲ ا :	درود (م ۳)،	به درد (پ۱، پ۲، ن۱)،
		دمے به زلفت (پ۱، پ۲)	دمی به زلف (ن۱)
	مقطع ا :	گم گشتی خسروا (م ۳)،	گم گشتی و خسروا (ت)
۱۴۱۹ :	۳ ا :	اے عقل که پندنامه خوانی (پ ۱)	ای عشق چه نام و ننگ جوئی (ت)
	۵ ب :	أنْزِلْ لِقَلْو بنا (پ ۱)	بفرصت ز بهرمن (ت)
	۶ ا :	سینه (پ ۱)	کرده (ت)
۱۴۲۰ :	۳ ب :	افتاده افساں (ق)	افتان و خیزان (پ ۲)
	۱۵ ب :	تیرِ (ق)	تیرم (ت)
	۱۶ ا :	روان (ق)	سران (ت)
	۱۷ ب :	چون (ق)	چو (پ ۲)
	۲۰ ا :	در دیده (ق)	در دریده (ت)
۱۴۲۱ :	۷ ب :	نارک (ن ۲)	نارک (ت)
۱۴۲۳ :	۲ ب :	سرت جانِ همه (پ ۱، ن ۱)	سر جانان همه (ت)

۱۷۲۴ :	مطلع ا :	خون ریزِ تو خونم (پ ۱ ، پ ۳ ، ن ۱)	خونخوار توخواهم (ت)
	۶ ا :	تو (پ ۱ ، پ ۲)	او (ن ۱)
	مقطع ا :	هرگز نپرسیده که چون خون (پ۱ ، ن ۱)	هرگه شنیدستی که خون (ت)
۱۷۲۶ :	۲ ا :	نرگست (پ ۱)	نرگسست (ت)
	۳ ب :	دوستم (م ۲)	دوستیم (پ ۱)
۱۷۲۷ :	۲ ا :	فاسد است (م ۲)	فاسدت (ت)
	۳ ب :	به درِ (ق)	بدل (ت)
۱۷۲۸ :	۴ ب :	شراره (پ۱ ، ن ۱)	نظاره (ت)
	۷ ا :	زنم (پ ۱)	زیم (ت)
۱۷۲۹ :	۳ ب :	پابچه (ن ۲)	پابچه (ت)
	د ب :	کلهٔ (ق)	کله ای (ت)
	۸ ا :	ما و شراب (ق)	و ما شراب (ت)
	مقطع ا :	شکرریزیِ وصفت هر روز (ق)	شکرریز وصفت هر روزه (ت)
۱۷۳۱ :	مطلع ا :	چو توِ (پ ۱ ، ن ۱)	تو چو (ت)
	۲ ب :	دیده پُر خاک و دلے پر ز غبارے مانده (پ ۱ ، ن ۱)	من بنزدیک خود اندر سرکاری مانده (ت)
	۷ ب :	خونخوار (م ۲)	خونخواو (ت)
۱۷۳۲ :	۵ ا :	دفترِ (م ۳)	دختر (ت)
۱۷۳۳ :	۵ ا :	دهی (پ ۱ ، ن ۱)	دمی (ت)
	۶ ب :	یا (پ ۱)	تا (ت)
	مقطع :	رک : غزل شماره : ۱۷۳۵	

۱۷۳۵ : مطلع ا : جور و جفا (ن ۲)　　چون رو جفا (ت)

مقطع : با اندکِ تغیری در غزلِ سابق (شماره : ۱۷۳۴) تکرار شده است -

۱۷۳۷ : مطلع ب : کلاه افراخته (ن ۲)　　کلاهی ساخته (ت)

مقطع ا : مرغ ها (ق)　　مرغ با (ت)

۱۷۳۸ : ۷ ا : آورد (م ۳)　　آود (ت)

مقطع ب : چاهت (ق)　　جاهت (ت)

۱۷۳۹ : مطلع ب : بیار (پ ۱ ، ن ۱)　　بیا (ت)

۲ ا : عقل (پ ۱ ، ن ۱)　　نفس (ت) ،

ب : پیش (م ۳)　　بیش (ت)

۴ ا : نماند (پ ۱ ، ن ۱)　　نماید (ت)

۵ ب : بیار (پ ۱)　　بیا (ت)

مقطع ا : طعمه (ن ۱)　　طعنه (ت)

۱۷۴۰ : ۲ ب : عرقِ (م ۲) ،　　شرقه (ت) ،

قطره را غوطهٔ (پ ۱ ، پ ۲)　　غوطه را قطره (ت)

۷ ا : میکشند (ق)　　میکشد (ت)

ب : جلوه به (ق)　　جلوهٔ (ت)

۱۷۴۱ : مقطع ب : وامے ست (م ۳)　　دامیست (ت)

۱۷۴۲ : ۴ ب : خان و مان (م ۳)　　خوان و مان (ت)

۶ ا : روزے (م ۳)　　رزوی (ت)

۱۷۴۳ : ۲ ا : بستان (پ ۱ ، ن ۱)　　سستان (ت)

۵ ا : ز باده (م ۳)　　زیاده (ت)

۶ ا : سیرابِ خونست دایم (ن ۱)　　دایم شراب خونست (ت)

۱۷ :	۷ ب :	نے بستہ نے (پ ۱)	نہ بستہ نہ (ت)
	۸ الف :	خلقے (پ ۱)	خسرو (ت) ،
	ب :	رأساً علیٰ بناده (ق)	راس علی يناده (ت)
	مقطع ب :	ذوخ (م ۳)	شرح (ت)
۱۷ :	۲ ب :	سفوفِ زیره (ق)	حروف حیره (ت)
	۳ ب :	حضیره (ق)	حطیره (ت)
۱۷ :	مطلع ب :	النّدامه (ق)	النوامه (ت)
	مقطع الف :	ترسی (ق)	ترمد (ت) ،
	ب :	بالحیفِ لحقه مَن خانه (ق)	یا لحیف لحق من خافهٔ (ت)
۱۷ :	۳ الف :	چون (م ۳)	چو (پ ۱ ، ن ۱ ، ن ۲) ،
	ب :	با (پ ۱ ، م ۳) ، آن شرابخانه (ن ۲)	یا (ن ۱ ، ن ۲) ، خانه خصم خانه (پ ۱ ، م ۳ ، ن ۱)
	۴ الف :	ور (ق)	وز (ت) ،
	ب :	بے (پ ۱ ، ن ۱)	بی (ت)
	۷ ب :	رو ز خواب (م ۲)	روزی خواب (ت)
۱۷۴ :	۴ الف :	مهدِ (ق)	جهد (ت)
	۸ ب :	آرامگاهِ (ق)	کارامگاه (ت)
۱۷۴ :	۶ الف :	خود را غرق (پ ۲)	جوزا خوی (ت)
	۸ الف :	باده (ق) ، داده (م ۳)	بے (پ ۲) ، داده ای (پ ۲)
۱۷۵ :	مطلع ب :	بگوی (ق)	بکوی (ت)
	۵ ب :	بین (ق)	من (ت)

۱۷۵۲ :	۶ ا :	تشنگیِ خلق (ق)	تشنگی از خلق(ت)،
	ب :	به آبِ (ق)	بتاب (ت)
	مقطع ا :	به نوحه (ق) ،	بتو چو (ت) ،
		لبانِ (ق)	دکان (ت)
۱۸۵۳ :	مطلع ب :	برفته (ن ۱)	برفت (ت)
	۶ ا :	نپرسد از تو کسے گرچه (ن ۱)	نپرسدت ز تو این را که (ت) ،
	ب :	میکنی (ق)	میکنم (ت)
	۷ ب :	گیا (ق)	کیا (ت)
	۸ ا :	دیدنیِ (ق)	دیدگی (ن ۱)
۱۷۵۴ :	۶ ا :	خیالت (پ ۱)	خیالم (ن ۱)
۱۷۵۵ :	۴ ا :	بدزدید روی و پنهان (ق)	بدزدید و روی پنهان (ت)
۱۷۵۶ :	۳ ا :	ببردی (پ ۱)	بروی (ت)
	۶ ا :	بگیر (ق)	نگیر (ت)
	مقطع ا :	خواست (پ ۱) ،	یافت (ت) ،
		جوابے (پ ۱)	جوانی (ت)
۱۷۵۷ :	۶ ا :	بدان که (پ۱ ، پ۲)	برانکه (ن ۱) ،
	ب :	در پرده (پ ۱ ، ن۱)	و دل مرده (پ ۲)
	۷ ا :	پند و نصیحت چو من (پ ۱ ، پ ۲)	پند چو من خسرو (ن ۱)
	۸ ا :	برآر (پ ۱ ، ن ۱)	هزارو (ت) ،
	ب :	چرده (ق)	کرده (ت)
۱۷۵۸ :	۹ ا :	خلاص یافته (پ ۱ ، ن ۱)	مرا ز دل شده (ت) ،

:	۹ ب :	جانم از کار (پ ۱ ، ن ۱)	زاری و کار (ت)
	مقطع آ :	آمدی و خسرو (پ ۱ ، ن ۱)	آمدی خسرو (ت)
:	مطلع آ :	گر (ن ۲)	در (ت)
:	۲ آ :	جهان (ب ۱)	جنان (ت)
:	۳ آ :	یادم (ق)	یارم (ن ۲)
	ـ آ :	بیفزائی خورش (ق)	به اقصائے خلش (ن ۲)
	۸ ب :	غم (پ۲)	من (پ ۱)
:	۲ ب :	هم (م ۳)	همه (ن ۲)
	۵ ب :	خدمتے (پ ۱)	خدمت (ن ۲)
:	۷ ب :	عشره (م ۳)	عره (پ ۲)
:	مطلع ب :	کے (پ ۲)	جون (پ ۱)
	۲ آ :	شدی و من (ب ۱) ، دانستم (ب ۱)	شدی من (پ ۲) ، می گفتم (پ ۲) ،
	ب :	بهر مافتنه (پ ۲)	عاقبت فتنه (پ ۱)
	۳ ب :	کار (پ ۲)	گاه (پ ۱)
	۵ ب :	جشم (پ ۱)	شکل (پ ۲)
	٦ ب :	یکے (پ ۲)	بلی (پ ۱)
	۸ آ :	اگر (پ ۲)	که گر (ب ۱) ،
	ب :	دیدسے (پ ۲)	دیدیی (پ ۱)
	مقطع ب :	باسبانان (ب ۱)	باصبان (پ ۲)
۱ :	مطلع ب :	خواب (م ۲)	آب (پ ۲)
	۳ آ :	تیز (م ۲)	تیر (ب ۲) ،

۱۷۶۹ :	۳ ب :	نهد (ق)	بنه (پ ۲ ، م ۲)
	مقطع ب :	بےهایِ ناب (م ۲)	مهان ناب (پ ۲)
۱۷۷۱ :	۳ ب :	بود (ق)	نشد (ت)
	۷ الف :	سودا بسے (پ ۱) ، برهم تو به تو (ب ۱)	سودای تو (ت) ، تو بر تو بدل (ت)
۱۷۷۳ :	۲ الف :	رار و حزینے (ق)	زار حزینے (ت)
	مقطع ب :	خواستگار (م ۳)	خستکار (ت)
۱۷۷۴ :	۳ ب :	ناشسنه (م ۳) ، آستانهٔ (م ۳)	تا شسته (ت) ، آشیانهٔ (ت)
۱۷۷۶ :	۲ ب :	یا (ق) ، آفی (م ۲)	ما (ت) ، آفت (ت)
	۶ الف :	به خوے (م ۲)	بخون (ت)
۱۷۷۷ :	۲ الف :	این (ق)	آن (ت)
۱۷۷۸ :	۳ الف :	دی (ب ۱)	ای (ن ۱) ،
	ب :	گر در پذیرد اینقدر ، گبرے مسلمان کرده ای (پ ۱)	من آشکارا گویمت خونی که پنهان کردهٔ (ن ۱)
۱۷۷۹ :	۶ ب :	چله (ق)	حله (ت)
۱۷۸۴ :	مقطع ب :	دیده ای (م ۳)	دید ای (ت)
۱۷۸۶ :	۵ الف :	خاستن (ن ۱)	خواستن (ت) ،
	ب :	بهارِ که (ن ۱)	بپای که (ت)
۱۷۸۸ :	۳ الف :	خون (ق)	چون (ت)
۱۷۹۰ :	۲ الف :	نمونه ایست (پ ۱ ، پ ۲)	نمونه است (ن ۲)
	۵ ب :	خردی (ق)	خوردی (پ ۱ ، پ ۲)
۱۷۹۲ :	۶ الف :	ار (ج)	از (پ ۱)

۱۷۹۳ :	مطلع ب :	با آن (ن ۱)	بآن (ت)
	۳ ا :	بمیر ، اے (م ۳)	بمیران (ت)
	ب :	ابرِ ناگه (م ۳)	ابر امید ناگه (ت)
۱۷۹۴ :	۶ ا :	شکل است (پ ۱ ، ب ۲)	بشکست (ن ۱)
	۷ ا :	وجد (پ ۱ ، پ ۲)	وجه (ن ۱)
	۸ ا :	دزدِ (پ ۱ ، ن ۱)	روز (ت) ،
	ب :	نکو (پ ۱ ، ن ۱) ،	مگر (ت) ،
		پا و سر (پ ۱ ، ن ۱)	با او سر (ت)
۱۷۹۵ :	۳ ب :	گشت (ق)	گشته (ت)
	۷ ا :	نیک (پ ۲)	گو (ب ۱)
۱۷۹۸ :	مقطع ب :	باز از دلِ گمراه تو (ف)	بازار دل گمره و(ت)
۱۷۹۹ :	۲ ا :	بس (م ۳)	بس (ت)
	۵ ا :	پیامے (پ ۱ ، ب ۲ ، ن ۱)	بیایی (ت) ،
	ب :	از هر لبِ سن با (پ ۱ ، ب ۲ ، ن ۱)	این آرزویم بر (ت)
	۶ ا :	دردت (ن ۱)	دردمت (پ ۱ ، م ۳)
	۷ ب :	فردا خبرے از پیِ فرداش (پ ۱ ، ن ۱)	ای کاش بگوئی و وه ایکاش (ت)
۱۸۰۰ :	۲ ا :	رسانیش (م ۳)	رسانی چو (ت) ،
	ب :	بار (ق)	بارش (ت)
	۳ ا :	بگردیش ز ما گردِ سر (م ۳)	بگردند ز ما گرد گر (ت)
	مقطع ب :	ز امروز (م ۲)	از امروز (ت)

١٨٠١ : ٢ ا : میگذرانی (ن ٢) میگذارانی (ب)
١٨٠٣ : مطلع ا : زان میرِ خوبان از خوبرویان (ت)
(ب ١ ، ب ٢ ، پ ٣)
٢ ب : چوبے (ن ١) جویی (ت)
مقطع ا : جه سود حسود (ت)
(ب ١ ، ب ٢ ، ن ١)
١٨٠٥ : ٣ ا : رد (پ ١) زو (ت)
١٨٠٧ : ٣ ا : مسلمانی ست (م ٣) مسلمان نیست (ت)
٨ ا : غمے دادی (پ ٢) نمیدادی (ت)
مقطع ب : چشمش تر (ن ١) چشم تو (ت)
١٨٠٨ : ٢ ب : ماہے نور (ب ١) ماهی نور (ت)
مقطع ا : معانی (ب ١) معانی (ب)
١٨١٠ : مطلع ا : کوشی (م ٣) گوئی (ت)
٥ ب : توهم (م ٣) همه (ت)
٦ ب : بر (پ ٢) تا (ب ١)
٨ ا : لبم آخر (ب ٢) بهم آری (ت) ،
ب : وردش (م ٣) دردش (ت)
١٨١١ : ٢ ب : مکن (ب ١ ، م ٣) بکن (ت)
٥ ب : سکِ تو (ق) سگت (ت)
١٨١٢ : ٣ ب : میهانی (م ٣) مهربانی (ت)
١٨١٤ : ٢ ب : ازان جفا جوی (ق) ازین چنین خوی(ت)
مقطع : خسرو چو به نیک خسرو چو سگیست
کوئی تست اندرین کوی
یار آر اورا به گفتِ آزار مگیر ازو بگفت
بدگوی (پ ١ ، ن ١) بدگوی (م ٢)

۱۸۱٦ : ۲ ب : یا (م ۳) با (ت)
٦ ب : دگر (م ۳) دیگر (ت)
۱۸۱۷ : ۷ ل : رهد (م ۳) دهد (ت)
۱۸۱۸ : ۴ ب : با (پ ۱) بی (ت)
۱۸۲۱ : ۲ ب : کَشی (ن ۱) خوشی (ت)
٦ ل : ندانم (ق) ندانی (پ۱ ، ن ۱)
۸ ب : چون (پ ۱) در (ن ۱)
۱۸۲۲ : ۵ ل : یارم (پ ۱) آرم (ت)
۷ ل : همچو من تو (م ۳) چون توئی من (ت)
۱۸۲۳ : ۳ ب : بسته (ق) پسته (ت)
۴ ب : بارے (ن ۲) بازی (ت)
۱۸۲۴ : مطلع ل : صد (م ۳) هر (ت)
۲ ل : دل (پ ۱) تن (پ ۲)
۵ ب : می نایم (م ۳) ۔ من مانم (پ ۲) ،
چه (م ۳) که (پ ۲)
۱۸۲۵ : مطلع ل : آزری (ت) آذری (ت)
۲ ب : شمسی ندانم یا قمر ، حوری ندانم ای پسر
حوری ندانم یا پری فرزند آدم یا پری
(پ ۲ ، ن ۱) (ت)
۱۸۲٦ . ٦ ل : برگذر (م ۳) برگذرد (ت)
۱۸۲۷ : ۳ ب : چنین (م ۳) چین (ت)
۱۸۲۸ : ۲ ل : دگر (م ۲) ، که را (ت) ،
تا گرفت (م ۲) باز گفت (ت)
۴ ب : بر (ق) از (ت)
۱۸۲۹ : ٦ ب : آنکه (ق) وانکه (ت)

۱۸۶۹ : ۶ ل : سلامت (م ۲) ملامت (ت)،

ب : فراقت (ق) سلامت (ت)

۱۸۷۱ : ۲ ل : چونفس (پ ۱) چه نقش (ن ۱)

۴ ب : هست (م ۳) نیست (ت)

۱۸۷۲ : ۲ ل : گهم (پ ۱ ، ن ۱) کیم (ت)

۵ ل : مگو تو (ق) مکن چو (ت)،

به گفتنِ (م ۲) بگفتهٔ (ت)

۶ ل : نایستددلم (پ ۱) دلم نایستد (ن ۱)

۷ ل : بپرس (پ۱، م۲، م۳) نترس (ت)

نشسته ست (م ۳) شنیدست (ت)،

ب : تو (پ ۱ ، ن ۱) تا (ت)

۱۸۷۳ : ۵ ل : به (ق) په (ت)

۱۸۷۴ : ۸ ب : اینقدر (پ ۲) اورا (پ ۱)

۱۸۷۵ : ۲ ل : بوکه (م ۳) کوکه (ت)

۴ ل : یاراست (م ۳)، بادست (ت)،

یا خیال (م ۲) اینخیال (ت)،

ب : بام (م ۲) نام (ت)

مقطع ل : وای (م ۳) داسی (ت)

۱۸۷۶ : ۵ ل : شدی (م ۳) شدم (ت)

مقطع ب : مخالفِ تقدیر (م ۲) موافق تزویر (ت)

۱۸۸۳ : ۶ ل : جستند (ج) خستند (ت)

۱۸۸۶ : ۲ ب : به نالان (پ ۱ ، ن ۱) و به ناله (ن ۲)

۱۸۸۷ : ۲ ل : رخِ تو (پ ۱ ، پ ۲) رخ (ن۲)

۳ ل : از نو (ن ۱) از (ن ۲)

۱۸۸۸ : مطلع ل : داری (پ ۱ ، ب ۳)، دری (ن ۲)،

۱۱۸۸ : یاسمین (پ ۱ ، پ ۳) سمین (ن ۲) ،

ب : هم آن داری (ق) ، جهاندارے (ن۲) ،

هم این (ق) همین (ن ۲)

۲ ب : جنیبت (پ ۱ ، پ ۲) (جینبت ن ۲)

۱۸۹۰ : مطلع ب : این (م ۳) آں (ن ۲)

۳ ا : زندگانی (م ۳) ندگانی (ن ۲)

۴ ا : مدان (پ ۱) بداں (ن ۲)

مقطع ا : زبانِ خسرو و شکرِ (م ۳) زبان خسروا شکر (ن ۲) ،

بشنوی (م ۳) ، نشنوی (ن ۲) ،

ارنه (ق) از نئے (ن ۲)

۱۸۹۲ : مطلع ا : خوار (پ ۳ ، م ۳) خار (ن ۲)

۸ ا : برگرفتارانِ دل طعنه (م ۳) طعنه برگفتار آن دشمن (ن ۲) ،

ب : گرفتاری (م ۳) بگفت آری (ن ۲)

مقطع ب : گربدین کاری (م ۳) بد به‌بیکاری (ن ۲)

۱۸۹۳ : مطلع ا : بنأ وگه پوشیده دار (پ ۳ ، م ۳ ، ل ۱) بنائے گه پوشیده در (ن ۲) ،

ب : بدین خواری (م ۳) به دشواری (ن ۲)

۲ ب : برده (ق) (پرده ن ۲)

۶ ب : بجز (پ ۲ ، ن ۱) بخر (ن ۲)

۱۸۹۴ : ۲ ا : صحبتِ (م ۳) محنتِ (ن ۲)

۱۸۹۴ :	۳ ب :	سپید روئی (پ ۱ ، پ ۲)	سیاه روئی (ن ۲)
	۵ ب :	وفا ز مقامسم (ق)	دعا ز مقامِ (ن ۲)
	٦ ا :	ناکسی (م ۳)	ماکسے (ن ۲)
	مقطع ا :	رازِ (ف)	از (ن ۲)
۱۸۹۵ :	مطلع ا :	خه (م ۲)	چه (ن ۲)
	۴ ب :	کاے (م ۲)	کو (ن ۲)
	۷ ا :	که (ف)	گه (ن ۲)
۱۸۹٦ :	مطلع ا :	نه (ب ۳ ، ن ۱)	و (ن ۲)
	۴ ا :	بد ز من خورسند (م ۳)	بدر من خورشید (ن ۲)
	۵ ا :	گذری (م ۳)	گذرد (ن ۲)
	۷ ب :	خامی (م ۳)	حامی (ن ۲)
	مقطع ب :	مر (م ۳)	هر (ن ۲)
۱۸۹۷ :	مطلع ب :	نگر (پ ۱)	بگو (ن ۲)
	۳ ب :	گذشت (پ ۱)	که هست (ن ۲)
	۴ ا :	اگرچه عرصهٔ (ب ۱ ، ن ۱)	عرصهٔ (ن ۲)
۱۸۹۸ :	۲ ا :	می دادم و یادم (ق)	دادم و تو یادم (ن۲)
	۴ ا :	و شکلِ تو کشنده (م ۳)	مشکل تو کشیده (ن ۲)
	۷ ا :	طوطیِ (م ۳)	بلبلم (ن ۲)
۱۸۹۹ :	٦ ا :	تا (م ۲)	با (ن ۲)
۱۹۰۰ :	۳ ا :	چو (ن ۱) ، ار تو (ق)	چون (ن ۲) ، برتو (ن ۲)

۱۹۰۰ :	ب :	مُردیم (ق)	برویم (ن ۲)
	۷ ا :	سوزِ (پ ۱ ، پ ۲)	مغز (ن ۲)
۱۹۰۱ :	مطلع ا :	بخت است این پروانه بهرِ (پ ۳ ، م ۳)	بخت ست پروانه ز بهر (ن ۲) ،
	ب :	بیا و خانه (م ۳)	به یاد خانه (ن ۲)
	۲ ا :	از تو جشمِ (ن ۱)	از جشم (ن ۲)
	۳ ب :	را رسمِ (م ۲ ، م ۳)	داریم (ن ۲)
	۵ ا :	می رمد (م ۲ ، م ۳)	می رود (ن ۲) ،
	ب :	که چون بازو کنم طوقش به تیرے بازویم دوزی (م ۳)	که جون ما روکنم طوفش به‌تیرے بازی‌اش روزی (ن ۲)
	مقطع ا :	اغراء (ق)	اغوا (ن ۲)
۱۹۰۲ :	مطلع ا :	نفَسے (م ۳)	نفس از (ن ۲)
	۲ ا :	روی (م ۳)	روئی (ن ۲)
	۳ ب :	روی ز (م ۲)	روزے (ن ۲)
	۴ ب :	باقی و سر به بر (م ۳)	مانی به سر (ن ۲)
	۵ ب :	بخواهم (م ۳)	نه خواهم (ن ۲)
	٦ ا :	ز پس (ق)	و پس (ن ۲)
	۷ ا :	کمر (م ۳)	اگر (ن ۲)
	مقطع ا :	بَر (م ۳)	پُر (ن ۲) ،
	ب :	کارِ (م ۳)	روئے (ن ۲)
۱۹۰۳ :	۳ ب :	به من (ق)	سمن (پ ۱)
	۴ ب :	زندانِ (م ۳)	رندانِ (ن ۲)
۱۹۰۵ :	مقطع ب :	مرغِ (م ۲)	مرغے (پ ۱)

۱۹۰۸ :	مقطع ا :	مسکین ، چو تشنہ است ، بکویش (م ۲)	تشنہ است او رو اے گریہ (پ ۱)
۱۹۰۹ :	مطلع ا :	نخوانی (م ۳)	بخوانی (پ ۱) ،
	۳ ا :	بہ دوستکاریِ (م ۲)	بہ دوسنگانی (پ۱)
	۶ ا :	خوریم خون (م ۳)	خون خوریم (م۳) ،
	ب :	بچشانی (ق)	بخشانی (پ ۱)
	۸ ب :	جانی مدان نہ (م ۳)	جانش مدان چو(پ۱)
۱۹۱۰ :	۲ ا :	جان (پ ۲)	غم (پ ۱)
	۳ ا :	دانہ (پ ۱)	داند (پ ۲) ،
	ب :	زان (پ ۲)	ران (پ ۱)
	۴ ا :	دستِ (پ ۲)	بہر (پ ۱) ،
	ب :	جانہا (پ ۲)	خوبی (پ ۱)
	۵ ا :	خواہیِ (پ ۱)	خوانی (پ ۲)
۱۹۱۱ :	۳ ب :	یک رو نکہ (م ۱ ، م ۳)	یکرہ نکو (پ ۲)
۱۹۱۲ :	مطلع ا :	اے (م ۲)	این (پ ۲)
	۷ ا :	نمودہ (م ۲) ، در صفائے تنت (م۲)	نمونہ (پ ۲) ، ور صفائے نیست(م۲)،
	ب :	جمی (م ۲)	می (ب ۲)
	۸ ا :	سیاہ تختہٗ (م ۲)	سیہ پختہٗ (پ۲)
	مقطع ا :	بستنش (م ۲)	بستن (پ ۲)
۱۹۱۵ :	۲ ا :	کُشتی (ق)	کشتہ (پ ۲)
۱۹۱۶ :	مقطع ب :	آنکہ (ق)	آنکس (پ ۲)
۱۹۱۷ :	۲ ا :	نیز گرہے شددر وے (م ۳)	گرہے زد بر وی (پ ۲) ،

۱۹۱۷ :	۲ ب :	مو بکشای (م۳)	موی کشای (پ ۲)
	۴ ب :	خستگی (ق)	به خستگی (پ ۲)
	۵ ا :	وای (م ۳)	وام (پ ۲)
۱۹۱۸ :	۴ ا :	کاهے (ن ۱)	کائی (ت)
	۵ ا :	پیش ازان برد (م ۳)	پیش ازان بود (ت) ،
	ب :	مقاس (م ۳)	مقام (ت)
	۷ ب :	ز پستے (م ۳)	بپستے (ت)
	۸ ب :	تیر ، وز (م ۳)	تیر و وز (ت)
۱۹۱۹ :	۴ ا :	غمزه (م ۳)	طره (ت)
	۵ ا :	هستت (م ۳)	مستست (ت)
	۶ ب :	خوی بلبل نیرزد خوی زاغے (م ۳)	که گل حیفست در چنگ کلاغی (ت)
۱۹۲۱ :	۳ ب :	فرموده (م ۳)	فرسوده (ت)
	۶ ب :	کم بوده (م ۳)	کم دیده (ت)
۱۹۲۲ :	۵ ب :	رفته کجا (ن ۱)	رفته خبر کجا (ت)
	۷ ا :	آشکل (ق)	اشکال (پ۱، م۳، ن۱)،
	ب :	نگشته (ق)	گشته (پ۱ ، ن۱)
	۸ ب :	مگر (پ ۱ ، ن ۱)	نگر (ت)
۱۹۲۳ :	۲ ا :	خوش (ق)	اے (پ ۱ ، ن ۱)
	۵ ا :	شناسی (پ ۱ ، ن ۱)	شفایی (ت)
۱۹۲۴ :	مطلع ا :	گر دم (ن ۱)	کردم (ت)
	۴ ا :	ار (م ۳) ،	از (ت)
۱۹۲۵ :	مقطع ا :	بحرِ (م ۳)	بجز (ت)
۱۹۲۶ :	۲ ا :	ز عشق آید (پ۱ ، ن۱)	بود ار عشق (ت)

۱۹۲۷ : ۳ ا : سوخته ام (ن ۲) ، سوخته ای (ت) ،
زنی (م ۲) زده (ت)
مقطع ب : کان زاغ (ف) کانباغ (ت)
۱۹۲۸ : مطلع ا : گامے (ن ۱) کامی (ت)
۵ ا : دل و جان (ن ۱) دل جان (ت)
۱۹۳۱ : ۵ ا : فوج (م ۳) موج (ت)
۱۹۳۲ : مطلع ب : آفتِ جهانے (پ ۱ ، پ ۲ ، ن ۱) آب زندگانی (ت)
۲ ا : موئے ست به (پ ۱ ، پ ۲ ، ن ۱) ، مه نیست ز (ت) ،
ب : بداد (پ ۲) نداد (ت)
۳ ا : بوسے (پ ۱ ، ن ۱) بوی (ت)
۱۹۳۳ : ۲ ا : ار (م ۳) از (ت) ،
۱۹۳۴ : ۲ ا : دلهاست (پ ۱ ، ن ۱) دلهات (ت) ،
ب : نباید (پ ۱ ، ن ۱) نیاید (ت)
۵ ا : بس سوزم (ن ۱) میگویم (ت) ،
ب : رشک (پ ۱ ، ن ۱) اشک (ت)
۱۹۳۵ : ۴ ب : نه (م ۳) هم (ت)
۶ ا : عقل ولاجرم (م ۳) عقل لاجرم (ت)
۱۹۳۶ : ۳ ا : آمده (ق) آمدش (پ ۲) ،
ب : تنگ ترش (ق) تنگ و ترش (پ ۱)
۳ ا : در آمده (ق) در آمدش (پ ۲)
۴ ا : آیدم (م ۱) آمدم (ت)
۵ ا : وز (م ۳) در (ت)
مقطع ا : رز (ق) زر (ت)

۱۹۳۷ :	مطلع ب :	خستهٔ زخمِ (پ ۱)	خسته بزخم (ت)
	۴ ا :	گزَ (م ۳)	گر (ت)
۱۹۳۸ :	۷ ا :	خون بایستے (م ۳)	خوبان بستی (ت)
	۸ ا :	از پیِ تو دوست میدارم غمت را (پ ۱ ، ن ۱)	از غمت خود دوست میدارم بیارب (ت)
	مقطع ا :	هجر (م ۳)	عشق (ت)
۱۹۳۹ :	۸ ب :	بدانستم (ق)	بدانستی (ت)
۱۹۴۰ :	۲ ا :	پیش ازآن است (م۳)	پیش آن گل (ت) ،
	ب :	چار (م ۳)	چاره (ت)
	۴ ا :	میرم (م ۳)	بینم (ت) ،
	ب :	کرد آن هوسم به نیم نازے (م ۳)	گردان هوسم بدین لیازی (ت)
	۵ ب :	شبے (م ۳)	شب (ت)
	مقطع ا :	همه (م ۳)	سر (ت)
۱۹۴۱ :	۳ ا :	هلاکِ مابین (پ ۱)	ملال پیشت (ت)
	۴ ا :	چو (پ ۱)	چه (ن ۱)
	۶ ب :	گوشه و آهے (پ ۱ ، ن ۱)	گوشه ای آهی (ت)
	۷ ا :	دراز (پ ۱ ، ن ۱)	خیال (ت)
۱۹۴۲ :	۴ ب :	چوِ (ن ۱)	چه (ت)
	۶ ا :	ز رخت به چشم (ن۱)	برخش ز چشم (ت)
	۷ ا :	دلِ من (پ ۱ ، ن ۲)	دل و تن (ت)،
	ب :	سوئے (پ ۱ ، ن ۱)	روئی (ت)
۱۹۴۴ :	۲ ا :	درای (م ۳)	درآی (ت)
	۲ ب :	چو بانگِ (م ۳)	بشکل (ت)

۱۹۴۵ :	۳ الف :	نیابی (پ ۱ ، ن ۱)	نیابی (ت)
	۴ ب :	وز (م ۲)	ور (ت)
	۸ الف :	غریبے (پ ۱ ، پ ۲)	عزیزی (ن ۱)
۱۹۴۶ :	۸ الف :	بودم (م ۳) ،	بردم (ت) ،
		دگر (م ۳) ،	وگر (ت) ،
		سو (ق)	تو (ت)
۱۹۴۷ :	۴ ب :	آسمانم (م ۳)	آسمان را (ت)
۱۹۴۸ :	۳ الف :	بماند (م ۳)	نماند (ت)
۱۹۴۹ :	۲ ب :	بہ یار (ق)	بکار (ت)
	۵ الف :	بس (پ ۲)	پی (ت) ،
	ب :	بادِ سوار (م ۳)	بادوسوار (ت)
۱۹۵۰ :	۴ الف :	بے رخت (پ ۱ ، پ ۲ ، ن ۱)	ببرخت (ت)
	۶ ب :	بر آنم (ق)	برانم (ت)
	مقطع الف :	آتش است (پ ۱)	آتشت (ت)
۱۹۵۱ :	۳ ب :	اقامتے (ق)	قامتی (ت)
	۴ ب :	گوئیا (م ۳)	گوئی (پ ۱)
	مقطع ب :	ششامتے (م ۳)	سیامتے (ت)
۱۹۵۳ :	۷ ب :	مرهمے (ج)	مرحمے (ت)
۱۹۵۴ :	۹ ب :	خالی قدح مدار ز (ق)	خالی مدار قدح از (پ ۲ ، ن ۱) ،
		میم و بے (ن)	کاف و فے (پ ۲)
۱۹۵۵ :	مطلع ب :	دلشدگانے (ق)	دلشده یانے (ت)
	۲ الف :	حال (ق)	خال (ت)
	۳ ب :	داغِ (م ۳)	زاغ (ت)

١٩٥٥ : ٥ ب : شکنجه (ب ١ ، ن ١) — شنکجه (ت)

٦ ب : زبانے (م ٢) — زمانے (پ١ ، ن١)

١٩٥٦ : مقطع ا : خسرو از بلاچه خورد غم (ق) — از بلاچه غمخور خسرو (ت)

١٩٥٧ : ٧ ب : سرے (پ ١) — سر (ت)

٩ ا : او (پ ٢) — سا (پ ١)

مقطع ب : های و هوئے (پ ١) — هایهوئی (ت)

١٩٥٨ : ٥ ا : در پیشِ (ق) — پرریش (ت)

مقطع ب : نمے (م ٣) — همی (ت)

١٩٥٩ : ٣ ا : چه باک (پ١ ، ن١) — حباک (ت)

٧ ب : باد (ب ١) — یار (ن ١)

٩ ب : گزَرے (ق) — گزری (ت)

مقطع ب : ذوقِ غم گیر ، خسروا ، قدرے (پ ١ ، ن ١) — ذوق این غمم که خسروا دگری (ت)

١٩٦٣ : مقطع ب : که (م ٣) — چه (ن ٢)

١٩٦٤ : ٤ ا : جادویِ تو آخر (پ٢) — جادویت بارے (ب ١)

٥ ب : کے (پ ٢) — گر (ن ٢)

١٩٦٥ : ٣ ا : جامه (م ٣) — پیشِ (ن ٢) ،

ب : نشود (م ٣) ، کتان (م ٣) — نه بوَد (ن ٢)، گران (ن ٢)

٥ ا : راهم (م ٣) — دامم (ن ٢) ،

ب : از بنده ستان (م ٣) — بارے بستان (ن٢)

مقطع ا : خوابم (پ ١) ور (پ ١) — خواهم (ن ٢) ، در (ن ٢)

۱۹۶۶ :	۲ ا :	خَلق و من (پ ۱)	خلق من (ن ۲)
	۳ ا :	نروید (م ۳)	زدیده (ن ۲)
	۶ ب :	پخته (ق)	بخت (ن ۲)
	۸ ا :	چه باب (ق)	حجاب (ن ۲)،
	ب :	آید (م ۳)	آمد (ن ۲)
	مقطع ب :	وه چه می جوئی (پ ۱، پ ۲)	وجد و می جوئی (ن ۲)
۱۹۶۸ :	مطلع ا :	اشکِ (پ ۱)	اینک (ن ۲)
	۲ ا :	زلفِ (ق)	زلفت (ن ۲)
	۳ ا :	دو جشمم (ق)،	نه چشمم (ن ۲)،
		داده (ق)،	راره (ن ۲)،
		پائے (ق)	بارے (ن ۲)،
	ب :	انباشتم (م ۳)	انباشتم (ن ۲)
	مقطع ب :	ملامت (م ۳)	سلامت (ن ۲)
۱۹۶۹ :	۳ ا :	می کَشت (پ ۱)	گریم به (ن ۲)
	۴ ا :	سودِم (پ ۱، ن ۱)	سودن (ن ۲)
۱۹۷۰ :	مطلع ب :	نبدُ (ق)	نبود (ن ۲)
	۳ ا :	آن روی بجز من (م ۳)	به آن روز به خرمن (ن ۲)،
	ب :	بمیرد (ب ۱)	نه بینی (ن ۱)
	۴ ا :	زانکه (م ۳)	تاکه (ن ۲)
	مقطع ب :	جهان (م ۲)	جہانے (ن ۲)
۱۹۷۱ :	مطلع ا :	چه گوید (م ۲)	چگونه (ن ۲)،
	ب :	به جائے کان دو رخ باشد چه باشد (م ۲)	کھیے تو انگبین باری ز لبها (ن ۲)

۱۹۷۱ :	۲ ب :	خوردن (م ۳)	خوردت (ن ۲)
	۶ ا :	گر از (م ۳)	اگر (ن ۲)،
	ب :	برچین (م ۳)	برد چین (ن ۲)
	۷ ا :	دریغست (م ۳)	دریغت (ن ۲)،
		خاتمِ (م ۲)	جانم (ن ۲)،
	ب :	از دورم (م ۳)	امروزم (ن ۲)
۱۹۷۲ :	۵ ا :	همی دهد (م ۲)	همی برد (ن ۲)،
	ب :	دلِ (ق)،	شب (ن ۲)،
		شامی (م ۳)	نامی (ن ۲)
	۶ ب :	نمی زنی گامی (م ۳)	به منزل کامی (ن۲)
۱۹۷۳ :	مطلع ا :	دلِ تو بسویِ (ق)	دل همه سوئے (ن۲)،
	ب :	شکسته دلی (م ۳)	دلی و شبی (ن ۲)
	۷ ا :	مگوی (م ۲)	بگو (ن ۲)
	مقطع ا :	منال (پ ۱)	مثال (ن ۱)
۱۹۷۴ :	۳ ا :	زهرِ فراقِ تو (م ۳)	از هر فراقت چون (ن ۲)
	۴ ا :	برین (ق)	بری (ن ۲)
	۵ ا :	پند (م ۳)	بند (ن ۲)
۱۹۷۵ :	۲ ا :	ار (ف)	از (ن ۲)،
	ب :	گه (ق)	که (ن ۲)
	۴ ا :	که (ق)،	کر (پ ۲)،
		خود کاسم بیاد (ف)	خودکام هرچه باد (پ ۲)
	مقطع ا :	نیاید (ق)	نه باید (ن ۲)،
	ب :	گر (ق)	گه (ن ۲)

۱۹۷۶ :	۸ ا :	خراشہا کہ (م ۳)	خراشہاست (پ ۱)
۱۹۷۷ :	۷ ا :	نہاد از (م ۳)	نداد ار (پ ۱)
۱۹۷۹ :	۳ ب :	خونِ (م ۳)،	خوی (پ ۲)،
		ریزد (ق)	در ریز و (پ ۲)
	۶ ا :	رو (م ۲)	رہ (پ ۲)
	مقطع ا :	اگرت (م ۳)	اگر (پ ۲)

فہرست
رجال و اماکن

فہرست
رجال واماکن

[این فہرست بر متنِ ہرچہار جلدِ "کلیاتِ غزلیاتِ خسرو"[۳] محیط است ۔ دراین فہرست نشانہ ہای (ج ۱) و (ج ۲) و (ج ۳) و (ج ۴) بترتیب برای جلدِ اول و جلدِ دوم و جلدِ سوم و جلدِ چہارم بکار رفتہ است ۔]

آذر : (ج ۱) ۵۸۱

ابنِ یامین [پسرِ حضرتِ یعقوب[۴]] : (ج ۲) ۲۳۸

اُچہ : (ج ۲) ۱۷۸

ارسطو : (ج ۳) ۲۳۹

ارم : (ج ۳) ۳۱

اسکندر : رک : سکندر

افریدون : (ج ۳) ۶۸۱

البرز : (ج ۳) ۱۷۴

الوند : (ج ۲) ۲۲۵

امل : [شہری در طبرستان] : (ج ۳) ۶۷۶

ایاز : (ج ۱) ۳۳۸ ، ۶۱۱ ، (ج ۲) ۳۲۱ ، ۳۶۹ ، ۶۶۹ ، ۸۰۸ ، ۸۸۱ ، ۹۳۱ ، (ج ۳) ۶۷ ، ۸۶ ، ۱۲۲ ، ۷۳۵ ، (ج ۴) ۳۸۷ ، ۴۴۰

ایوب[۴] : (ج ۱) ۲۲۵ ، (ج ۳) ۲۶۰

بابل : (ج ۱) ۲۶۳ ، (ج ۴) ۲۳۸

باربد : (ج ۱) ۱۶۶

بخارا : (ج ۱) ۸۶
بدخشان : (ج ۲) ۵۹۰
براهیم[۴] : [حضرت ابراهیم[۴]] : (ج ۳) ۳۱۵ ، خلیل[۴] : (ج ۱) ۵۸۱،
(ج ۲) ۸۲۵ ، ۸۳۲ ، ۱۰۵۸
بطحا : (ج ۳) ۵۴۳
بغداد : (ج ۳) ۱۳۶
بهرام : (ج ۱) ۱۲۷
بهلول : (ج ۳) ۲۳۹
بیستون : (ج ۱) ۳۶۲ ، (ج ۲) ۷۶ ، (ج ۳) ۷۵۹
پرویز [، خسرو] : (ج ۱) ۴۹۱۱
تاتار : (ج ۱) ۴۹۱۱ ، (ج ۲) ۲۵۰ ، ۷۴۳ ، ۷۹۵ ، ۱۰۲۳ ،
(ج ۳) ۲۸ ، تتار : (ج ۴) ۲۷۳
تته [شهری در سند] : (ج ۲) ۱۷۸
ترکستان : (ج ۲) ۳۹۶
جلال‌الدین فیروز [خلجی] : (ج ۲) ۱۵، ۱۰۳۶ ، جلالِ دین : (ج ۳)
۵۶۰ ، ۶۶۳
جمشید : (ج ۱) ۸۶، ۳۸۳ ، ۵۴۲ ، ۷۷۱ ، (ج ۲) ۶۲۴ ، ۲۹۴ ،
(ج ۲) ۱۴ ، ۳۰۳ ، (ج ۴) ۵۶ ، جم : (ج ۱) ۶۹ ، ۵۹۰ ،
(ج ۲) ۶۷۸ ، ۹۹۳ ، (ج ۳) ۱۶۳ ، ۴۰۷ ، ۴۳۵ ، ۷۸۱ ،
(ج ۴) ۵۶ ، ۸۷ ، ۳۹۵
جیحون : (ج ۱) ۵۰۷ ، ۵۶۰ ، (ج ۲) ۹۲ ، ۳۵۳ ، ۵۷۹ ،
(ج ۳) ۳۶۳ ، ۳۶۵
چین : (ج ۱) ۸۱ ، ۲۲۶ ، ۲۴۱ ، ۳۴۲ ، ۷۵۹ ، (ج ۲)
۱۷۸ ، ۲۴۴ ، ۴۰۷ ، ۴۱۷ ، ۷۸۵ ، ۷۵۱ ، ۸۵۱ ، ۹۲۴ ،
۹۶۵ ، ۹۸۰ ، ۹۹۳ بتکرار ، (ج ۳) ۲۳۳ ، ۵۴۳ ، ۵۹۸ ،

۶۵۷ ، ۶۷۳ ، ۷۲۰ ، ۷۶۰ ، (ج ۴) ۳۶ ، ۱۲۱ ، ۲۴۱
حبش : (ج ۱) ۸۸ ، (ج ۳) ۳۰ ، ۱۳۷ ، ۲۳۳
حجاز : (ج ۲) ۶۶۹ ، ۶۸۳ ، (ج ۳) ۸۵ ، ۲۲۱ ، حجیز : (ج ۳)
۸۵ ، ۴۶۳
حرم : رک : کعبہ
حسن [رکن الدین آصفِ ثانی] : (ج ۴) ۶۶ ، حسن : (ج ۳) ۱۹
حسانؓ [بن ثابت] : (ج ۲) ۵۷۰
خاقان : (ج ۲) ۲۴۹ ، (ج ۳) ۶۸۱ ، (ج ۴) ۲۵۶
ختا : (ج ۱) ۱۱۶ ، ۲۹۳ ، ۶۹۶ ، (ج ۲) ۱۰۰ ، ۱۷۸ ، ۴۷۶ ،
۵۸۶ ، ۷۳۳ ، (ج ۳) ۴۵۳ ، (ج ۴) ۸۳ ، ۱۲۱ ، خطا :
(ج ۱) ۲۵۲ ، ۳۹۸ ، (ج ۳) ۵۹۸
ختن : (ج ۱) ۲۰ ، ۴۳۷ ، (ج ۲) ۱۷۸ ، ۲۲۰ ، ۵۴۴ ، (ج ۳)
۲۹۲ ، ۲۹۳ ، ۴۲۳ ، ۵۲۴ ، (ج ۴) ۱۳ ، ۴۲۸
ختہ : (ج ۲) ۱۷۸
خرامان : (ج ۲) ۵۳۱ ، (ج ۳) ۲۲۱
خسرو حان [ملقب بہ ناصر الدین (وزیر و قاتلِ قطب الدین
مبارک شاہ خلجی)] : (ج ۳) ۱۹ ، ۶۷۰ ، (ج ۴) ۶۷ ، خسرو :
(ج ۲) ۲۱۵ ، ۲۴۸ ، ۴۲۵ ، (ج ۳) ۲۳۹
خضرؑ : (ج ۱) ۱۱۹ ، ۲۳۷ ، ۳۵۷ ، ۴۵۵ ، ۵۰۷ ، ۵۵۳
بتکرار ، ۵۹۳ ، ۷۵۰ ، (ج ۲) ۱۰۳ ، ۴۶۳ ، ۵۰۹ ،
۵۳۰ ، ۵۶۹ ، ۵۸۶ ، ۵۸۹ ، ۷۴۶ ، ۷۹۶ ، ۹۵۱ ، ۹۸۸ ،
۱۰۲۱ ، ۱۰۲۹ ، ۱۰۳۷ ، ۱۰۳۹ ، (ج ۳) ۳۳ ، ۶۳
بتکرار ، ۷۰ ، ۱۴۲ ، ۱۶۲ ، ۱۶۷ ، ۱۸۱ ، ۱۹۷ ، ۲۹۰ ،
۳۰۸ ، ۴۲۴ ، ۴۵۵ ، ۴۷۵ ، ۶۲۱ ، ۷۳۳ ، ۷۷۵ ، (ج ۴)
۱۶۰ ، ۱۷۷ ، ۲۰۹ ، ۲۲۲ ، ۲۲۶

خطا : رک : ختا

خضر خان [پسر علاء الدین محمد خلجی] : (ج ۳) ۶۳ ، ۴۲۴

خلخ [شہری در تاتار] : (ج ۲) ۱۷۱ ، (ج ۴) ۱۲۱ ، ۴۳۸

خلیل[۴] : رک : براہیم[۴]

خوزستان : (ج ۴) ۶۶

دارا : (ج ۱) ۸۶ ، ۹۴

داؤد[۴] : (ج ۲) ۱۶۷ ، ۴۹۲ ، (ج ۳) ۶۴۵

دجلہ : (ج ۲) ۵۷۹ ، ۱۰۵۷ ، (ج ۳) ۱۳۷ ، (ج ۴) ۱۴۱

دہلی : (ج ۲) ۲۴۹ ، ۴۶۲ ، ۵۲۱ ، (ج ۴) ۹۳

رستمِ دستان : (ج ۳) ۷۷۹

روضۂ خضرا : (ج ۲) ۶۲۴

روح اللہ : رک : عیسیٰ[۴]

روم : (ج ۱) ۵۸۱ ، (ج ۳) ۱۳۶ ، ۱۳۷ ، ۱۵۰ ، ۶۳۲ ، ۷۶۲ ، (ج ۴) ۳۴۰

رے : (ج ۳) ۱۳۶ ، ۶۳۲ ، ۷۶۲ ، (ج ۴) ۳۴۰ ، ۴۳۸

زال [پدرِ رستم] : (ج ۳) ۳۰ ، (ج ۴) ۴۳۰

زلیخا : (ج ۲) ۳۴۵ ، ۶۵۹

زمزم : (ج ۱) ۶۹ ، ۲۶۶ ، (ج ۳) ۵۵۹ ، (ج ۴) ۸۸

زنگبار : (ج ۲) ۹۶۵ ، (ج ۳) ۱۵۰ ، زنگ : (ج ۳) ۳۰ ، ۲۳۳

سارا [شہری در عمان] : (ج ۲) ۳۴۰ ، ۶۳۹

سبا : (ج ۱) ۶۰۸

سبکتگین : (ج ۲) ۳۶۹ ، (ج ۳) ۷۴۵ ، (ج ۴) ۳۷۸

سپاہان [اصفہان] : (ج ۲) ۵۷۱

سدرہ : (ج ۲) ۷۲۰ ، ۱۰۸۲ ، (ج ۳) ۶۹۱ ، ۷۷۴

سقین [شہری در ترکستان] : (ج ۴) ۱۲۱

سکندر : (ج ۱) ۱۱۹ ، (ج ۲) ۱۰۳ ، ۵۰۹ ، ۱۰۲۹ ، (ج ۳)
۶۳ ، اسکندر : (ج ۱) ۳۵۷ ، (ج ۴) ۱۴۲ ، ۲۰۹
سلسبیل : (ج ۲) ۷۲۲ ، ۷۴۱ ، ۸۲۵ ، ۸۳۲ ، (ج۳) ۵۰۸
سلطان مبارک : رک : مبارک شاہ
سلیمان[4] : (ج ۱) ۱۵۸ ، ۴۶۸ ، ۶۰۸ ، ۶۴۳ ، ۶۵۱ ، ۶۶۷ ،
(ج ۲) ۵۴ ، ۱۱۱ ، ۶۳۱ ، ۶۶۱ ، ۶۷۱ ، ۹۱۵ ، (ج ۳)
۳۸ ، ۹۲ ، ۳۰۰ ، ۳۶۲ ، ۶۵۵ ، ۶۵۸ ، ۶۹۰ ، (ج ۴)
۱۵۷ ، ۱۸۱ ، ۲۵۷ ، ۳۶۵
سنائی [، حکیم] : (ج ۱) ۶۲۴
سومنات : (ج ۱) ۵۰۸ ، ۶۶۶ (ج۴) ۳۴۸ ، بتکرار
شام : (ج ۳) ۴۵۵
شیرین : (ج ۱) ۸۶ ، ۳۶۲ ، ۳۷۵ ، ۴۰۴ بتکرار ، ۶۳۵ ، (ج ۲)
۵ ، ۸۱ ، ۱۷۲ ، ۲۰۹ ، ۲۱۵ ، ۲۴۸ ، ۴۰۷ ، ۴۱۳ ، ۴۲۵ ،
۵۱۱ ، ۶۱۵ ، ۶۹۲ ، ۶۹۴ ، ۱۰۴۴ ، ۱۰۸۰ ، (ج ۳) ۲۷ ،
۲۳۹ ، ۲۷۲ ، ۶۷۹
ضحاک : (ج ۲) ۶۶۱ ، (ج ۴) ۱۰۱
طوبی : (ج ۱) ۴۰۱ ، (ج ۲) ۲۰۵ ، (ج ۳) ۷۷۴
طور : (ج ۲) ۵۲۳ ، (ج ۳) ۳۸۰
عدن : (ج ۳) ۲۹۳
عذرا : (ج ۲) ۴۲۵ ، (ج ۴) ۱۱۵
عراق : (ج ۳) ۲۲۱
عرب : (ج ۳) ۲۸ ، ۴۶۰
علاء الدین [خلجی] : (ج ۳) ۳۲
عمان : (ج ۳) ۹۰

عیسیٰ[۴] : (ج ۱) ۳۸۴ ، ۴۵۸ ، (ج ۲) ۱۷۴ ، ۲۸۸ ، ۳۴۸ ، ۴۷۶ ،
۶۱۸ ، ۷۲۷ ، (ج ۳) ۲۸ ، ۲۹۰ ، ۲۹۲ ، ۵۵۹ ، ۷۷۲ ،
(ج ۴) ۳۷۰ ، مسیح[۴] : (ج ۱) ۴۲۱ ، ۶۰۷ ، (ج ۲) ۷۴۱ ،
۱۰۳۷ ، (ج ۴) ۲۳۱ ، ۳۱۲ ، مسیحا : (ج ۱) ۲۴۷ ، (ج ۲)
۲۶۲ ، (ج۳) ۴۲۴ ، ۴۵۵ ، ۶۲۱ ، ۷۳۳ ، روح اللہ : (ج ۱)
۲۳۷ ، (ج ۲) ۳۷۸
غور : (ج ۳) ۳۰ ، ۴۶۰
فرات : (ج ۱) ۵۰۷
فرعون : (ج ۲) ۳۳۷
فرہاد : (ج ۱) ۸۶ ، ۱۸۴ ، ۳۶۲ ، ۳۷۵ ، ۴۴۰ بتکرار ، ۴۸۰ ،
۶۳۵ ، (ج ۲) ۵ ، ۱۷ ، ۴۷ ، ۷۶ ، ۸۱ ، ۱۳۷ ، ۱۷۲ ،
۱۷۳ ، ۲۰۲ ، ۲۰۹ ، ۳۴۳ ، ۴۰۷ ، ۴۱۳ ، ۵۱۱ ، ۵۹۳ ،
۶۵۰ ، ۶۹۲ ، ۶۹۴ ، ۷۵۰ ، ۱۰۴۴ ، ۱۰۸۰ ، (ج ۳) ۲۷ ،
۲۷۲ ، ۲۷۴ ، ۳۲۴ ، ۳۶۶ ، ۴۱۹ ، ۶۱۷ ، ۶۶۹ ، ۶۸۰ ،
۷۰۲ ، ۷۵۳ ، ۷۸۵ ، (ج ۴) ۱۲۲ ، ۱۶۹ ، ۴۳۰ ، کوہکن :
(ج ۱) ۵۳ ، ۵۵۷ ، (ج ۲) ۶۱۵ ، ۶۹۴ ، (ج ۳) ۵۲۵ ،
(ج ۴) ۷۳۰
فلاطون [افلاطون] : (ج ۳) ۲۳۹
قطب‌الدین : رک : مبارک شاہ
قارون : (ج ۲) ۱۵۔
کرمان : (ج ۱) ۲۲۵
کعبہ : (ج ۱) ۶۹ ، ۹۶ ، ۱۰۴ ، ۱۶۹ بتکرار ، ۲۴۷ ، ۲۶۲ بتکرار ،
۲۶۶ ، ۴۱۴ ، ۴۵۶ ، ۴۶۳ ، ۵۱۹ ، ۶۵۲ ، ۷۱۹ ،
(ج ۲) ۲۸ ، ۳۹۶ ، (ج ۳) ۱۶ ، ۸۰ ، ۸۲ ، ۱۰۲ ، ۱۸۰ ،
۲۱۴ ، ۲۴۶ ، ۳۷۹ ، ۴۰۶ ، ۴۲۳ ، ۴۴۵ ، ۴۶۵ ، ۶۹۷ ،

۴۷۷ ، (ج ۳) ۲۶۱ بتکرار ، حرم : (ج ۱) ۶۹ ، ۳۶۲ ، ۶۵۷ ،
(ج ۲) ۶۲۳ ، (ج ۳) ۵۵۹ ، (ج ۳) ۸۷ ، ۸۸ ، قبلہ : (ج ۱)
۶۷۹ ، ۷۳۱ ، (ج ۲) ۱۰۸۵ ، (ج ۳) ۵۰۸ ، ۵۳۷ ، ۵۸۸ ،
۶۲۲ ، ۶۵۸ ، (ج ۳) ۱۰۲
کلیم[۴] : رک : موسیٰ[۴]
کنعان : (ج ۲) ۲۳۸ ، ۳۶۲ ، ۵۳۰ ، ۶۳۶ ، ۶۵۳ ، ۶۶۱ ، ۷۹۱ ،
۸۰۵
کوثر : (ج ۲) ۳۰۶ ، ۳۵۵ ، ۷۲۲ ، (ج ۳) ۹۹ ، ۱۳۱
کوہکن : رک : فرہاد
کیخسرو : (ج ۳) ۳۱۳ ، ۶۷۶
کیقباد [، معزالدین] : (ج ۳) ۳۱۳
لیلیٰ : (ج ۱) ۹۸ ، ۱۳۷ ، ۳۳۰ ، (ج ۲) ۱۰ ، ۱۳۵ ، ۲۳۳ ، ۲۸۱ ،
۳۱۵ ، ۵۲۳ ، ۸۲۵ ، ۵۶۳ ، ۱۰۵۰ ، (ج ۳) ۸۶ ، ۱۶۷ ،
۱۸۲ ، ۲۳۹ ، ۲۷۲ ، ۵۱۱ ، ۶۲۸
مبارک شاہ [خلجی] : (ج ۱) ۱۲۲ ، سلطان مبارک : (ج ۳) ۶۵۸ ،
قطب الدین : (ج ۱) ۲۱۳ ، قطبِ دین : (ج ۱) ۲۷
مجنون : (ج ۱) ۵ ، ۸ ، ۹۸ بتکرار ، ۱۳۷ بتکرار ، ۲۵۶ ، ۳۸۹ ،
۳۳۰ ، ۷۱۱ ، (ج ۲) ۱۰ ، ۳۲ ، ۱۰۶ ، ۱۳۵ ، ۲۳۳ ،
۲۸۱ ، ۳۱۵ ، ۳۲۵ ، ۳۳۳ ، ۵۲۳ ، ۵۶۲ ، ۵۷۳ ، ۵۷۹ ،
۷۲۳ ، ۷۳۱ ، ۹۳۳ ، ۱۰۵۰ ، ۱۰۹۸ ، (ج ۳) ۵۳ ، ۸۶ ،
۱۶۷ ، ۱۸۲ ، ۲۳۹ بتکرار ، ۲۷۲ ، ۳۶۵ ، ۳۸۷ بتکرار ،
۳۰۳ ، ۳۳۶ ، ۳۸۰ ، ۵۱۱ ، ۶۲۸ ، ۶۶۶ ، ۷۶۳ ، (ج ۳)
۶۳ ، ۹۹ ، ۲۲۰ ، ۳۰۹
محمود [غزنوی] : (ج ۱) ۳۳۸ ، ۶۱۱ ، (ج ۲) ۱۶۷ ، ۳۲۱ ،
۶۶۹ ، ۸۰۸ ، ۸۸۱ ، ۹۳۱ ، (ج ۳) ۶۷ ، ۸۶ ، ۱۱۲ ،

۵٦۹ ، (ج ٣) ٢٢٩ ، ٣٣٠
مریم[4] : (ج ٢) ٣٧٦ ، ٦١٨ ، (ج ٣) ۵۵۹
مسیح[4] : رک : عیسیٰ[4]
مسیحا : ایضاً
مصر : (ج ١) ٣٩١ ، ٧١٩ ، (ج ٢) ۵٩١
مصطفیٰ [صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم] : (ج ١) ٢٣٨، ٧١٨، (ج ٢) ٣٢٧
ملتان : (ج ٢) ٣٠
منصور : (ج ١) ٣٦۵ ، (ج ٢) ٣٣ ، ١۵٦ ، ٨٧۵ ، ٩٢١، (ج ٣) ١۵
موسیٰ[4] : (ج ١) ٣٢٧ ، ۵٢٣ ، کلیم[4] : (ج ٣) ٣٨
نخشب [شہری در ترکستان] : (ج ٣) ١٣٧
نظام [حضرت نظام‌الدین اولیا[4]] : (ج ١) ۵٧٩
نمرود : (ج ٢) ١٠۵٨
نعمان [ابن منذر] : (ج ٢) ۵٨٩
نوح[4] : (ج ١) ٣۵٠ ، (ج ٣) ٦١ ، ١٦٠
نوشاد [شہری] : (ج ٢) ١٧١
نیل : (ج ١) ٧١٩
وامق : (ج ٢) ١٦٩ ، ٣٢۵ ، ٧٣١ ، (ج ٣) ١١۵
ویس : (ج ٢) ٧٣١
ہمدان : (ج ١) ٢٦٣
ہندوستان : (ج ٢) ١١۵ ، ٢٦٧ ، ٢٧٣ ، ٧٩٢ ، ٨١٠ ، ١٠٠٨ ،
(ج ٣) ٢۵، (ج ٣) ٣١ ، ہند : (ج ١) ٢٣١ ، (ج ٢) ٧٣٣ ،
(ج ٣) ٦۵٧ ، (ج ٣) ١٢١ ، ٣٣٨
یعقوب[4] : (ج ١) ٣٢٣، ٣۵٣، (ج ٢) ١٢٧ ، ٢٣٨، ۵٦٧ ، ٦٣٦ ،

۶۴۵ ، (ج ۳) ۱۳۵ ، ۱۸۱ ، ۲۶۰ ؛ (ج ۴) ۷
یعقوبان : (ج ۲) ۴۶
یغما [شهری در ترکستان] : (ج ۱) ۲۰
یوسف[4] : (ج ۱) ۴۰ ، ۱۰۸ ، ۲۱۸ ، ۲۲۴ ، ۲۵۰ ، ۲۵۷ ،
۳۵۸ ، ۳۰۹ ، ۴۵۴ ، ۴۶۷ ، ۵۵۶ ، ۷۱۹ ، (ج ۲) ۲۸ ،
۱۸۶ ، ۲۴۰ ، ۲۴۸ ، ۲۸۷ ، ۳۲۷ ، ۳۴۵ ، ۳۷۸ ، ۴۲۷ ،
۴۶۲ بتکرار ، ۴۹۲ ، ۵۳۰ ، ۵۹۱ ، ۶۳۶ ، ۶۵۴ ، ۶۵۹ ، ۶۶۱ ،
۶۹۳ ، ۷۱۴ ، ۷۹۱ ، ۸۰۵ ، ۸۲۳ ، ۱۰۱۲ ، (ج ۳) ۷۶ ،
۱۳۵ ، ۱۵۵ ، ۱۶۰ ، ۱۷۲ ، ۱۷۴ ، ۱۷۷ ، ۱۸۱ ، ۲۷۹ ،
۴۲۲ ، ۴۴۸ ، ۵۳۸ ، ۶۱۱ ، ۶۲۳ ، ۶۵۴ ، ۷۱۵ (ج ۴)
۷ ، ۱۴۴ ، ۲۰۰ ، ۲۰۵ ، ۲۳۵ ، ۲۵۷ ، ۲۸۴ ، ۳۵۰
یوسفان : (ج ۲) ۴۶ ، (ج ۴) ۱۴۴